

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, právne a kultúrne vzťahy Fakulty
medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Medzinárodné vzťahy 1/2005, ročník III.

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, právne a kultúrne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Redakcia:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Tel.: 00421 2 624 11 856
E-mail: lipkova@euba.sk

Hlavná redaktorka:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Redakčná rada:

prof. Ing. Víťazoslav Balhar, CSc.
prof. Ing. Jaroslav Filip, CSc.
prof. Dr. Otmar Höll
prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.
Ing. Július Kostolný
JUDr. Ing. Juraj Králik, CSc.
prof. PhDr. Peter Kulašik, CSc.
doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
doc. Ing. Miroslav Mečár, CSc.
Mgr. Boris Mattoš
JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
doc. Ing. Pavel Nezval, PhD.
prof. Dr. Joachim Osinski
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.
prof. Ing. Eduard Urban, CSc.
doc. Dr. Ing. Vladimír Valach
PhDr. Peter Weiss, CSc.
prof. Ing. Dana Zdražilová, CSc.

Výkonný redaktor:

Ing. Juraj Skovajsa

Jazyková redaktorka:

PhDr. Katarína Strelková, CSc.

Vydavateľ:

Vydavateľstvo EKONÓM

Registračné číslo:

2761/2002

ISSN 1336 - 1562

Obsahové zameranie

Variability of Contents

Vedecké články

Scientific articles

Diskusie

Discussion

Prezentácie téz doktorandov

Doctorand's Thesis

Názory

Opinions

Recenzie

Reviews

Prehľady

Surveys

Informácie

Information

75. NARODENINY prof. Ing. V. BALHARA prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.	<u>6</u>
---	----------

Vedecké články

MEZINÁRODNÍ BEZPEČNOST NA POČÁTKU 21. STOLETÍ doc. PhDr. Jan Eichler, CSc.	<u>8</u>
--	----------

BUDÚCI VÝHLED POLITIKY HOSPODÁRSKEJ A SOCIÁLNEJ SÚDRŽNOSTI EURÓPSKEJ ÚNIE RNDr. Alžbeta Ivaničková, CSc.	<u>19</u>
--	-----------

VOJNOVÉ ZLOČINY (2. ČASŤ) JUDr. Stanislav Mráz, CSc.	<u>32</u>
--	-----------

Diskusie

BEZPEČNOSŤ EURÓPY – POTREBA INŠTITUCIONÁLNEHO A PROCEDURÁLNEHO URÝCHLENIA doc. Ing R. Pawera, CSc.	<u>45</u>
--	-----------

STAV DOPRAVNEJ A INFORMAČNEJ INFRAŠTRUKTÚRY AKO KRITÉRIUM PRI HODNOTENÍ INVESTIČNEJ ATRAKTÍVNOSTI ŠTÁTOV V REGIÓNE STREDNEJ A VÝCHODNEJ EURÓPY Ing. Tomáš Dudáš	<u>55</u>
---	-----------

SOCIÁLNE ASPEKTY TRVALO UDRŽATELNÉHO ROZVOJA V KONTEXTE POLITÍK EURÓPSKÝCH SPOLOČENSTIEV Ing. Michal Sedlačko	<u>62</u>
---	-----------

Prezentácie téz doktorandov

TRENDY SLOVENSKEHO POĽNOHOSPODÁRSTVA PO VSTUPE DO EURÓPSKEJ ÚNIE Ing. Beáta Adamkovičová	<u>75</u>
--	-----------

OBLASTI ÚPRAVY JEDNOTLIVÝCH DRUHOV MEDZINÁRODNÝCH INVESTIČNÝCH ZMLÚV Ing. Mgr. Katarína Lipková	<u>83</u>
---	-----------

Názory

THE INTEGRATION OF THE CEE-COUNTRIES IN THE EU ACCORDING TO THE “MAIN MERCHANT ROADS – THEORY”
Georgij Chankov Georgijev _____ 89

PROCES OTVÁRANIA SA SLOVENSKA SVETU A BANKOVNÍCTVO
doc. Dr. Ing. Vladimír Valach _____ 94

Recenzie

BRIAN HOCKING A STEVE MCGUIRE: OBCHODNÁ POLITIKA (TRADE POLITICS)
Ing. Juraj Skovajsa _____ 99

KOLEKTÍV AUTOROV: MEDZE GLOBALIZÁCIE
Ing. Dimitrij Zacharčenko _____ 101

Prehľady

DOKUMENTÁRNY AKREDITÍV – JEDEN ZO ZÁKLADNÝCH PLATOBNÝCH A ZABEZPEČOVACÍCH PROSTRIEDKOV V MEDZINÁRODNOM PLATOBNOM STYKU
Ing. Eva Jančíková, PhD. _____ 102

STRATÉGIA, POSTAVENIE A PRÍNOS UNIDO K ROZVOJU SVETOVÉHO PRIEMYSLU
Ing. Peter Vilčák _____ 109

REGIONÁLNA POLITIKA EURÓPSKEJ ÚNIE - SEKTOROVÝ OPERAČNÝ PROGRAM ĽUDSKÉ ZDROJE
PhDr. Ivan Hromada _____ 118

PROGRAM LEONARDO DA VINCI Č. F/03/B/P/PP-151023
Ing. Martin Grešš, PhD. - Mgr. Boris Mattoš _____ 124

K VÝZNAMNÉMU ŽIVOTNÉMU JUBILEU PROF. ING. VÍTAZOSLAVA BALHARA, CSc.

prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.

Dnes sa dožíva prof. Ing. Vítazoslav Balhar, CSc. významného životného jubilea –75 rokov.

V tento deň sa stretnú jeho kolegovia, spolupracovníci, bývalí i súčasní predstavitelia rôznych inštitúcií ekonomickej vedy a praxe na medzinárodnej konferencii. Všetci chceme dôstojnou formou vzdať neokázalý hold tomuto poprednému predstaviteľovi ekonomickej vedy, dlhodobému úspešnému vysokoškolskému učiteľovi a skromnému človeku, ktorý vždy mal a má porozumenie pre potreby iných, ktorým rád poskytol a poskytuje pomoc a užitočné rady podnes.

Jubilant takmer celú svoju vedeckú a pedagogickú aktivitu realizoval na našej alma mater, postupne na Fakulte vnútorného obchodu a financií, Fakulte odvetvových

ekonomík, Obchodnej fakulte a napokon na Fakulte medzinárodných vzťahov, kde pôsobí aj v súčasnosti. Významne prispel najmä k vzniku a rozvoju Obchodnej fakulty, ktorú dlhé riadil vo funkcii dekana. V rokoch 1992 - 2000 pôsobil na Obchodno-podnikateľskej fakulte v Karvinej, Sliezskej univerzity Opava. Angažoval sa však aj v širšej spoločenskej, ekonomickej a vysokoškolskej praxi, kde sa významne podieľal najmä na tvorbe odvetvia zahraničného obchodu Slovenskej republiky, na zakladaní Fakulty cestovného ruchu a verejného stravovania Vysokej školy ekonomickej v Banskej Bystrici a pod.

Prof. Ing. Vítazoslav Balhar, CSc. významne prispel svojou zanietenu prácou v oblasti pedagogiky a vedy k rozvoju vzdelanostnej úrovne a vedy v oblasti zahraničného obchodu Slovenskej republiky, medzinárodných vzťahov a svetovej ekonomiky. Pod jeho vedením, resp. spolupôsobením, vyrástol celý rad vysokokvalifikovaných vysokoškolsky vzdelaných ekonómov pre vnútorný, zahraničný obchod, ktorí sa úspešne uplatňujú nielen v intenzívne sa rozvíjajúcich zahranično-ekonomických vzťahoch SR, ale aj v zahraničí.

Bohatá a všestranná je aj doterajšia vedecko-výskumná práca profesora Balhara. Svedčí o nej jeho rozsiahla publikačná činnosť, ktorá zahŕňa niekoľko vysokoškolských učebníc, desiatky vysokoškolských učebných textov a odborných statí publikovaných doma i v zahraničí.

Na dokreslenie celkového odborného profilu jubilanta treba uviesť aj jeho jazykovú erudovanosť a jeho zahraničné aktivity vo viac ako 30 štátoch sveta, ktoré sa spájajú s pozitívnou prezentáciou slovenskej vysokoškolskej pedagogickej a ekonomickej vedy.

Nemôže byť, ani nie je cieľom tohto stručného osobného laudácia detailné zhodnotenie doterajšej bohatej a záslužnej práce prof. Balhara, ktorú vykonal vo výchove vysokoškolských ekonómov ako pedagóg, či akademický funkcionár, alebo ktorú vykonal pre rozvoj ekonomickej vedy v konkrétnych odboroch.

Prioritne sme chceli pri tomto krásnom životnom jubileu nášho priateľa, kolegu a spolupracovníka vyjadriť úctu jeho doterajšej plodnej životnej aktivite, ktorou „vyoral“ hlbokú a širokú brázdou na poli ekonomického vzdelávania a vedy.

Záverom chceme zo srdca jubilantovi zaželať, aby sa naďalej tešil dobrému zdraviu, osobnej spokojnosti, aby tak mohol svoje bohaté odborné vedomosti a životné skúsenosti odovzdávať ďalším generáciám ešte dlho.

Bratislava 25. januára 2005

prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.
Katedra diplomacie a medzinárodných vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. PhDr. Jan Eichler, CSc.

Resumé

Spojené působení globálního terorismu, proliferace ZHN a asymetrických válek (jde především o války zahajované po ukončení vojenských operací, nebo o zákeřné útoky na vojáky, kteří na daném území plní úkoly peace – keepingu) představuje tři nejvážnější hrozby dlouhodobého charakteru. Odpovědi na tyto hrozby nemohou být jednostranné, měly by být spíše výsledkem společného postupu nejvlivnějších aktérů dnešního světa, ať už států či mezinárodních organizací, zejména pak OSN. Pokud jde o bezpečnostní studia, žádný z jejich hlavních proudů nebude moci přinášet konečná a vyčerpávající vysvětlení mezinárodních bezpečnostních vztahů. Všechny ale budou i nadále respektovat dvě důležité skutečnosti - určující vliv historických souvislostí a časový faktor při vymezování naléhavosti bezpečnostní hrozby.

Summary

Global terrorism, proliferation of WMD and asymmetrical wars (it means wars that break out after the end of military operations or the insidious attacks against soldiers of the peace – keeping forces) represent three most imminent threats of the long – term character. The answers to these threats can not have the unilateral character. On the contrary, they must result from the cooperation of the most influent actors of our contemporary world, including the UN. In the field of security studies, no one school will be able to give the final answers, all schools will have to respect two important facts: the influence of the historical context and of the time in the process of the threats assessment.

Úvod

V prvních letech po skončení studené války se téma mezinárodní bezpečnosti považovalo za jedno z nejnudnějších. Prudce pokleslo mezinárodní napětí, zcela se zhroutil jeden ze dvou vojenskopolitických bloků vytvořených v době studené války a během několika málo měsíců se v Evropě téměř zcela vypařil strach z války a začalo období čerpání mírových dividend. Výrazně se snížily stavy ozbrojených sil, z východní a střední Evropy se zcela stáhly všechny vojenské jednotky SSSR, uzavřely se některé základny amerických vojsk v západní Evropě, z NSR odešli francouzští, britští i kanadští vojáci, podepsala se řada dohod o snížení počtu jaderných hlavic a jejich nosičů i konvenční výzbroje. NATO se dokonce odklonilo od pojmu bezpečnostní hrozba a nahradilo jej výrazem riziko.

V polovině 90. se ale na východní okraj Evropy válka vrátila – propukly krvavé boje na území bývalé Jugoslávie a někdejšího SSSR. Na samém konci prvního postkonfrontačního desetiletí proběhla první bojová akce NATO na území Evropy. A nové století začalo další apokalyptickou ránou – udeřil globální terorismus. Od této doby se znovu používá pojem bezpečnostní hrozba, zvyšují se výdaje na obranu a bezpečnost. Se stále větším zaujetím se diskutuje o výstavbě ozbrojených sil, o jejich bojové přípravě a variantách jejich nasazení. Bezpečnost se znovu stala jednou z nejvýše ceněných hodnot a častým námětem odborných i politických diskusí.

Na výše uváděné skutečnosti reaguje tato stať. Nejprve se zabývá hodnocením bezpečnostních hrozeb a charakteru válek v dnešním světě. Potom se podrobněji zastavuje u

asymetrických válek a jejich vlivu na vojenství. A konečně velkým jejím námětem je charakter bezpečnosti na počátku 21. století a jeho odraz v oblasti bezpečnostních studií.

1 Základní charakteristika bezpečnostních hrozeb

I nadále platí, že výraz bezpečnostní hrozba je jedním ze základních pojmů jak v oblasti bezpečnostních studií, tak i v oblasti takřkajíc každodenní bezpečnostní politiky. Proto se na jejich vyhodnocování trvale soustřeďuje velkým teoretiků i nejvyšších politických a vojenských činitelů.

1.1 Globální terorismus a proliferace ZHN

Nejvážnější hrozbu dnešního světa představuje souhrnné působení terorismu, šíření ZHN a destabilizačních aktivit tzv. rogue states. Tyto hrozby jsou velmi závažné z hlediska hloubky a dopadů svého působení. Jsou hrozbami pro národní i mezinárodní právo, pro lidská práva a zejména pak pro bezpečnost mnoha států, v první řadě pak USA a jejich spojenců.¹ Zároveň s tím to jsou hrozby asymetrické, protože jejich původci jsou slabší a těžko postižitelní, a tak je velmi nesnadné je odstrašovat nebo vyrovnávat jejich působení. Vedle tohoto základního vymezení je skutečností také to, že definice terorismu bude ještě dlouho diskutovaným tématem.

Spojené působení hrozeb terorismu a diktátorských režimů má dva hlavní původce. Prvním z nich jsou fanatičtí stoupcí kulturní a rasové nenávisti vůči USA a jejich spojencům. Druhým činitelem jsou diktátorské a nacionalistické režimy. První z nich mohou nadále působit především jako vykonavatelé teroristických úderů na vytypované cíle politického či ekonomického charakteru, tedy jako konkrétní podoba hrozby terorismu. Budoucí atentátníci unikají zájmu veřejnosti i tajných služeb také proto, že se připravují na vysloveně amatérské úrovni, a tak "skutečná hrozba teroristických skupin nespočívá v jejich schopnostech a dovednostech, ale především v jejich neviditelnosti."² Od druhého činitele, tedy od diktátorských režimů, se očekává, že by mohl sponzorovat teroristy, především formou finanční podpory, poskytování základů a důležitých informací a navíc mohou působit jako inspirátoři konkrétních teroristických akcí.

1.2 Války na civilizačních zlomech

Jedná se o jeden ze základních prvků Huntingtonova pojetí současného světa. Na základě podrobného studia událostí v bývalé Jugoslávii, v někdejší SSSR, v Indii, na Srí Lance a v dalších zemích dochází k závěru, že války pravidelně propukají tam, kde se setkávají rozdílné civilizace a různá náboženství. Jejich prvním průvodním jevem je zdůrazňování vlastní identity a zároveň s tím demonizace druhé strany, aby se dopředu ospravedlnilo použití jakéhokoliv násilí. Na tomto základě se pak vytvářejí neoficiální koalice.³

Dalším rysem tzv. civilizačních válek je rozsáhlá zahraniční pomoc – politická, finanční, materiální i vojenská. Dosud se potvrzuje, že primární účastníci těchto válek mohou počítat se zásadní podporou ze strany svých civilizačních příbuzných, jejíž prostřednictvím lze výrazně změnit poměr sil a ovlivnit průběh válek a její výsledek. V případě USA jakožto nejvlivnějšího aktéra mezinárodních bezpečnostních vztahů dnešního světa se projevuje úsilí

¹ Simon, Steven; Benjamin, Daniel: The Terror. Survival, Vol. 43, Winter 2001, No. 4

² Courmont, Barthélémy; Rybnikar, Darko: Les guerres asymétriques. Conflicts d' hier et d'aujourd' hui, terrorisme et nouvelles menaces. Paris, Presses Universitaires de France, 2002, s. 176.

³ Na území bývalého SSSR se křesťanská Gruzie, Arménie, Náhorní Karabach a Severní Osetie spojují proti muslimskému Ázerbajdžánu, Abcházii, Čečensku a Ingušsku. Vývoj takovýchto koalic v případě války bývalé SRJ byl popsán ve 4. Kapitole.

o identifikaci sil dobra a zla a příklon na stranu těch prvních. Huntington zdůrazňuje, že "americký idealismus, moralismus, humanitární instinkty, naivita a neznalost Balkánu je vedly k tomu, že se stali promuslimskými a protisrbskými."⁴

Při poskytování pomoci někdy dokonce ustupuje do pozadí příslušnost k bezpečnostně – politickým společenstvím vytvořeným mimo civilizační rámec. Tak např. řecká vláda se během válek v bývalé Jugoslávii distancovala od opatření, která prosazovalo NATO. Podporovala Srby v OSN a snažila se přimět vládu USA, aby zrušila ekonomické sankce.⁵ Rusko zase Srbům dodávalo tanky T 55 a protiletadlové řízené střely. Chorvatům zase zbraně dodávaly katolické země jak z Evropy (zejména SRN, Polsko, Maďarsko), tak i z Latinské Ameriky (Panama, Chile, Bolívie).

Dalším charakteristickým rysem válek na civilizačních zlomech jsou častá příměří a přerušování bojů, nikoli však podepsání smluv o všeobecném míru, které by znamenaly vyřešení klíčových politických otázek. Tyto války totiž propukají v geografické blízkosti odlišných náboženství a kultur, rozdílných společenských struktur a historických pamětí⁶. Sekundární nebo terciární činitelé mohou vyvíjet nátlak na primární aktéry a nutit je k příměří za určitých podmínek, jež znamenají ústupky obou stran. Huntington toto své pojetí vysvětluje slovy: "civilizační války vyvěrají zespodu, mír se snáší shůry."⁷ Primární aktéři však tyto podmínky poruší, jakmile se jim k tomu naskytne první vhodná příležitost.

1.3 Konfliktnost islámského světa

Velmi často diskutovaným námětem je vysoký stupeň zapojení muslimských zemí a národů do ozbrojených konfliktů současného světa. Tyto země se vyznačují vysokým vojenským koeficientem, tedy vysokým počtem vojenského personálu na 1 000 občanů. To někteří odborníci považují za projev spojitosti mezi islámem a militarismem. Další skutečností je, že islámské země vedou nebo vedly i po skončení studené války řadu ozbrojených konfliktů se svými sousedy, a to na několika světadílech. Samuel Huntington dokonce varuje, že islámská civilizace jako taková má velmi konfliktní vztahy hned s několika dalšími, a to zejména s pravoslavnou, hinduistickou, africkou a zejména pak se Západem. Poslední z těchto konfliktních vztahů je nejvážnější, jeho hlavní podobou je globální terorismus, jehož velmi vítaným argumentem se stala vojenská intervence USA v Iráku.

Islámské země mají silnější sklon používat při řešení sporů ozbrojené násilí. Zároveň s tím však je to ale také důsledek represivních přístupů, které vůči nim volí jejich civilizační sousedé – Izraelci na Blízkém a středním Východě, Rusové v Čečensku, Američané v Iráku. Konfliktnost islámského světa je samozřejmě jeho vnitřním problémem, ale stejně tak je problémem celého světa. Může být zmírněna jedině na základě koordinovaného úsilí za účasti OSN a nejlivnějších států současného světa.

⁴ Huntington, Samuel : *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světové řádu*. Praha, Rybka, 2001, s. 354.

⁵ Premiér Andreas Papandreu v r. 1994 zdůraznil význam pravoslavného spojení se Srbskem a neváhal napadnout Vatikán, SRN a EU za to, jak rychle koncem roku 1991 uznaly nezávislost Slovinska a Chorvatska.

⁶ Huntington, Samuel : *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světové řádu*. Praha, Rybka, 2001

⁷ Např. v r. 1995 Německo přimělo ke kompromisu F. Tudjmana, Rusové a Řekové zase tlačili na Srby a Američané tlačili na Bosňany.

2 Války na poč. 21. století

2.1 Asymetrické války

Základním rysem válek na počátku 21. století je asymetričnost⁸. Dnešní války se vyznačují "naprostými, nebo mimořádně výraznými rozdíly v rovině cílů, schopností, manévrů a morálních zásad"⁹ při vedení ozbrojeného zápasu. V jeho rámci se pak "asymetrické útoky zaměřují na slabá a zranitelná místa protivníka a jsou plánovány tak, aby měly vážné psychologické i fyzické dopady." Tyto války se vyznačují paradoxním důsledkem výrazného nepoměru sil – "čím výraznější je disymetrie, tím větší je prostor pro asymetrii, tedy pro vyhýbání se přímému čelnímu souboji."¹⁰ Je proto třeba očekávat, že teroristé budou ve své strategii spoléhat především na asymetrii, tedy na překvapivé a nečekané úder, na nastražování klamných cílů, na úskoky, léčky a další osvědčené metody vyhýbání se konvenční válce. Hrozba asymetrických válek je tedy přímou, záměrnou a naléhavou hrozbou vojenského charakteru. Tato naléhavá a přímá hrozba se bude projevovat v následujících hlavních rovinách:

- asymetrie zájmů. V nejbližších letech nebudou hlavní původci této hrozby usilovat o to, aby vojensky porazili USA nebo jejich spojence. Jakožto vojensky slabší budou usilovat o to, aby ovlivnili jejich rozhodování o politické a vojenské angažovanosti mimo oblast NATO. Svými asymetrickými údery budou chtít způsobovat jednotkám USA a jejich spojenců takové škody, které je donutí ke zkrácení pobytu v oblasti zásahu a které zároveň s tím zesílí obavy z dalších vojenských operací mimo oblast NATO,

- asymetrie hodnot. Původci hrozby asymetrických válek budou brát mnohem menší ohledy na základní hodnoty zemí euroatlantické civilizace. Budou vycházet z poznatku, že pro země NATO a zejména pak pro USA představují ztráty na životech stále větší trauma. Ve svém jednání budou ignorovat pravidla a zažitá normy válečnictví. Nebudou se zastavovat před žádnou zákeřností, braním rukojmích, zneužíváním zajatců jako lidských štítů ani před případným použitím ZHN. Současná situace nasvědčuje, že se budou zaměřovat především na biologické a chemické látky, které jsou lacinější a dostupnější a jejichž nasazení proti vojskům USA a jejich spojenců "může mít dopady strategického charakteru,"¹¹

- asymetrie v oblasti taktiky a strategie. Teroristické skupiny se stejně jako diktátorské režimy budou vyhýbat přímé ozbrojené konfrontaci s vojsky NATO nebo jejich spojenců. Asymetrické války jsou přímou hrozbou pro celkem pět okruhů cílů.¹² První okruh představují ústřední a vládní orgány. Do druhého okruhu patří energetické zdroje a systémy spojení. Třetí okruh tvoří infrastruktura, tedy průmyslová a dopravní síť, jejíž případné rozložení může zasáhnout jak velká města, tak i ozbrojené síly. Do čtvrtého okruhu je zařazeno obyvatelstvo, které

⁸ Asymetrie se zásadně odlišuje především od symetrie, která nastává v takovém případě, kdy obě bojující strany mají srovnatelné cíle, palebnou sílu, záměry, doktríny a zásady vojenského chování. Z dějin můžeme vzpomenout zejména bitvy 1. a 2. světové války. Stejně tak se asymetrie odlišuje od disymetrie, jejímž nejznámějším a také nejvýmluvnějším příkladem je svržení atomových bomb na japonská města Hirošima a Nagasaki. Disymetrie tedy znamená výraznou převahu, a to nejen z hlediska výzbroje, ale i co se týká systémů spojení a způsobů vedení bojové činnosti. Disymetrie je výsadou států, zejména těch nejbohatších. Jen bohaté státy si totiž mohou dovolit dlouhodobě vyčleňovat obrovské investice na získávání rozhodující převahy.

⁹ Russell, John: *Asymmetric Warfare*. In. : Potts, David : *The Big Issue : Command and Combat in the Information Age*. The Strategic and Combat Studies Institute, The occasional Number 45, 2002, s. 119.

¹⁰ Courmont, Barthélémy; Rybnikar, Darko: *Les guerres asymétriques. Conflicts d' hier et d'aujourd' hui, terrorisme et nouvelles menaces*. Paris, Presses Universitaires de France, 2002, s. 30.

¹¹ Russell, John: *Asymmetric Warfare*. In. : Potts, David : *The Big Issue : Command and Combat in the Information Age*. The Strategic and Combat Studies Institute, The occasional Number 45, 2002, s. 124.

¹² Courmont, Barthélémy; Rybnikar, Darko: *Les guerres asymétriques. Conflicts d' hier et d'aujourd' hui, terrorisme et nouvelles menaces*. Paris, Presses Universitaires de France, 2002, s. 38-39.

může být zasaženo přímo, nebo nepřímo (jde především o morální dopady různých asymetrických akcí). A konečně v pátém okruhu jde o ozbrojené síly.

2.2 Ohrožení armád NATO v asymetrických válkách

Pokud jde o hrozby, kterým jsou v případě asymetrické války vystaveny ozbrojené síly, lze z nedávné minulosti připomenout např. Somálsko v roce 1993. Tam USA nepředpokládaly vůbec žádný odpor, a tak jejich vojáci byli o to více zaskočení, když Somálci sami rozhodli, kde dojde ke střetu a jakou bude mít podobu. I při použití primitivních systémů dokázali zasadit vážnou ránu nejsilnější armádě světa. Somálská zkušenost ukázala, jak těžko se moderním armádám bojuje v případě, když si vzbouřenci vybudují ohnisko svého odporu v samém středu města a když jako hlavní zbraň zvolí protitankové řízené střely RPG – 7 s upravenou rozbuškou. Ve srovnání s americkou výzbrojí šlo o velmi primitivní zbraně, ale výsledkem jejich nasazení nakonec bylo sestřelení několika moderních a velmi drahých vrtulníků. Krutost asymetrické války se projevila také v tom, že somálští velitelé využívali malé chlapce jako své spojky a mogadišské ženy jako své týlové základny.

Další varovné zkušenosti vyplývají z akce Spojená síla v r. 1999, kdy jugoslávská armáda úspěšně uplatňovala taktiku nástrah, návnad a klamných cílů. Mnohé postupy této taktiky jsou velkým problémem právě pro moderní armády, které nejsou na něco takového připraveny. Jde zejména o následující postupy:

- zakrývání a maskování, které zachránilo mnoho tanků a obrněných vozidel jugoslávské armády,
- hořící pneumatiky, které vytvářely tepelnou stopu, a tak je piloti ve vysokých výškách považovali za tanky a odpalovali proti nim drahé řízené střely,
- stopy pásů od tanků, které vedly k maketám ze dřeva a ty se pak stávaly terčem úderů namísto tanků skutečných,
- používání věder s vodou nebo dokonce kravského trusu, které se pod fóliemi stávaly dalšími zdroji tepla k oklamání senzorů reagujících na teplo,
- mistrovským kouskem bylo vybudování klamného mostu, který se pak skutečně stal cílem bombardování ze vzduchu, zatímco původní most zůstal nedotčen.

2.3 Asymetrické války po ukončení vojenských operací

Asymetrie se bude projevovat také v tom, že se na jedné straně bude v důsledku disymetrie snižovat délka doby přímých vojenských soubojů s pravidelnými jednotkami tzv. rogue states. Na druhé straně ale bude po skončení operací narůstat počet a zákeřnost úderů ze strany bývalých příslušníků armád, které budou zrušeny potom, co USA spolu se svými spojenci po svržení diktátorských režimů v rogue states ukončí své vojenské operace. V takových případech je třeba očekávat i to, že bývalí vojáci represivních armád diktátorských režimů se začnou vydávat za gerilová hnutí bojující za "osvobození země od zahraničních okupantů" a budou používat asymetrické metody gerilové války.

Hrozba asymetrických válek bude mít především podobu gerilových válek zahajovaných po ukončení vojenských operací. Další podobou této hrozby budou zákeřné útoky na vojáky, kteří na daném území plní úkoly peace – keepingu. Hrozba asymetrických válek by se tedy mohla stát přímou hrozbou i pro vojáky AČR, kteří budou plnit úkoly v zahraničí, ať už v rámci NATO nebo OSN.

3 Vojenství nejspělejších států světa

3.1 Vojenská politika

Nejbohatší státy vyspělého Severu obecně a USA zvláště se po skončení studené války zabývají několika společnými problémy:

- rozpočtová vyčerpanost. Jde buďto o nedostatečné výdaje na obranu (typické především pro evropské členské země NATO), nebo o nezbytnost zásadních strukturálních změn ve vojenských rozpočtech (v tomto směru nejdále pokročily USA a Velká Británie),
- silící obavy ze ztrát na životech vlastních vojsk v případě jejich nasazení do války. Edward Luttwak již v polovině 90. let upozornil na problém tzv. post – heroického vojenství,¹³
 - snaha omezovat oběti i na straně nepřítele, a to především cestou většího používání tzv. neletálních zbraní, tedy zbraní se sníženými smrtícími účinky.

3.2 Strategie a operační umění

I když každá válka je jiná a žádná se neopakuje v naprosto stejné podobě, největší pozornost se zaměřuje zejména na následující prvky vedení bojové činnosti:

- vzdušná příprava, během níž se využívají přesně naváděné zbraně s cílem co nejpřesnějších úderů na pozemní cíle,
- pozemní ofenzíva, v jejímž rámci se největší pozornost zaměřuje především na:
 - formy nasazení ozbrojených sil,
 - hlavní rysy uskutečňovaných manévrů,
 - způsoby dosahování překvapení v bojové činnosti,
- využívání tzv. proxies (UCK v rámci operace Spojená síly 1999, Severní aliance v rámci operace Trvalá svoboda 2001), které výrazně snižuje ztráty zasahujících vojsk.

3.2 Využívání vědecko – technických poznatků ve vojenství

Klíčovou charakteristikou dnešního světa je "Revoluce ve vojenství" (Revolution in Military Affairs – RMA). Je to složitý a neobyčejně rozsáhlý proces, který je výsledkem těsného vzájemného propojení mezi politikou, bezpečnostní politikou a využíváním nových vědeckých poznatků pro formy vedení ozbrojeného zápasu. Jeho hlavní charakteristiky se projevují v následujících oblastech:

- nové uspořádání ozbrojených sil, nové způsoby jejich řízení a nové metody jejich bojové přípravy,
- nové postupy při dosahování cílů ozbrojeného zápasu,
- snaha o dosažení celkové vojenské převahy (full spectrum dominance),
- dosažení drtivé převahy v oblasti informací. Byl vytyčen cíl dosáhnout a udržovat převahu v oblasti C⁴ISR architektury, spočívající na pěti pilířích : multicenzorová informační síť, zvýšené schopnosti řízení bojové činnosti, schopnost vést účinné informační operace (jde především o pronikání do nepřátelských sítí s cílem ničit jeho systém sledování situace na bojišti a řídit činnost vlastních vojsk), vytvořit pevnou a odolnou síť poskytující spolehlivé údaje velitelům všech nasazených vojsk, dosažení naprosté spolehlivosti v ochraně vlastních informačních sítí,
- zaměření na získání a udržení nadvlády ve všech formách bojové činnosti, zejména pak v manévrování,
- dosažení schopnosti zasazovat vysoce přesné údery, a to zejména ze vzduchu,
- důraz na výraznou převahu v logistice,

¹³ Luttwak, E. : Post – Heroic Warfare. Foreign Affairs, Vol. 74, May/ June 1995, No. 3, s. 33-44.

- nejvyšší možné zajišťování ochrany vlastních vojsk. Velmi výstižně tento rys vojenství pojmenoval Edward Lutwak. Ve své studii z roku 1995 nazvané Postheroické vojenství upozornil¹⁴, že zejména u politických činitelů se ochota riskovat životy vlastních vojáků blíží k nule. Výrazně se to potvrdilo v r. 1999 při jednáních o vojenském zásahu v Kosovu, kdy tehdejší prezident Clinton «dal zcela jasně najevo, že nebudou nasazeny pozemní jednotky a že válka se povede výlučně ze vzduchu.»¹⁵

Velmi výstižnou souhrnnou charakteristiku základních záměrů RMA přinesla Quadriennial Defense Review z května 1997, která podtrhla, že hlavním smyslem je «vytvořit a využívat informační převahu s cílem dosáhnout náskok ve všech směrech (full spectrum dominance – pozn. autora) dosažením synergie ve čtyřech nových operačních koncepcích: převaha v manévru, přesné nasazení vojsk, cíleně nasazené logistické síly a všestranná ochrana vlastních vojsk (full dimensional protection – pozn. autor).»¹⁶

4 Nové rozměry bezpečnosti

4.1 Nárůst významu vnitřní bezpečnosti

Zároveň s bojem proti terorismu a šíření ZHN narůstá i význam další priority, kterou je vnitřní bezpečnost. V důsledku toho, že po skončení studené války poklesl význam hrozeb spojovaných s přímou a rozsáhlou vojenskou agresí, vyvstala potřeba přehodnotit způsoby dosahování bezpečnosti. Ta je stále více posuzována v širším kontextu, který vedle zajištění proti vnějším hrozbám zahrnuje také vnitřní stabilitu a vnitřní bezpečnost. Ta se vztahuje především k zajištění vnitřního pořádku a zejména pak k ochraně lidí před kriminalitou. Velkou pozornost tomu věnuje Švédsko, které přijalo koncepci Totální obrany, jež se vedle klasické ochrany státu zaměřuje také na zajištění ekonomické a psychologické obrany. Další významnou koncepcí zajišťování vnitřní bezpečnosti představuje americká Homeland Security.

Význam vnitřní bezpečnosti narůstá především proto, že ve všech zemích světa a zvláště pak v těch nejvyspělejších a nejbohatších se projevuje dramatický vzestup tzv. společenské zranitelnosti (societal vulnerability). Obrovská koncentrace obyvatelstva ve velkých metropolích (tzv. mega – cities) přeměňuje miliony obyvatel ve snadné cíle násilných akcí, které mohou přicházet jak zevnitř státu tak i ze zahraničí. Jejich vykonavatelé mohou být i relativně velmi malé skupiny s poměrně jednoduchými a snadno dostupnými prostředky. Desítky fanatiků si může pořídit nástroje v hodnotě desítek nanejvýš stovek tisíc dolarů (získaných z organizovaného zločinu a zejména pak z obchodu s narkotiky), ale může způsobit smrt stovek nebo i tisíců lidí a napáchat škody v hodnotě desítek či dokonce stovek milionů dolarů.

4.2 Human security

Velká pozornost se zaměřuje a nadále bude zaměřovat na koncepci lidské bezpečnosti (human security). Ta sice nepopírá existenci a význam vojenských hrozeb, ale zároveň s tím se podrobně zabývá hrozbami, které vyvstaly po skončení studené války a mají závažný dopad na bezpečnost lidského jedince. Lidská bezpečnost je vymezována na základě čtyř přístupů. Ty se odlišují podle toho, zda se zakládají na zajištění základních lidských potřeb, na důrazném intervenčním přístupu, na podpoře rozvoje nebo na eliminaci hrozeb

¹⁴ Lutwak, E. « Post – Heroic Warfare. » In. : Foreign Affairs, vol. 74, no. 3, May/June 1995, s. 109 – 122.

¹⁵ Moller, Bjorn : The New Revolution in Military Affairs. In : New Roles of Military Forces. Danish Institute for International Studies, Copenhagen 2003, s. 66.

¹⁶ The Quadriennial Defense Review 1997. www.fas.org/man/docs/qdr.

z oblasti tzv. nové bezpečnostní agendy (šíření drog, malých zbraní, obchodování s lidmi, krádeže, vydírání a další).

Všechny tyto přístupy se vztahují k hodnotám blahobytu, které jsou natolik významné, že lidské bytosti jsou ochotny se za jejich uhájení bit, nebo kvůli nim riskovat své vlastnictví nebo dokonce i vlastní životy.¹⁷ Human security má mimo jiné vážný dopad také na oblast zkoumání výdajů na bezpečnost – nelze se totiž omezovat jenom na výdaje ministerstev obrany či vnitra, ale je nutné brát do úvahy, že pokrývání nové bezpečnostní agendy lze těžko poměřovat na základě finančních výdajů. V době důrazu na human security se již nelze omezovat na pojetí vojenských výdajů vyčíslované cenou zajištění bezpečnosti v jejím tradičním, státně vymezeném pojetí odvozeném od vnější hrozby.

4.2.1 Nové přístupy k zajišťování bezpečnosti

Na počátku 21. století existují čtyři základní vyprofilované přístupy k zajišťování bezpečnosti.¹⁸ První z nich je *teritoriální* a klade hlavní důraz na zajištění nedotknutelnosti státních hranic a státní svrchovanosti tváří v tvář hrozbě vnějšího útoku. Druhý přístup je *extrateritoriální* a projevuje se vnějšími intervencemi či podporou vytypovaných činitelů na území jiných států. Třetí přístup je *intrateritoriální* a zaměřuje se na dosažení bezpečnosti cestou eliminace hrozeb působících uvnitř území státu. A konečně čtvrtý přístup je *neteritoriální*, protože se vymezuje vůči takovým hrozbám, jakými jsou např. náhlé klimatické změny, propukání epidemií nebo pandemií a další.

Dalším typickým rysem mezinárodních bezpečnostních vztahů na počátku 21. století je vzájemné doplňování se teritoriálních a extrateritoriálních metod při zajišťování bezpečnosti. V případě prvním jde povětšinou o stejné metody, jaké pamatujeme z doby studené války, kdy šlo hlavně o zajištění připravenosti na případný mezistátní ozbrojený konflikt. V druhém případě se jedná především o preemptivní vojenské akce či projekci síly a o akce z oblasti tzv. nové bezpečnostní agendy (new security agenda), což jsou zejména mírové operace a akce na zajištění humanitární pomoci.

4.3 Vyváženost mezi negativním a pozitivním vymezením bezpečnosti

K významným otázkám probíhajícího bezpečnostního dialogu patří také vyváženost mezi důrazem na pozitivní a na negativní vymezení bezpečnosti. Dosavadní vývoj přesvědčivě ukazuje, že cesta k bezpečnosti nevede jenom přes boj proti terorismu, ale především přes dlouhodobé úsilí o globální uspokojení těch nejzákladnějších lidských potřeb, jimiž jsou ubytování v teple a v suchu, dostatek jídla a pitné vody a nezbytná lékařská péče. Z toho mj. vyplývá, že mezinárodní společenství musí pokračovat ve své pomoci nejchudším oblastem světa, především pak Africe. Vyváženost mezi pozitivním a negativním vymezením bezpečnosti ani zdaleka není jenom teoretickou záležitostí, ale hraje významnou úlohu i v probíhajícím vnitroatlantickém dialogu.

5 Bezpečnostní studia na počátku 21. století

5.1 Základní charakteristika

Bezpečnost je nadále posuzována jako stav, za kterého nejsou ohroženy nejdůležitější hodnoty států nebo mezinárodních společenství. Bezpečnostní studia se i

¹⁷ King, G. And Murray C. : Rethinking Human Security. Political Science Quarterly, Winter 2002, s. 593.

¹⁸ Hagelin, Bjorn and Skons, Elisabeth: The Military sector in a changing context. In. : SIPRI Yearbook 2003. Armaments, Disarmament and International Security. Oxford University Press, 2003, s. 285.

dnes rozvíjejí jako součást oboru teorie mezinárodních vztahů.¹⁹ Předmět jejich zájmu je velice rozsáhlý. Z hlediska zeměpisného jej můžeme dělit na národní bezpečnost, mezinárodní bezpečnost, regionální bezpečnost a globální bezpečnost. Z hlediska referenčního objektu bezpečnostních studií se nejčastěji diskutuje o takových sektorech, jakými jsou zejména individuální bezpečnosti (ochrana jedince před nejrůznějšími podobami násilí), societární bezpečnosti (ochrana jazykové a kulturní identity společnosti), ekonomické bezpečnosti (ochrana hospodářských zájmů), environmentální (ochrana životního prostředí před neblahými dopady lidské činnosti) atd.²⁰

5.2 Shoda a rozdíly mezi dvěma základními školami pozitivistického přístupu

Dvěma dominantními školami jsou realismus/neorealismus na jedné straně a liberalismus/ institucionální neoliberalismus na straně druhé. Obě školy jsou součástí pozitivistického přístupu k výzkumu mezinárodních bezpečnostních vztahů. Vycházejí z názoru, že mezinárodní bezpečnostní vztahy mají materiální základ a materiální vysvětlení. Mají společný empirický základ, explicitně nebo implicitně vymezují referenční objekt svého zájmu.²¹

5.2.1 Shoda obou přístupů

Stoupenci obou těchto škol se v některých otázkách shodují, v jiných zase rozcházejí. Shoda mezi oběma školami se projevuje v následujících směrech :

- Kladou si stejné otázky: komu má být poskytnuta bezpečnost, před kým nebo před čím má být chráněn, kdo poskytuje bezpečnost, jaké jsou nejvhodnější metody k zajištění bezpečnosti,
- v mezinárodních bezpečnostních vztazích nejsou dostatečně silné mechanismy, které by účinně brzdily věčnou mezistátní soutěž o moc,
- neexistují účinné mezinárodní normy ani žádná vyšší autorita, a tak státy při dosahování bezpečnosti spoléhají především samy na sebe,
- státy při zajišťování své bezpečnosti spoléhají především na sílu a to nakonec oslabuje mezinárodní bezpečnost,
- je velmi malý prostor pro uplatňování morálních norem, protože tyto normy nejsou dostatečně jasné a jelikož chování ostatních států je málo předvídatelné,
- nadále přetrvávají bezpečnostní dilemata, a tak bezpečnostní opatření kteréhokoliv státu mohou vést k oslabení bezpečnosti jiných států, a tím oslabovat bezpečnost na mezinárodní úrovni.

V důsledku těchto skutečností mezinárodní bezpečnostní vztahy jeví jako trvalá "soutěž o zajišťování bezpečnosti na základě různých složek síly, a tak válka vždy zůstává jednou z možností."²²

5.2.2 Vzájemné rozdíly

Vzájemné rozdíly mezi oběma hlavními školami spočívají v tom, že institucionální neoliberalisté vkládají velké naděje do mezinárodních institucí a jejich pozitivního vlivu na

¹⁹ Terrif, Terry; Croft, Start; James, Lucy; Morgan Patrick : Security Studies Today, Polity Press, London, 1999, s. 12.

²⁰ Haftendorn, Helga : The Security Puzzle : Theory-Building and Discipline-Building in International Security. In.: International Studies Quarterly, Vol. 35, 1991, No. 1, s. 2-17.

²¹ K pozitivistickému přístupu se hlásí také mírová studia nebo feminismus.

²² Terrif, Terry; Croft, Start; James, Lucy; Morgan Patrick : Security Studies Today, Polity Press, London, 1999, s. 52-53.

mezinárodní bezpečnostní vztahy. Vycházejí z teorie vzájemné propojenosti a závislosti a z teorie mezinárodních režimů. Jejich názory se zakládají na čtyřech základních argumentech:

- při otevřené institucionalizované spolupráci si státy navzájem vyměňují informace o svých záměrech a opatřeních na poli bezpečnosti,
- rozvoj institucionalizace zvyšuje mezistátní vzájemně výhodné transakce, o které by se připravil ten stát, který by podváděl. To odrazuje od sklonů k podvádění, snižuje obavy z nečestné hry a motivuje státy k otevřenosti, důvěře a spolupráci,²³
- taková spolupráce posiluje vzájemnou propojenost a závislost mezi státy,
- institucionalizovaná spolupráce snižuje náklady na zajištění bezpečnosti, a proto je výhodnější nežli orientace na individuální opatření.²⁴

Tento přístup k bezpečnosti se velice osvědčil v rámci programu Partnerství pro mír, který vytvořil velmi příznivý rámec pro sblížení bývalých nepřátel z doby studené války, a tím výrazně zlepšil mezinárodní bezpečnostní vztahy v Evropě i ve světě. Přesto však nadále přetrvávají pochybnosti a výhrady neorealistů a ty spočívají na následujících proti argumentech :

- v mezinárodních vztazích nadále dominuje anarchie, je v nich stále obsažena hrozba vzájemných konfliktů, které "propukají proto, že v mezinárodním systému neexistuje žádná autorita, která by urovnávala vztahy vždy, když by snaha jednoho státu o dosažení svých cílů vedla ke střetu se zájmy jiného nebo jiných států,"²⁵
- mezinárodní instituce nemohou dostatečně zmírňovat neblahé dopady stavu, za kterého každý stát sází především na svá individuální opatření k zajištění vlastní bezpečnosti,
- státy proto nemohou přeceňovat svou důvěru v mezinárodní instituce, musejí naopak spoléhat především na svou vlastní vojenskou sílu, která je klíčovým prvkem jejich bezpečnosti,
- státy mohou spolupracovat, ale jen tehdy, když to je pro ně výhodné. Jejich spolupráce je proto jen dočasná.

5.3 Post – pozitivistické přístupy

Post – pozitivistické přístupy nesouhlasí s názorem, že mezinárodní bezpečnostní vztahy mají materiální základ a materiální vysvětlení. Jejich základem je teze, že neexistuje objektivní realita, kterou by bylo možné poznat rozumem, jak tvrdí pozitivisté. Post – pozitivisté tvrdí, že "realita je funkcí našeho vědění o světě a toto vědění je výsledkem sociální konstrukce."²⁶ Z toho vyplývá, že při výzkumu mezinárodních bezpečnostních vztahů nemůžeme volit mezi různými interpretacemi reality jakožto produktu sociální konstrukce. Stejně tak nelze volit mezi jednotlivými referenčními objekty bezpečnostních studií, protože i tyto objekty jsou výsledkem sociální konstrukce, která jedněm dává výsady a druhé vylučuje.

Post – pozitivisté většinou nehovoří o nějakém referenčním objektu, kterému má být zajištěna bezpečnost. Zaměřují se především na odhalování struktur, které jsou určující pro lidské chování na poli bezpečnosti. Teprve z tohoto hledání struktur se generuje referenční objekt, jímž je jednotka, které má být poskytnuta bezpečnost. Zvláště výrazně se to projevuje a nadále bude projevovat u kritických bezpečnostních studií, která poukazují na neblahé dopady přetrvávajícího exkluzivního pojetí bezpečnosti.

²³ Axelrod, R.; Keohane Robert : Achieving Cooperation Under Anarchy : Strategies and Institutions. World Politics, Vol. 38, 1985, No. 1, s. 248-250.

²⁴ Martin, Lisa : Institutions and Cooperation : Sanctions During the Falkland Islands Crisis. In.: International Security , Vol. 16, 1992, No. 4, s. 143-178.

²⁵ Terrif, Terry; Croft, Start; James, Lucy; Morgan Patrick : Security Studies Today, Polity Press, London, 1999, s. 175.

²⁶ Terrif, Terry; Croft, Start; James, Lucy; Morgan Patrick : Security Studies Today, Polity Press, London, 1999, s. 182.

Závěrem

Mezinárodní bezpečnostní vztahy se na poč. 21. století vyvíjejí velmi dynamicky. Nejsou zatíženy takovým napětím, jaké bylo typické pro dobu studené války, přesto však mají daleko k idyličnosti. Spojené působení globálního terorismu, proliferace ZHN a asymetrických válek představuje vážnou hrozbu dlouhodobého charakteru a zároveň s tím i naléhavou výzvu pro vojenství nejvyspělejších států dnešního světa. Odpovědi na tyto hrozby a výzvy nemohou být jednostranné, měly by být spíše výsledkem společného postupu nejvlivnějších aktérů dnešního světa, ať už států či mezinárodních organizací, zejména pak OSN.

Velmi zajímavým vývojem se i nadále budou ubírat bezpečnostní studia. Žádný z jejich hlavních proudů nebude moci přinášet konečná a vyčerpávající vysvětlení mezinárodních bezpečnostních vztahů. Žádný z nich nebude mít vysvětlovací monopol, každý z nich bude přinášet pouze relativní pravdy. Jednotlivé školy se v přístupu k otázkám bezpečnosti a bezpečnostních hrozeb budou nadále odlišovat. Každá z nich má své přednosti i slabiny. "Realismus nevysvětluje všechno... Liberální teorie identifikuje nástroje, které státy používají k dosahování sdílených zájmů... a pomáhá nám pochopit, proč se státy odlišují ve svých základních preferencích... A konstruktivistické teorie jsou nejlépe uzpůsobeny k analýze toho, jak se během času mění identity a zájmy."²⁷ Všechny hlavní školy ale budou i nadále respektovat dvě důležité skutečnosti - určující vliv historických souvislostí a časový faktor při vymezování naléhavosti bezpečnostní hrozby.

Kontakt

doc. PhDr. Jan Eichler, CSc.

Fakulta mezinárodních vztahů

Vysoká škola ekonomická, Praha

²⁷ Walt, Stephen M.: Internationale Relations : One world, Many Theories. In.: Foreign Policy, Spring 1998, No. 110, s. 40.

BUDÚCI VÝHLED POLITIKY HOSPODÁRSKEJ A SOCIÁLNEJ SÚDRŽNOSTI EURÓPSKEJ ÚNIE

Ing. Alžbeta Ivaničková, CSc.

Abstrakt

Článok je spracovaný na základe návrhu EK o budúcej podobe politiky hospodárskej a sociálnej súdržnosti na programovacie obdobie 2007-2013.

Autorka sa zamerala na kľúčové zmeny v rozpočte pre obdobie 2007-2013, na charakteristiku nových navrhovaných cieľov – na cieľ konvergencia, cieľ konkurencieschopnosť a zamestnanosť a na cieľ európska teritoriálna spolupráca.

Ciele:

1. pokrytie Cieľa konvergencia:
 - menej rozvinuté regióny s HDP na obyvateľa menším ako 75% priemeru EÚ, financovaný z ERDF a ESF
 - regióny štatistického efektu (na vyvázenie „štatistického efektu“ rozšírenia, t.j. regióny súčasného Cieľa 1, ktoré dostávajú prechodnú pomoc (phasing-out), financované z ERDF a ESF
 - okrajové regióny, financované z ERDF a ESF
 - Kohézny fond - pre členské štáty s HNP (hrubý národný príjem) nižším ako 90% priemeru Spoločenstva.
2. pokrytie Cieľa regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť, financovaného z ERDF a ESF:
 - Regióny v súčasnosti zaradené do Cieľa 1, ktoré nespĺňajú kritériá zaradenia do Cieľa konvergenencie ani v rámci štatistického efektu, tzv. regióny phasing in
 - Všetky ostatné regióny, ktoré nie sú pokryté ani programami konvergenencie ani „phasing in“.

Uplatňuje sa dvojaký prístup:

- alokácia (prideľovanie) do členských štátov (národné programy), cez programy ESF
 - alokácia vo vnútri členských štátov (regionálne programy), cez program ERDF.
3. pokrytie troch dimenzií cieľa európska územná (teritoriálna) spolupráca, financovaného z ERDF:
 - a. cezhraničná spolupráca
 - b. medzinárodná spolupráca
 - c. medziregionálna spolupráca (časť z tejto spolupráce je integrovaná aj do regionálnych programov)

Následne autor poukazuje na navrhované zmeny pri implementácii systému:

- zjednodušenie pre oblasti rybolovu a vidiecky rozvoj. Súčasný nástroj zameraný na rozvoj vidieka budú zoskupené do jedného nástroja v rámci Spoločnej poľnohospodárskej politiky a LEADER+ bude integrovaný do hlavného programovacieho prúdu.
- reformovanie systému programovania – členské štáty budú pripravovať národný strategický rámcový dokument, ktorý bude prerokovaný s Komisiou, a ktorý vytvorí rámec pre prípravu tematických alebo regionálnych programov. Na základe tohto strategického dokumentu Komisia prijme národné a regionálne programy každej krajiny.
- obmedzenie počtu fondov .

- zrozumiteľnejšie rozdelenie kompetencií vo finančnom riadení a kontrole medzi Komisiou a členskými štátmi.

Autor v krátkosti poukazuje na šancu slovenských regiónov v budúcom programovacom období. Systém využívania štrukturálnych fondov na Slovensku určuje skôr dominantnú orientáciu na sektorové politiky než na regionálnu politiku a do veľkej miery ovplyvňuje aj regionálne programy rozvoja, ale aj posilňuje centrálna riadenia regionálneho rozvoja. Reforma politiky hospodárskej a sociálnej súdržnosti, možno prinesie nové možnosti aj pre regióny a ich väčšiu účasť na príprave svojich vlastných regionálnych operačných programov.

Treba zdôrazniť, že myšlienky a návrhy Európskej komisie sú v niektorých prípadoch v rannom štádiu a po detailnej diskusii medzi jednotlivými orgánmi EK môže dôjsť k zmene podoby návrhu. Zatiaľ je to iba možná cesta realizácie politiky hospodárskej a sociálnej súdržnosti.

Abstract

This paper is elaborated on essential of the proposal of the Commission about the future of cohesion policy for the next programming period 2007-2013.

The author has concentrated on the crucial changes in the Union's financial perspective 2007-2013, on the characteristic of new proposal of three priorities - convergence, competitiveness and territorial cooperation objectives:

1. Convergence objective coverage:
 - Of less developed regions with a per capita GDP of less than 75 % EU average, financed by the ERDF and ESF,
 - Statistical effect regions (to offset the "statistical effect" of enlargement - current objective 1 phasing-out regions, financed by the ERDF and ESF,
 - Outermost regions, financed by the ERDF and ESF,
 - Cohesion Fund – for the Member States with a GDP which is below 90 % of the Community average.
2. Regional competitiveness and employment objective coverage and financed by the ERDF a ESF:
 - Regions currently objective 1 not fulfilling the criteria for convergence objective even without the statistical effect, so-called phasing in,
 - All other regions covered neither by the convergence programmes nor by "phasing in".

Two fold approach:

 - Allocations to Member States (national programmes), through ESF programmes;
 - Allocation within Member States (regional programmes), through ERDF programmes.
3. European territorial cooperation objective coverage three dimensions and financed by the ERDF:
 - Cross-border cooperation,
 - Trans-national cooperation
 - Interregional cooperation (the part is integrated into regional programmes).

In the further the author brings of the propose changes in the implementation system:

- Simplification in fisheries and rural development. Current rural development instruments to be grouped into a single instrument under the CAP and LEADER+ integrated into mainstream programming;
- Reformed delivery system programming – the Member State prepares a national strategic reference framework document to be negotiated with the Commission and form the framework for preparing the thematic and regional programmes. On the basis of the policy document the Commission adopts national and regional programmes for each country;
- The number of funds to be restricted to three (ERDF, ESF, Cohesion Fund);
- Financial management and control will be clearer share of responsibilities between the Commission and the Member States.

The author briefly points out opportunities of the Slovak regions for the future programming period. The system of Structural Fund implementation in the Slovak Republic gives preference to the sectoral policy approach over the one of regional policy. The system strongly influences preparing and carrying out regional development programmes as well as strengthening central management of the regional development. Economic and social policy reform may bring new possibilities for regions in terms of preparing their own regional operational programmes.

It is important to stress, that the ideas of the European Commission are presently in the form of initiating proposals and could be modified after a detailed discussion among institutions and bodies of the Union. Nowadays it is only a one of possible ways for future economic and social policy implementation.

Politika hospodárskej a sociálnej súdržnosti (ďalej len politika súdržnosti) má za cieľ obmedziť súčasné hospodárske a sociálne rozdiely medzi členskými štátmi a medzi regiónmi, urýchliť rast a podporiť trvalo udržateľný rozvoj, pomôcť zaostalým regiónom prispôbiť sa výzvam hospodárstva založeného na vedomostiach, a tým, napomáhajúc všetkým regiónom, dosiahnuť ciele Lisabonskej stratégie.

Politika súdržnosti je jedinou politikou EÚ, ktorá je zameraná výslovne na ekonomické a sociálne nerovnosti. Jej špecifikum spočíva v presune prostriedkov medzi členskými štátmi (prostredníctvom EÚ) s cieľom podporiť ekonomický rast a udržateľný rozvoj investíciami do ľudského a fyzického kapitálu.

Európska komisia (EK) uvádza, že politika súdržnosti prechádzala dynamickým vývojom a v priebehu posledných 15 rokov bola výrazne posilnená, ale tiež konštatuje, že sa za posledné roky výrazne spomalil ekonomický rast a vzrástla nezamestnanosť, a tým došlo k zníženiu rastu produktivity v celej EÚ. Preto musí politika súdržnosti prejsť reformou.

Navrhovaná reforma sa opiera o 4 nasledujúce výzvy:

1. Viac súdržnosti v rozšírenej EÚ.
2. Posilnenie priorít EÚ¹.
3. Prispievanie všetkých regiónov a obyvateľov EÚ k trvale udržateľnému rozvoju.
4. Posilnenie efektivity politiky súdržnosti.

Slovenská republika má už približne dva roky príležitosť získavať finančné prostriedky zo štrukturálnych fondov. Verejný sektor a podnikatelia, riešitelia projektov však

¹ - politika súdržnosti je integrálnou súčasťou Lisabonskej stratégie a Göteborgských priorít,
 - tieto priority je potrebné zakomponovať do politiky súdržnosti tak, aby sa stali kľúčovým elementom v rámci národných a regionálnych rozvojových programov,
 - rast a súdržnosť sa navzájom podporujú, pretože bez rastu EÚ nedosiahne svoje ciele a zároveň rast samostatne nepovedie k vyššej solidarite v rozšírenej EÚ.

už dnes vedieť, že súčasná podoba týchto fondov sa končí v roku 2006 a že práve v súčasnej dobe sa vytvára podoba politiky hospodárskej a sociálnej súdržnosti na programovacie obdobie rokov 2007-2013.

Konkrétna podoba budúceho programovacieho obdobia ešte nie je známa, ale už sa dnes rysuje určitá charakteristika využívania štrukturálnych fondov.

Aké kľúčové zmeny sa pripravujú?

Ukazuje sa, že prostriedky zo štrukturálnych fondov v budúcom programovacom období by sa mali sústrediť predovšetkým na:

- strategické projekty, umožňujúce naplniť výzvy Lisabonskej stratégie - posilňovanie európskej konkurencieschopnosti, založenie ekonomiky na vedomostiach a zameranie sa na výrazné zvyšovanie zamestnanosti;
- menej rozvinuté regióny;
- decentralizovanejší, jednoduchší a prehľadnejší manažment riadenia štrukturálnych fondov.

Európska komisia už pripravila legislatívne návrhy na reformu politiky súdržnosti spolu s novým rozpočtom na rok 2007-2013. V súvislosti s navrhovanou finančnou perspektívou dochádza k posilneniu kľúčových politických oblastí. K nim nepochybne patrí i politika súdržnosti, ktorá bude novozahrnutá pod jednotnú a transparentnú rozpočtovú kapitolu, ktorá zaručí istotu a stabilitu pri príprave národných a regionálnych viacročných programov. Okrem návrhu na rozpočet sú pripravené aj návrhy novej právnej architektúry, ako návrhy na vymedzenie všeobecného nariadenia ustanovujúceho tri zdroje, z ktorých bude financovaná politika súdržnosti v nasledujúcom programovacom období, ďalej nariadenia pre každý finančný nástroj (Európsky fond regionálneho rozvoja, Európsky sociálny fond a Kohézny fond) a návrh celkom nového nariadenia, ktoré má umožniť vytvoriť štruktúry pre cezhraničnú spoluprácu².

Zmeny v rozpočtových kapitolách.

V návrhu novej finančnej perspektívy EK celkom prerobila štruktúru výdavkov v členení do jednotlivých rozpočtových kapitol.

Rozpočtové kapitoly v starej a novej finančnej perspektíve

Nové rozpočtové kapitoly 2007-2013 (podiel na výdavkoch)	Staré rozpočtové kapitoly 2000- 2006 (podiel na výdavkoch)
1. Udržateľný rast (48%) a) konkurencieschopnosť pre rast a zamestnanosť b) súdržnosť pre rast a zamestnanosť	1. Poľnohospodárstvo a rybolov (47 %) a) výdavky na CAP b) rozvoj vidieka
2. Udržateľnosť a správa prírodných zdrojov (vrátane CAP, rybolovu a ochrany ŽP) (37 %)	2. Štrukturálne fondy (33,47 %)
3. Občianstvo, sloboda, bezpečnosť a spravodlivosť (2 %)	3. Vnútoraná politika (8 %)
4. Európska únia ako globálny partner (10 %)	4. Zahraničné akcie (5 %)
5. Administratíva (3 %)	5. Administratíva (6 %)

Prameň: Európska komisia

² Návrh nariadenia Rady, ktorým sa ustanovujú všeobecné ustanovenia o Európskom fonde pre regionálny rozvoj, Európskom sociálnom fonde a kohéznom fonde. COM (2004) 492 v konečnom znení, 14. júla 2004. Návrh nariadenia Európskeho parlamentu a Rady o Európskom fonde pre regionálny rozvoj COM (2004) 495 v konečnom znení, 14. júla 2004; návrh nariadenia Európskeho parlamentu a Rady o Európskom sociálnom fonde. COM (2004) 493 v konečnom znení, 14. júla 2004; návrh nariadenia Rady, ktorým sa zriaďuje Kohézny fond. COM (2004) 494 v konečnom znení, 14. júla 2004. Návrh opatrenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa zriaďuje Európske zoskupenie cezhraničnej spolupráce. COM (2004) 496 v konečnom znení, 14. júla 2004.

Cieľ reformy politiky súdržnosti má celkom zmeniť obraz a výklad zásady európskej solidarity v rámci rozšírenej EÚ, v kontexte ekonomickej globalizácie a ekonomiky založenej na vedomostiach.

Stratégia tejto politiky vymedzuje tri nové prioritné ciele pre štrukturálne akcie, a to *konvergenciu, konkurencieschopnosť a zamestnanosť a teritoriálnu spoluprácu*.

Návrh súčasne obsahuje významné inovácie a zjednodušenie procedúry politiky hospodárskej a sociálnej súdržnosti³, ako:

- začiatok každoročného strategického dialógu s členskými krajinami v rámci Rady EÚ, s Európskym parlamentom, hospodárskym a sociálnym výborom a Výborom regiónov s cieľom zabezpečiť dodržanie priorit tejto politiky počas celého programovacieho obdobia (strategické priority EÚ);
- zvýšená pozornosť venovaná mestským oblastiam;
- delegovanie právomoci na členské štáty a regióny, vrátane právomoci v oblasti kontroly, pri zachovaní prísnej kontroly;
- podstatné zníženie počtu finančných nástrojov pre politiku hospodárskej a sociálnej súdržnosti (zo šiestich na tri);
- integrácia pôsobnosti existujúcich Iniciatív Spoločenstva (URBAN a EQUAL) a inovačných akcií do priorit operačných programov jednotlivých štátov a ich regiónov;
- financovanie operačného programu z jedného fondu, s výnimkou infraštruktúrnych programov, kde bude možné spoločné financovanie z Európskeho regionálneho fondu a Kohézneho fondu;
- viacročné plánovanie pre Kohézny fond, pri stanovení rovnakých pravidiel ako pre štrukturálne fondy;
- zjednodušenie programovania;
- začlenenie iniciatívy INTERREG do „hlavného prúdu“ politiky súdržnosti;
- začlenenie jedného zo štrukturálnych fondov EAGGF a iniciatívu LEADER do Spoločnej poľnohospodárskej politiky (CAP).

Tieto návrhy sú výsledkom diskusie, ktorú iniciovala EK.

Nové programovacie obdobie bude naplnené tromi novými kľúčovými cieľmi. Každý z týchto cieľov bude mať vymedzené jasné kritériá, po splnení ktorých bude možné prostriedky z fondov EÚ uvoľňovať. Súčasných tri ciele sa pre budúce programovacie obdobie modifikujú na ciele :

1. Cieľ konvergenzie

Tento cieľ do značnej miery vychádza z dnešného cieľa 1 (podpora zaostávajúcich regiónov). Je určený k urýchľovaniu ekonomickej konvergenzie najmenej rozvinutých regiónov. Aj v prípade konvergenzie je východiskovou úrovňou na dosiahnutie tohto cieľa ekonomická úroveň zodpovedajúca hodnote maximálne 75 % priemeru HDP/obyv. EÚ. Popri tom, cieľ konvergenzie rešpektuje dôsledky štatistického efektu z rozšírenia EÚ a umožňuje financovať programy i v tých regiónoch, ktoré prekročia hodnotu 75 % priemeru HDP/obyv. EÚ ako prechodná podpora. Tento štatistický efekt (phasing-out) sa bude vzťahovať na tie regióny, ktoré budú vykazovať hodnotu svojho HDP/obyv. medzi hodnotou 75 % priemeru HDP/obyv. EÚ a hodnotou, ktorá bude stanovená podľa pripravovaného zoznamu dotknutých regiónov. Najvzdialenejšie regióny (Azovské ostrovy, Madeira, Kanárske ostrovy a francúzske zámorské departmenty) bez ohľadu na to či sú oprávnené „pod cieľ“

³ Tretia správa o hospodárskej a sociálnej súdržnosti, ktorá bola zverejnená 18.2.2004, doposiaľ predstavuje základný informačný zdroj ohľadne budúcej architektúry politiky hospodárskej a sociálnej súdržnosti po roku 2006.

konvergenzie alebo nie, budú využívať zvláštny systém financovania. Súčasťou cieľa konvergenzie je i čerpanie prostriedkov z Kohézneho fondu pre krajiny, ktorých HDP/obyv. krajiny nepresiahne 90 % priemeru EÚ. Členské štáty s HDP, ktorý je nižší ako 90 % priemeru spoločenstva, budú spôsobilé na pomoc v rámci Kohézneho fondu, ktorá pomôže financovať programy v oblasti dopravy a životného prostredia. Všetky nové členské štáty (okrem Cypru), Portugalsko a Grécko sú spôsobilé na pomoc z Kohézneho fondu. Neráta sa so žiadnymi ustanoveniami pre štatistický efekt. Intervencie Kohézneho fondu budú integrované do viacročného programovania štrukturálnych fondov. Zoznam regiónov a členských štátov, ktoré vyhovujú týmto podmienkam, EK zverejní po tom, čo príslušné nariadenie vstúpi do platnosti.

2. Cieľ regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť

Tento cieľ v stručnosti predpokladá naplnenie Lisabonskej stratégie na úrovni jednotlivých regiónov a rovnako sa sústreďí na výrazné zvýšenie zamestnanosti v regiónoch s vysokou nezamestnanosťou a s menej funkčným trhom práce (súladi s Európskou stratégiou zamestnanosti). Bude sa to týkať regiónov, ktoré nespádajú pod cieľ konvergenzie. Pre tieto regióny je navrhovaný dvojaký prístup. Prostredníctvom programov regionálneho rozvoja (financovaných z Európskeho fondu regionálneho rozvoja) sa bude posilňovať konkurencieschopnosť a atraktivita regiónov, predvídať hospodárske a spoločenské zmeny, podporovať inovácie, rozvoj spoločnosti založenej na vedomostiach, podnikateľské prostredie, ochrana životného prostredia a prevencia rizík. Novinkou je skutočnosť, že jednotlivé členské štáty si budú môcť vytvárať zoznam regiónov, pre ktoré predložia programy na financovanie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

Druhá vetva tohto cieľa bude realizovaná prostredníctvom národných programov pomoci a bude nasmerovaná na riešenie zamestnanosti, napr. na podporu prispôbivosti pracovníkov a podnikov a rozvoj trhu práce s ohľadom na sociálne začleňovanie problémových subjektov. Národné programy sa budú orientovať na dosiahnutie plnej zamestnanosti, kvality a produktivity práce a sociálnu inklúziu (tento prístup sa zhoduje so súčasným cieľom 3 programovacieho obdobia 2000-2006). Jediným zdrojom financovania týchto programov je ESF.

Regióny súčasného cieľa 1, ktoré v roku 2007 nebudú spĺňať kritériá oprávnenosti pre cieľ konvergenzie, kvôli dosiahnutému hospodárskemu pokroku (tzv. phasing-in), budú v rámci cieľa regionálna konkurencieschopnosť dostávať špeciálnu a prechodnú podporu, ktorá bude do roku 2013 klesať.

Európska únia predpokladá, že sa nebude uplatňovať systém vytvárania zón spôsobilých oblastí, ale bude zachovaná zásada koncentrácie a bránené do úvahy rozdelenie prostriedkov tak, aby boli rešpektované regionálne špecifiká.

3. Cieľ európska teritoriálna spolupráca (teritoriálna súdržnosť)

Tento cieľ je zameraný na podporu spoločných programov cezhraničnej spolupráce, na nadnárodnú vzájomnú spoluprácu členských krajín a na spoluprácu medzi regiónmi⁴.

Teritoriálna súdržnosť bude financovaná z Európskeho fondu regionálneho rozvoja. Opatrenie budú zamerané na integrované programy prepojené s agendami z Lisabonu a Göteborgu, riadené spoločným orgánom.

⁴ Tento cieľ je inšpirovaný doterajšími skúsenosťami z Iniciatívy Spoločenstva INTERREG.

Porovnanie súčasných a navrhovaných nástrojov a cieľov politiky hospodárskej a sociálnej súdržnosti

2000 - 2006		2007 - 2013	
Ciele	Finančné nástroje	Ciele	Finančné nástroje
Súdržnosť	Kohézny fond	Konvergenca	ERDF ESF KF
Cieľ 1	ERDF ESF EFAA FIFF	Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť <ul style="list-style-type: none"> • Regionálna úroveň • Národná úroveň – európska stratégia zamestnanosti 	ERDF ESF
Cieľ 2	ERDF ESF		
Cieľ 3	ESF		
INTERREG	ERDF	Európska teritoriálna spolupráca (teritoriálna súdržnosť)	ERDF
URBAN	ERDF		
EQUAL	ESF		
LEADER	EAAA- orientačná zložka		
Rekonštrukcia odvetvia rybolovu mimo Cieľa 1	FIFF		
Celkom 9 cieľov	Celkom 6 nástrojov	Celkom 3 ciele	Celkom 3 nástroje

Zdroj: Európska komisia – DG REGIO.

Cezhraničná spolupráca sa týka všetkých regiónov pozdĺž interných pozemných hraníc, určitých regiónov pozdĺž externých pozemných hraníc a susediacich námorných pohraničí, ktoré sú spôsobilé na cezhraničnú spoluprácu. Cieľom je zabezpečiť spoločné riešenia problémov susedných regiónov. Novým právnym nástrojom na spoluprácu je Európske zoskupenie cezhraničnej spolupráce⁵ na interných hraniciach. Pre externú cezhraničnú spoluprácu je vytvorený Nový susedský nástroj. Podpora sa bude poskytovať na základe viacročných programov a len jedného finančného nástroja. Cieľom je umožniť spoluprácu so susednými krajinami. V rámci cezhraničnej spolupráci budú mať na podporu nárok všetky prihraničné regióny NUTS III.

Tento cieľ využíva aj skúsenosti z oblasti medzinárodnej spolupráce a EK vyzve členské štáty a regióny, aby na základe skúsenosti zo súčasných programov posúdili

⁵ Európske zoskupenia cezhraničnej spolupráce: pomoc voliteľná. Článok 159, odsek 3 Zmluvy o ES ustanovuje špecifické akcie, o ktorých sa bude rozhodovať mimo fondy, aby sa dosiahol cieľ sociálnej a hospodárskej súdržnosti predpokladaný zmluvou. Takéto akcie je možné prijať v súlade s postupom spolurozhodovania (článok 251). Na základe tohto článku a s cieľom prekonať existujúce prekážky, ktoré bránia cezhraničnej spolupráci sa zavedie nový právny nástroj na vytvorenie európskych zoskupení spolupráce. S cieľom prekonať prekážky brzdiace cezhraničnú spoluprácu je nutné zaviesť nástroj spolupráce na úrovni Spoločenstva, ktorý umožní na území Spoločenstva zakladať zoskupenia na spoluprácu s právnou subjektivitou označované ako „európske zoskupenie cezhraničnej spolupráce“ (EZCS). EZCS je splnomocnené konať v mene a v záujme svojich členov, predovšetkým miestnych a regionálnych samospráv, ktoré ho tvoria. Úlohy a právomoci udelené EZCS majú byť určené členmi v Dohovore o európskej cezhraničnej spolupráci.

v kontexte rozšírenej EÚ užitočnosť a efektívnosť existujúcich 13 zón (vymedzených v rámci iniciatívy INTERREG III B). Následne by malo byť rozhodnuté o počte zón.

Medziregionálna spolupráca je tiež súčasťou tohto cieľa a je zameraná na spoluprácu sietí a výmenu skúseností. Financovanie sietí a opatrení by malo prispievať k integrovanému územnému rozvoju v týchto prioritách⁶:

- a) veda a výskum v regionálnom rozvoji, inovácie v regionálnych službách, podnikateľstvo;
- b) životné prostredie, prevencia rizík, biodiverzita, efektívnosť energie;
- c) rozvoj a regenerácia urbánnych oblastí;
- d) štúdie a zber údajov, analýzy rôznych trendov v EÚ, transfer najlepších praktík v implementácii kooperačných programov.

EK navrhuje, aby časť problémov, na ktoré je zameraná medziregionálna spolupráca bola začlenená do regionálnych programov s vyčlenením určitého objemu prostriedkov na riešenie medziregionálnej spolupráce⁷.

Mimo uvedených navrhovaných cieľov politiky súdržnosti, EK navrhuje, aby sa organizácia nástrojov na podporu rozvoja vidieka a reštrukturalizácie rybolovu začlenila do spoločnej poľnohospodárskej politiky.

EK v rámci finančnej perspektívy navrhuje zjednodušenie a vyjasnenie úlohy nástrojov na podporu rozvoja vidieka a reštrukturalizácie rybolovu. Nástroj na rozvoj poľnohospodárstva a vidieka bude začlenený pod Spoločnú poľnohospodársku politiku. Podobne bude nástroj na podporu reštrukturalizácie rybolovu zaradený ako samostatný nástroj. Iniciatíva LEADER + bude začlenená do programov štrukturálnych fondov.

Podstatou tohto návrhu je záväzok, že finančné zdroje vyčlenené z politiky súdržnosti na tieto nové nástroje budú i naďalej vynakladané s rovnakou mierou koncentrácie a budú pomáhať najmenej rozvinutým regiónom. Politika súdržnosti bude i naďalej podporovať diverzifikáciu vidieckej ekonomiky a územia závislé od rybolovu v súlade s jasne stanovenými prioritami.

Finančný nástroj Európsky poľnohospodársky usmerňovací a záručný fond (EAGGF) bude rozdelený na

1. Európsky poľnohospodársky záručný fond (AEFG);
2. Európsky poľnohospodársky fond rozvoja vidieka (EAFRD).

V rámci týchto dvoch fondov bude existovať 5 systémov programovania a 3 systémy zamerané na financovanie, riadenie kontrolu a bude definované, ktoré oblasti rozvoja vidieka budú môcť byť podporované z ERDF a ktoré z EAFRD.

Aká bude reforma implementačného systému?

Spôsob akým je politika súdržnosti implementovaná, má zásadný význam pre jej celkovú efektívnosť. Politika súdržnosti preukázala svoju schopnosť realizácie kvalitných projektov európskeho významu, pretože

- umožňuje stabilný, viacročný strednodobý rámec pre realizáciu významných investícií,

⁶ Aktivity sa opierajú o dobré skúsenosti z podprogramov URBACT, INTERACT a ESPON.

⁷ Programy cieľov konvergencie a konkurencieschopnosť budú pokrývať aj špecifické medziregionálne akcie spolupráce. Do úvahy sa budú brať územné špecifiká. Do týchto programov budú zakomponované aj mestské oblasti, aby viac obcí a miest mohlo dostať podporu než v rámci iniciatívy spoločenstva URBAN II. Na začiatku nového programovacieho obdobia predloží každý členský štát zoznam mestských oblastí, ktoré budú môcť využívať špecifické aktivity v rámci príslušných programov. Európska komisia sa domnieva, že by podiel aktivít realizovaných v mestských oblastiach mal dosahovať minimálne súčasnú úroveň, teda minimálne 10 % rozpočtu príslušných programov.

- sa prostredníctvom integrovaných stratégií zameriava na investície do vybavenia, infraštruktúry, inovácií a ľudských zdrojov a zároveň berie do úvahy regionálne špecifiká,
- podporuje partnerstvo súkromných a verejných subjektov,
- výsledkom povinného spolufinancovania je mobilizácia dodatočných verejných a súkromných zdrojov,
- podporuje ciele zameranie verejných prostriedkov.

EK navrhuje, aby boli zachované základné princípy politiky súdržnosti, ktoré sa v praxi osvedčili, ako programovanie, partnerstvo, spolufinancovanie a hodnotenie. Pre nové programovacie obdobie je potrebné aj napriek vyššie uvedeným výhodám, zaviesť niekoľko úprav, aby sa efektívnosť politiky súdržnosti ďalej zvyšovala. Preto EK navrhuje:

1. podporovať strategickejší prístup k programovaniu (integrovať priority Spoločenstva do národných a regionálnych programov a monitorovať pokrok a výsledky ich naplňovania),
2. pokračovať v ďalšej decentralizácii zodpovednosti existujúcim partnerstvám na úrovni členských štátov, regiónov, ale aj na miestnej úrovni,
3. zvýšiť výkonnosť a kvalitu programov prostredníctvom posilneného a transparentnejšieho partnerstva a zavedením jasných a prísnejších kontrolných mechanizmov,
4. zjednodušiť systém riadenia zavedením väčšej transparentnosti, diferenciacie a proporcionality pri zabezpečovaní spoľahlivého finančného riadenia,
5. ďalšou decentralizáciou zvýšiť zodpovednosť Európskej komisie voči rozpočtovým orgánom a verejnosti za správne finančné riadenie a výsledky spolufinancovaných aktivít.

Ako EK vysvetľuje:

1. Strategickejší prístup k prioritám EÚ.

EK navrhuje, aby bol na úrovni EÚ pripravený rámcový strategický dokument pre politiku súdržnosti, definujúci jasné priority pre členské štáty a regióny. Materiál pripravený EK by bol po konzultácii s Európskym parlamentom schválený Radou EÚ, v dostatočnom predstihu pred začatím nového programovacieho obdobia. Súčasne je navrhnuté, aby EK každý rok pripravila správu, hodnotiacu výsledky jednotlivých členských štátov. Inštitúcie EÚ by posudzovali pokrok pri naplňovaní strategických priorít a dosiahnuté výsledky.

2. Programovanie.

Princíp programovania má dva hlavné významy, a to podpora vybraným regiónom je poskytovaná v strednodobom horizonte, a preto v EÚ regióny, ktoré sú považované za problémové, majú istotu, že dostanú podporu na celé programovacie obdobie a že význam princípu programovania dáva týmto regiónom pomocou integrovaných programov určitú istotu na zvyšovanie ich sociálnej a ekonomickej úrovne.

Prvým návrhom pre nové programovacie obdobie je zníženie počtu programových dokumentov vôbec a operačných programov. Je plánované spojenie dvoch prvých programových dokumentov do tzv. národného strategického referenčného rámca, ktorý by mal nadväzovať na celoeurópske priority. Národný strategický referenčný rámec bude pokrývať aj Kohézny fond. Členský štát pripraví národný rámcový dokument. Bude predmetom vyjednávania s EK. Táto stratégia bude základom pre tematické (sektorové) a regionálne programy, ktoré ale nebudú mať povahu riadiaceho nástroja (nebudú teda požadované riadiace a monitorovacie štruktúry). Finančné prostriedky na operačné programy budú rozdelené so súhlasom členského štátu, medzi ktorými nie je možnosť presunu prostriedkov. Veľmi dôležitou zmenou je, že EK navrhuje zrušenie úrovne opatrení čiže všetkých programových doplnkov. Špecifikácia skončí na úrovni priorít. Nové nariadenia už

nepočítajú s dokumentom typu jednotný programový dokument, ale jeho metodika bude rozšírená na všetky operačné programy. Čiže všetky operačné programy budú mať charakter jednotného programového dokumentu. Ďalšou zmenou je, že v oblasti operačných programov sa predpokladá, že ich súčasťou bude indikatívny zoznam veľkých projektov. Tieto veľké projekty musia byť predložené EK na schválenie⁸, ale ich programové riadenie bude prebiehať v rámci príslušných programov.

EK navrhuje, aby boli budúce programy monofondové, teda boli spolufinancované vždy len z jedného štrukturálneho fondu, ale predpokladá, že oba fondy (ERDF a ESF) by mohli navzájom financovať doplnkové investičné výdavky. Toto pravidlo by malo obmedzenú výšku vynaložených prostriedkov a priamu väzbu na hlavné zameranie príslušného fondu.

3. Finančné riadenie a spolufinancovanie.

Platby budú prebiehať na úrovni priorit. Predpokladá sa zachovanie existujúcej zálohovej platby vo výške 7 %. Aj naďalej bude platiť pravidlo N+2. EK navrhuje, aby sa oprávnené výdavky riadili národnými pravidlami.

4. Finančnú kontrolu.

Pri kontrolných mechanizmov sa bude uplatňovať princíp proporcionality. Do určitého objemu prostriedkov by členské štáty mali mať možnosť používať pre finančnú kontrolu národné kontrolné mechanizmy. Výnimka bude iba pri regiónoch podľa cieľa konvergencie.

5. Adicionalitu.

Princíp adicionality zostane kľúčovým prvkom politiky súdržnosti, ale v súlade s touto zásadou bude EK overovať jej uplatnenie len pri ciele konvergencia. Členský štát bude zodpovedať za naplnenie adicionality pri ciele konkurencieschopnosť a zamestnanosť a pri ciele európska teritoriálna súdržnosť.

6. Partnerstvo a koordináciu.

Význam partnerstva bude posilnený intenzívnejšou spoluprácou medzi členskými štátmi, regiónmi a miestnou samosprávou, a to pri programovaní a implementácii. S ohľadom na inštitucionálne usporiadanie, by sa mal každý členský štát usilovať o organizáciu koordinácie prostredníctvom trojstranných dohôd.

7. Väčšiu koncentráciu.

Hlavný objem zdrojov by mal smerovať do najchudobnejších regiónov, s dôrazom na nové členské štáty. Z hľadiska tematického zamerania by malo dôjsť ku koncentrácii na naplnenie priorit z Lisabonu a Göteborgu. Geografická koncentrácia prostriedkov musí zostať významnou zložkou procesu, pričom treba zohľadniť fakt, že šance problémových území sú úzko spojené s úspechom regiónu ako celku. Mali by byť spracované súhrnné regionálne stratégie, ktoré budú vyjadrovať potreby najslabších miest v regióne.

8. Hodnotenie.

Zachované zostane trojstupňové hodnotenie aktivít politiky súdržnosti – pred začiatkom, v priebehu a po skončení programu.

Aké budú finančné prostriedky na politiku hospodárskej a sociálnej súdržnosti?

Bude zachovaná maximálna absorpčná limita 4 % národného HDP, ktorá bude aj naďalej zahŕňať prostriedky na rozvoj vidieka a rybolovu.

Rozdelenie prostriedkov medzi členské štáty bude v prípade cieľa konvergencie zhodné s metodikou použitou v Berlíne (1999). Ďalej bude zohľadnený dopad rozšírenia v prípade určenia prostriedkov pre regióny so štatistickým efektom. V prípade cieľa

⁸ V nariadení je presne definované, čo je to veľký projekt. Je to buď ¾ mil. korún alebo 1,5 mild. korún, podľa toho o aký fond pôjde a ktorej sféry sa dotýka.

regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť budú prostriedky rozdelené na základe ekonomických, sociálnych a územných kritérií. Rozdelenie prostriedkov v rámci cieľa európska teritoriálna spolupráca bude prebiehať na základe počtu obyvateľov v regióne a relatívnych sociálno-ekonomických podmienok.

Aká je šanca slovenských regiónov v budúcom programovacom období? Akú majú šancu jednotlivé regióny získať prostriedky zo štrukturálnych fondov EÚ v budúcom programovacom období 2007-2013?

Eurostat⁹ nedávno aktualizoval údaje regionálneho HDP pre relevantné regióny v Slovenskej republike.

Aktuálne hodnoty regionálneho HDP/obyv. prepočítaného na PPS ukazujú na jasný obraz zaradenia regiónov NUTS II Slovenska do:

- cieľa konvergenencie, t.j. slovenské regióny a ich ekonomická výkonnosť vykazuje v priebehu posledných rokov určitú pozvoľnú reálnu ekonomickú konvergenciu. Ale aj napriek tomu platí, že najväčšiu dynamiku vykazuje región, ktorého sa cieľ konvergenencie nebude dotýkať, a to je Bratislavský región. Pozícia Bratislavského kraja aj medzi EÚ 25 sa udržiava medzi regiónmi, ktoré sú nad priemerom EÚ 25, t. j. v r. 2002 HDP/obyv. v PPS dosiahol úroveň 119,7 a HDP/obyv. za roky 2000-2002 sa tak isto udržal nad hranicou priemeru, a to 112,3;

- prehľad ukazuje, že s výnimkou Bratislavského kraja sú ostatné regióny v Slovenskej republike pomerne homogénne z hľadiska vykazovanej ekonomickej výkonnosti. Medzi prvým a posledným z chudobných regiónov je rozdiel 7,5 percentných bodov.

Štát/regióny NUTS II	HDP/obyv. 2002 v PPS EÚ25=100	HDP/obyv. 2000-2002 v PPS EU25=100
Slovensko	51,3	49,4
Bratislavský kraj	119,7	112,3
Západné Slovensko	46,2	45,4
Stredné Slovensko	42,5	40,7
Východné Slovensko	38,7	37,2

Prameň: Eurostat – news release, 13/2005, 25.1.2005

Tento fakt naznačuje, že aj v budúcom programovacom období 2007-2013 bude platiť pre všetky regióny okrem Bratislavského kraja príslušnosť k cieľu konvergenencie.

Stratégia nášho prístupu pre optimalizáciu čerpania fondov EÚ pre ďalšie obdobie by mala mať bližšiu špecifikáciu regionálneho vývoja HDP. Detailná identifikácia nám umožní zistiť, prečo stagnuje región NUTS II Východné Slovensko a prečo iné regióny viac alebo menej rastú v porovnaní s priemerom EÚ (ako napr. región NUTS II Západné Slovensko). Čím viac slabých miest vyplynie z analýzy, tým viac šanci sa pri zodpovednom a pragmatickom prístupe vládnych a regionálnych autorít otvára na získanie prostriedkov pre takto rozvinuté regióny, hlavne v rámci cieľa konvergenencie.

Záver

Tretia správa o súdržnosti, ktorú predložila Európska komisia je výsledkom úvodného kola diskusie o budúcnosti politiky hospodárskej a sociálnej súdržnosti prebiehajúceho už od roku 2001. Je to cenný dokument a jeho rozpracovanie pripravilo podmienky na fungovanie politiky súdržnosti v rozšírenej EÚ a technické detaily k pravidlám ďalšieho fungovania štrukturálnych fondov a Kohézneho fondu. Treba zdôrazniť, že myšlienky a návrhy Európskej komisie sú v niektorých prípadoch v rannom štádiu a po

⁹ Eurostat – News release, 47/2005. Eurostat Press Office, Luxemburg. <http://europa.eu.int/comm/eurostat/>

detailnej diskusii medzi jednotlivými orgánmi EK môže dôjsť k zmene podoby návrhu. Zatiaľ je to iba možná cesta realizácie politiky hospodárskej a sociálnej súdržnosti.

Pre Slovensko je teraz dôležité analyzovať obsah dokumentu, klásť si otázky a hľadať odpovede vzťahujúce sa na súčasné fungovanie politiky hospodárskej a sociálnej súdržnosti a predovšetkým úvahy, čo by prinieslo Slovensku uskutočnenie návrhov predložených Európskou komisiou v nadchádzajúcom programovacom období 2007-2013.

Proces integrácie do EÚ mal veľký vplyv na slovenskú politiku regionálneho rozvoja. Ďalší rozvoj tejto politiky bude rovnako podliehať silným vplyvom vyplývajúcim z členstva v EÚ. Tento vplyv bude meniť ciele, oblasti, spôsoby a nástroje prístupu Slovenska k regionálnej politike. Systém využívania štrukturálnych fondov na Slovensku určuje skôr dominantnú orientáciu na sektorové politiky než na regionálnu politiku a do veľkej miery ovplyvňuje aj regionálne programy rozvoja, ale aj posilňuje centrálna riadenia regionálneho rozvoja. Reforma politiky hospodárskej a sociálnej súdržnosti, možno priniesie nové možnosti aj pre regióny a ich väčšiu účasť na príprave svojich vlastných regionálnych operačných programov.

Literatúra:

1. Regional GDP per capita in the EU25. Eurostat/news release, 13/2005, 25 January 2005.
2. Rozdiely v únii potrvajú dešročia. www.hn.hnonline.sk – ekonomika, 28.3.2005.
3. Európska regionálna politiky po rozšírení. www.euraktiv.sk, 13.3.2005.
4. MACIACZCSYK, A.: Przyszły kształt polityki regionalnej Unii Europejskiej po 2006 r. Centrum Europejskie Natolin 2003, Warszawa, 48 str.
5. The Future of Cohesion Policy. Fact File. European Commission, Regional Policy Directorate-General, 2003, <http://europa.eu.int/info regio>.
6. Budoucnost strukturální politiky Evropské unie. Sborník z konference IREAS 2004, Praha.
7. BACHTLER, J. – WISHLADE, F. – YUILL D.: Regional Policies after 2006: Complementarity or Conflict? European Policy Research Paper, No. 51, September 2003, Publishing by: European Policies Research Centre University of Strathclyde, 63 str.
8. EUROPEAN COMMISSION EUROPEAN COMMISSION. Objective 3, Territorial Co-operation 2007-2013. Workshop 4: Trans-national co-operation DG Regional Policy Brussels, 22 February 2005, 21 str.
9. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. COM(2004) 101 final COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE COUNCIL AND THE EUROPEAN PARLIAMENT. Brussels, 10.2.2004. Building our common Future Policy challenges and Budgetary means of the Enlarged Union 2007-2013, 45 str.
10. EVROPSKÝ PARLAMENT 2004. Výbor pro regionální rozvoj 16. prosince 2004. PRACOVNÍ DOKUMENT k návrhu nařízení Rady, kterým se stanoví obecná pravidla týkající se Evropského fondu pro regionální rozvoj, Evropského sociálního fondu a Fondu soudržnosti, a které nahrazuje nařízení 1260/1999 (KOM (2004) 492 v konečném znění). Výbor pro regionální rozvoj. Zpravodaj: Konstantinos Hatzidakis, 10 str.
11. Generálne riaditeľstvo pre vnútorné politiky Únie. Tematické oddelenie pre štrukturálne a kohézne politiky. REGIONÁLNY ROZVOJ PRISPÔBOBENIE KOHÉZNEJ POLITIKY ROZŠÍRENEJ ÚNIE A LISABONSKÝM A GÖTEBORGSKÝM CIEĽOM. ŠTÚDIA. ZHRNUTIE. IP/B/REGI/ST/2004-008 12/01/2005, 5 str.
12. BRADLEY, J. – MORGENROTH, E. – GACS, J.- UNTIEDT, G.: A Study of the Macro-economic Impact of the Reform of EU Cohesion Policy. The Economic and Social Research Institute, October 2004, Dublin, 153 str. (www.esri.ie)

13. VYPOČUTIA EURÓPSKEHO PARLAMENTU ODPOVEDE NA OTÁZKY Z DOTAZNÍKA PRE DEZIGNOVANÚ KOMISÁRKU pani HÜBNER. (Regionálna politika), Časť B - osobitné otázky, 10 str., 2005.
14. NOVÉ PARTNERSTVO PRE SÚDRŽNOSŤ – konvergenciu, konkurencieschopnosť, spoluprácu. Tretia správa o ekonomickej a sociálnej súdržnosti. Európske spoločenstva 2004, Luxemburg, 284 str.

Kontakt

RNDr. Alžbeta Ivaničková, CSc.
Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja
Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave

Resumé

Na sklonku 2. svetovej vojny v roku 1945 bol prijatý Londýnsky dohovor o stíhaní a potrestaní hlavných vojnových zločincov v európskych krajinách Osi. Bol to odraz potreby potrestať tieto osoby za ich neľudské a odsúdeniahodné konanie.

Tento tribunál bol oprávnený súdiť a potrestať osoby, ktoré spáchali buď ako jednotlivci, alebo ako členovia organizácií niektoré z nasledovných zločinov, za ktoré nesú osobnú trestnú zodpovednosť. Boli to zločiny proti mieru, vojnové zločiny a zločiny proti ľudskosti. Práve jednému z týchto zločinov „vojnovým zločinom“ sa autor venuje vo svojej práci. Ide o vraždy vojnových zajatcov, zlé zaobchádzanie s nimi, vraždy civilistov, nútenie civilného obyvateľstva do otrockých prác, deportovanie obyvateľstva, vraždenie rukojemníkov, plienenie verejného alebo súkromného majetku, svojvoľné ničenie miest a dedín a ich pustošenie neodôvodnenou vojnovou nevyhnutnosťou a iné podobné zločiny.

1 Pramene zistenia skutkovej podstaty vojnových zločinov

1.3 Obsah definícií vojnových trestných činov

Nie všetky porušenia práva ozbrojených konfliktov sú vojnové trestné činy, sú nimi len najzávažnejšie z nich.

Zmluvné pojmy schválené štátmi neprekážajú tomu, aby v rámci svojho vnútorného zákonodarstva považovali za vojnové trestné činy aj iné porušenie práva ozbrojených konfliktov. To bol prípad Belgicka, keď rozšírilo sféru aplikácie svojho zákona o zamedzení závažným porušeniam Ženevských konvencií a Dodatkového protokolu I aj na vnútroštátne vojnové konflikty.

Ale toto rozšírenie definícií neprekračuje rámec vnútroštátneho zákonodarstva a neprináša so sebou následky charakteristické pre medzinárodné trestné činy, ktorými sú vojnové trestné činy.

V princípe, definície vojnových trestných činov nie sú nezávislé od normy, za ktorej porušenia sa ukladá sankcia. V prípade pochybnosti o sfére aplikácie definícií je potrebné obrátiť sa na normu, ktorej porušenie je trestné a s väčšou presnosťou zistiť rozsah tejto definície a overiť či sa na ňu vzťahuje.

Konania, ktoré sa kvalifikujú ako vojnové trestné činy, sú porušeniami ženevského a haagskeho práva.

1.3.1 Porušenia ženevského práva

Vražda, mučenie a kruté zaobchádzanie

Medzi porušenia ženevského práva patria úmyselná vražda, mučenie, neľudské a kruté zaobchádzanie s obeťami ktorými sú civilné osoby nachádzajúce sa na okupovanom území, vojnoví zajatci, chorí, zranení, stroskotanci /12, iné kategórie kombatantov, lekárskeho a duchovného personálu. /13

Tieto porušenia upravuje aj Projekt kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva, kde sa považujú za „najťažšie vojenské trestné činy“ /14

Aj keď nemáme detailnejšiu definíciu „mučenia“, „neľudského zaobchádzania“ a „úmyselného spôsobenia utrpenia“, tieto pojmy môžu zahrňovať rôzne druhy správania. Zranenie, poníženie, zmrazenie, doplnené o znásilnenie, odňatie humanitnej pomoci,

použitie ako „živý štít“, „etnické čistky“ /15 to sú len niektoré z porušení typických pre nedávne konflikty.

Biologické a lekárske experimenty

Ženevské konvencie zaraďujú medzi vojnové trestné činy biologické experimenty, ktoré robí bojujúca strana na zajatcoch /16, nakoľko hovoríme o útoku na fyzickú nedotknuteľnosť a zdravie osoby. To však nevyklučuje použitie „nových terapeutických prostriedkov, ktorých použitie sa ospravedlňuje z lekárskeho hľadiska a je diktované výlučne snahou zlepšiť stav pacienta“.

Dodatkový protokol I rozšíril tento pojem na všetky úmyselné konania strany konfliktu, t.j. lekárske experimenty smerujúce proti chráneným osobám (aj transplantácia orgánov, odber krvi alebo pokožky s cieľom transplantovať alebo vymeniť krv), pokiaľ toto konanie nie je zdôvodnené stavom pacienta a protirečí lekárske predpisom platným v tomto štáte a vytvárajú závažnú hrozbu pre zdravie chránenej osoby alebo pre jej fyzickú alebo psychickú nedotknuteľnosť.

Norimberský Tribunal rozhodol, že vykonanie biologických pokusov na vojnových zajatcoch alebo civilných osobách bez ich súhlasu je vojnovým trestným činom aj keď tieto osoby sú odsúdené na smrť

Zajatie rukojemníkov

Zajatie rukojemníkov a ich poprava sa podľa Poriadku Norimberského tribunálu považuje za vojnový trestný čin, s čím sa stotožňuje aj Ženevská konvencia IV. /17

Treba poznamenať, že sa k tomuto záveru nedospelo ihneď. Tribunály spojeneckých štátov nie vždy podporovali činnosť na zabránenie podobnej praxi, t.j. aj popravám rukojemníkov po II. Svetovej vojne. Bolo známe, že poprava rukojemníkov môže byť povolená pri dodržaní určitých podmienok, napríklad, nevyhnutný charakter popravy, predchádzajúce upovedomenie obyvateľstva a úmernosť medzi počtom popravených rukojemníkov a porušením práva, na základe ktorého sa uskutočňuje poprava atď.

Ženevská konvencia IV z r. 1949 o ochrane civilného obyvateľstva počas vojny odstránila neistotu, keď oficiálne ustanovila za vojnový trestný čin „zajatie rukojemníkov“, čo, a fortiori, znamená aj ich popravu.

Deportácia civilného obyvateľstva

Poriadok Norimberského tribunálu považoval za vojnový trestný čin deportáciu civilného obyvateľstva z okupovaného územia na územie okupujúceho štátu. Ženevská konvencia IV zakazuje podobnú prax (s výnimkou prípadov, „keď to vyžaduje bezpečnosť obyvateľstva alebo akútny prípad vojnového charakteru“, ako aj deportáciu alebo premiestnenie okupujúcim štátom vlastného obyvateľstva na územie okupovaného štátu; avšak za vojnový trestný čin sa považuje porušenie len prvej povinnosti.

Dodatkový protokol I vyplnil túto medzeru, keď dodal aj „premiestneniu časti obyvateľstva okupujúcej džavy na okupované územie“ charakter vojnového trestného činu. V Projekte kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva je obsiahnutá definícia doplnená o zákaz „zmeny demografického rozvrstvenia obyvateľstva okupovaného územia“ /18 Táto kvalifikácia sa vzťahuje aj na „etnické čistky“, ktoré sa považujú za „závažné porušenie medzinárodného humanitného práva“ alebo za „druh genocídy“.

Nezákonné uväznenie civilných osôb

Toto závažné porušenie /19 sa ťažko vyjavuje v praxi, pretože Ženevská konvencia IV priznáva bojujúcej strane právo internovať cudzincov a príslušníkov nepriateľského štátu, ktorí sa nachádzajú na jej území alebo obyvateľov ňou okupovaných území, pokiaľ „to je nevyhnutné pre ich bezpečnosť...“. A tak nezákonné zadržovanie vo väzbe civilných osôb

sa považuje za vojenský trestný čin vtedy, keď došlo k závažnému prekročeniu práva na internovanie.

Rozkrádanie štátneho a súkromného majetku

Tieto konania sa považujú za vojnové trestné činy podľa Poriadku Norimberského tribunálu. MTT pre bývalú Juhosláviu a pre Rwandu, ich kvalifikuje ako nezákonné, svojvoľné a nevyvolané nevyhnutnosťou „privlastnenie“ majetku vo veľkom rozsahu v rozpore so Ženevskými konvenciami /20. Toto bolo obsiahnuté v odsudzujúcich rozsudkoch vydaných v Norimbergu vo veciach Göringa, Rosenberga a Franca.

Zbytočné škody

Poriadok Norimberského tribunálu považuje za vojnový trestný čin „bezdôvodné ničenie miest a dedín alebo ich spustošenie, ktoré nie je vyvolané vojnovou núdzou“, Ženevské konvencie považujú za vojenské trestné činy „nezákonné, svojvoľné spustošenie väčšieho rozsahu a privlastnenie majetku, ktoré nebolo vyvolané vojnovou núdzou“ /21 Táto definícia je obsiahnutá v článku 3b Poriadku MTT pre bývalú Juhosláviu a skoro v rovnakej podobe aj v článku 22, ods. 2, Projektu kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva.

Tieto ustanovenia sa venujú ničeniu majetku, ktorý sa nachádza pod nadvládou nepriateľa.

Násilné povolanie osôb, ktoré sú pod nadvládou nepriateľa

Článok 130 Ženevskej konvencie III a článok 147 Ženevskej konvencie IV považujú za vojnový trestný čin prinútenie vojnového zajatca alebo osoby, ktorá je pod ochranou Ženevskej konvencie IV, „k službe v ozbrojených silách nepriateľskej strany. Článok 23 Haagskeho dohovoru zakazuje vojakom „donucovať“ príslušníkov protistrany zúčastňovať sa na vojnových akciách smerujúcich proti ich štátu“, aj keď boli v službe vo vojskách pred začatím vojnových akcií.

Vďaka úzkemu výkladu definície konania ako vojnového trestného činu môžem povedať, že pôvodný zákaz sformulovaný v Haagskom dohovore sa vzťahuje len na nábor príslušníkov nepriateľskej džizvy. Podobným spôsobom Projekt kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva zaraďuje medzi vojnové trestné činy len „donútenie chránenej osoby k službe v ozbrojených silách nepriateľskej strany“ /22.

Napríklad, počas vojny vo Vietname USA systematicky robili nábor cudzincov – príslušníkov tretích štátov, ktorí sa nachádzali na jeho území, čo vyvolávalo protesty týchto štátov, ale podobné násilné povolanie osôb sa nikdy nekvalifikovalo ako „vojnový trestný čin“ alebo „závažné porušenie“ Ženevských konvencií. Z toho vyplýva, že definícia sa vzťahuje len na násilné povolanie osôb, ktoré sú viazané prisahou protistrane.

VZ OSN odsúdilo Juhoafrickú republiku za to, že uskutočnila nábor a prípravu Námibijcov na vytvorenie ozbrojených síl podľa kmeňového princípu.

Nezabezpečenie spravodlivého súdneho konania

Články 130 a 140 Ženevských konvencií III a IV zaraďujú do radu najzávažnejších porušení nezabezpečenie „nezaujateho a spravodlivého súdneho konania podľa tejto Konvencie“ vojnovému zajatcovi alebo osobe, ktorá sa nachádza pod ochranou Ženevskej konvencie IV.

Odsek 4 článku 85 Dodatkového protokolu I, ktorý obsahuje túto definíciu, nie je zbytočný, pretože, zaraďuje medzi vojnové trestné činy nezabezpečenie chránenej osobe „nezaujate a spravodlivé súdne konanie“, neodkazuje na Ženevské konvencie, ale rozširuje sféru aplikácie definície na porušenie článku 75 Dodatkového protokolu I, kde sú sformulované základné garancie (aj súdne). Tieto musia byť zabezpečené voči každej chránenej osobe, t.j. aj príslušníkom tohto štátu, uväzneným osobám, ktoré sú v dočasnej väzbe alebo ktorých stíhajú z dôvodov súvisiacich so vznikom ozbrojeného konfliktu. Tu

platí výnimka z pravidla, podľa ktorého vzťahy medzi stranou konfliktu a osobami, ktoré sú zviazané prisahou vernosti, nepatria do sféry aplikácie práva ozbrojených konfliktov.

Bez dôvodné zadržanie repatriácie vojnových zajatcov a civilných osôb

Táto nová definícia, ktorú predvída Dodatokový protokol I, zabraňuje zadržaniu repatriácií, ktoré porušujú Ženevské konvencie III a IV, a to v prípade:

- repatriácie „ťažko chorých a ťažko zranených“, ktorých „duševné a fyzické schopnosti sa podstatne znížili“,
- repatriácie všetkých vojnových zajatcov po ukončení aktívnych vojenských operácií,
- výjazdu civilných osôb bez závažných dôvodov, ktoré sú príslušníkmi cudzej krajiny, z územia štátu, ktorý sa nachádza v konflikte,
- oslobodenia civilných osôb internovaných po ukončení vojenských operácií alebo okupácie, ich repatriácie alebo návratu na miesto posledného trvalého pobytu.

Prax apartheidu a iné neľudské konania založené na rasovej diskriminácii

Tieto konania, ktoré považuje za závažné trestné činy Dodatokový protokol I, už boli uvedené v Konvencii OSN z 30.11.1973 o predchádzaní a trestaní zločinu apartheidu. Podľa Komentára k protokolu, podobná prax je „urážkou osobnej dôstojnosti“, ktorá sa prirovnáva k „neľudskému zaobchádzaniu“, považovanému za vojnový trestný čin podľa Ženevských konvencií.

Útok na kultúrne hodnoty

Podľa článku 28 Haagskej konvencie z r. 1954 účastnícke štáty majú považovať za vojnové trestné činy každé porušenie tejto konvencie. Tento veľmi široký pojem sa vzťahuje aj na porušenie ženevského práva – útoky strany konfliktu na kultúrne hodnoty, ktoré sa nachádzajú pod jej nadvládou, a to, krádež, spustošenie, vandalizmus, využitie s cieľom pomôcť vojenským operáciám, nezabezpečenie chránenia atď.

Článok 3 Poriadku MTT pre bývalú Juhosláviu považuje za vojnový trestný čin „okupáciu, zničenie alebo úmyselné poškodenie kultových, dobročinných, študijných, umeleckých a vedeckých úradov, historických pamiatok a umeleckých a vedeckých diel“.

V tejto definícii sa používajú termíny podobné tým, ktoré sa používajú v článku 27 Haagskej konvencie.

V Kódexe trestných činov proti mieru a ľudskosti za vojenské trestné činy sa považujú „úmyselný útok na objekty, ktoré majú výlučne náboženskú, historickú alebo kultúrnu hodnotu“./23.

Kolektívne tresty

Na kolektívne tresty sa pozerá ako na vojnový trestný čin len v Projekte kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva. /24. Možno konštatovať, že táto definícia sa ešte nedostala do platného medzinárodného práva.

Zákaz kolektívnych trestov predvídajú články 50 Haagskej konvencie a 33 Ženevskej konvencie IV. Aj keď toto porušenie vyššie uvedené dokumenty nezaraďujú medzi závažné, faktom je, že kolektívne tresty smerujú k tomu, že ľudia budú potrestaní za činy, ktoré nespáchali a tu možno použiť dve definície trestných činov: neľudské zaobchádzanie a nezabezpečenie spravodlivého súdneho konania pre chránenú osobu.

1.3.2 Porušenia haagskeho práva

Porušenia haagskeho práva sa začali považovať za vojenské trestné činy oveľa skôr ako porušenia ženevského práva. Začiatky vychádzajú z Haagskej konvencie z r. 1954 a Dodatokového protokolu I z roku 1977.

Útoky proti civilnému obyvateľstvu

Dodatkový protokol /25 považuje za závažné porušenie „premenu civilného obyvateľstva alebo jednotlivých osôb na objekty útoku“. Treba poznamenať, že útok na civilné osoby je nielen vojnovým trestným činom, ale aj porušením medzinárodného práva – terorizmom, trestným činom, ktorý smeroval proti personálu OSN, ktorý sa nachádza pod ochranou Konvencii z 09.12.1994 atď.

Útoky nevýberového charakteru

Dodatkový protokol I /26 považuje za závažné porušenie každý útok, keď je známe, že „vo vzťahu ku konkrétnemu vojenskému prospechu, ktorý je potrebné dosiahnuť“ „je dôvodom príliš veľkých strát na životoch, početných zranení civilných osôb a zapríčinení škôd na civilných objektoch“.

Útok na zariadenia, ktorých prípadné zničenie môže zapríčiniť živelné pohromy

Článok 85, ods. 3c, Dodatkového protokolu I považuje za vážne porušenie útok na zariadenia, ktorých prípadné zničenie môže zapríčiniť živelné pohromy, napríklad hrádze, priehrady a atómové elektrárne, pokiaľ je známe, že takýto útok je dôvodom nadmerných strát a škôd uvedených vyššie v súvislosti s útokmi nevýberového charakteru. A tak, uvedenie si nadmerných následkov porušenia je elementom skutkovej podstaty trestného činu.

Táto definícia sa môže vykladať ako zákaz, za porušenie ktorého sa ukladá sankcia /27. Odtiaľ vyplýva, že útok sa obmedzuje na osobou, na ktorú sa vzťahuje článok 56, ods. 2 Dodatkového protokolu I. To znamená, že keby priehrada, hrádza alebo atómová elektráreň bola vojnovým objektom alebo keby vojnový objekt, proti ktorému smeruje útok sa nachádzal v bezprostrednej blízkosti k týmto zariadeniam a bude známe, že sa stane dôvodom nadmerných obetí medzi civilným obyvateľstvom a nadmernej škody na civilných objektoch, je tento útok vojnovým trestným činom.

A fortiori, to sa vzťahuje aj na iné druhy útoku smerujúceho proti týmto zariadeniam, pokiaľ nie sú vojenskými objektmi a ich zničenie vyvolá značné straty medzi civilným obyvateľstvom. V tomto prípade útok na ne sa považuje za vojnový trestný čin. /28

Útok na nechránené územie a demilitarizované zóny

Útok na toto územie je vážnym porušením /29. Na to, aby vzniklo porušenie je potrebné, aby útočiaca strana vedela o tom, že útočí na nechránené územie alebo demilitarizovanú zónu, a aby protistrana nevyužívala toto nechránené územie alebo demilitarizovanú zónu s cieľom, ktorý nie je v súlade s týmto štatútom. Ale aj v prípade nedodržania noriem, ktoré sa majú dodržiavať v tomto prípade brániacou sa stranou, útočiaca strana je stále viazaná súborom noriem, ktoré sa vzťahujú na ochranu civilných osôb a ich majetku, ba útok na tieto objekty sa považuje za závažné porušenie. /30

Útok na osoby, ktoré sa už nezúčastňujú na vojnových akciách

Za závažné porušenie sa považuje útok na osoby, pokiaľ je známe to, že už nie sú účastníkmi vojnových akcií. /31 Za osobu, ktorá už neslúži vo vojenskom útvare, sa považuje osoba, ktorá je pod mocou protistrany v dôsledku toho, že sa nechala dobrovoľne zajať alebo ju zajali lebo nebola schopná sa brániť v dôsledku zranenia, choroby alebo bezvedomia. /32

Je zakázané útočiť na osobu, o ktorej je známe alebo malo by byť známe, že sa nezúčastňuje na vojenských akciách. /33 Úmyselný útok za predchádzajúcich podmienok sa považuje za vojnový trestný čin a význam tohto faktu, ktorý je známy alebo mal by byť známy, je veľmi teoretický.

Útoky na objekty kultúry

Každé podobné konanie je vojnovým trestným činom. /34

Táto veľmi rozsiahla definícia je obsiahnutá aj :

- v Poriadku MTT pre bývalú Juhosláviu, ktorý dovoľuje tribunálu zaoberať sa prípadmi o „okupácii, zničení alebo úmyselnom poškodení kultových, dobročinných, študijných, umeleckých a vedeckých úradov, historických pamiatok a umeleckých diel“ /35
- v Projekte kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva, podľa ktorého závažným porušením je „úmyselný útok na objekty, ktoré výlučne predstavujú len religiózne historické a kultúrne hodnoty“. /36

Dodatkový protokol I obsahuje aj oveľa užší pojem útokov smerujúcich proti kultúrnym hodnotám, nakoľko existencia podobných trestných činov je závislá od nasledovných podmienok:

- objekty sú „ľahko identifikovateľné“ ako kultúrne hodnoty,
- je im poskytnutá osobitná ochrana podľa špeciálnej dohody,
- sú im spôsobené „veľké škody“,
- nenachádzajú sa „v bezprostrednej blízkosti k vojenským objektom“.

Treba uviesť, že tieto podmienky určenia skutkovej podstaty trestného činu /37 neobmedzujú sféru uplatnenia definície článku 28 skoršej Konvencie z r. 1954 a nemenia sféru aplikácie článku 28 vo vzájomných vzťahoch medzi nimi.

Zákerné využitie chránených znakov

Za závažné porušenie sa považuje aj zákerné využitie znakov červeného kríža, červeného polmesiaca alebo iných chránených znakov, ktoré sú uznávané Ženevskými konvenciami a Dodatkovým protokolom I. /38 Medzi „iné chránené znaky“ môžeme zaradiť bielu zástavu, emblém kultúrnych hodnôt, znak civilnej obrany, identifikovateľný znak zariadení, ktoré prípadne zničené môže zapríčiniť živelné pohromy, identifikovateľné znaky táborov pre vojnových zajatcov a civilné internované osoby, identifikovateľné znaky nechránených území a demilitarizovaných zón, ustanovených podľa dohody medzi stranami konfliktu, svetelné, rádiové elektrické signály prostriedkov zdravotnej dopravy. /39

Nie každé nezákonné využitie znakov a emblémov poskytujúcich ochranu je závažným porušením, závažným je len ich „zákerné“ využitie, t.j. využitie znakov s cieľom „spáchať vraždu, ublížiť na zdraví alebo zajať nepriateľa prostredníctvom zákerného správania“.

Využitie prostriedkov zle vplývajúcich na životné prostredie

Ženevská konvencia z 10.10.1976 o zákaze vojnového alebo iného nepriateľského využitia prostriedkov zle vplývajúcich na životné prostredie zaväzuje zmluvné strany aplikovať nevyhnutné opatrenia „zakazujúce a zamedzujúce činnosť, ktorá protirečí tejto Konvencii“.

Využitie niektorých druhov zbraní

Ani Ženevské konvencie ani Dodatkové protokoly nezaraďujú medzi závažné porušenia využitie zbraní, ktoré sú zakázané platným právom; podnet zaradiť ich medzi trestné činy bol daný na Diplomatickej konferencii, kde boli vypracované Dodatkové protokoly (r. 1974 – 1977). Bol však zamietnutý. V dôsledku využitia chemických zbraní v iránsko-irackom konflikte nebolo vojnovým trestným činom stricto sensu.

Dnes Konvencia OSN z 13.01.1993 o zákaze chemických zbraní zaraďuje medzi vojnové trestné činy konania zakázané Konvenciou: výrobu, nadobudnutie, nazhromaždenie, premiestnenie a použitie chemických zbraní a tiež napomáhanie tejto činnosti. Treba

poznamenať to, že Konvencia nedodala tejto definícii univerzálny charakter. Štáty sú zviazané obmedzovať len činnosť fyzických alebo právnických osôb, ktoré patria do ich právomoci, alebo fyzických osôb, ktoré majú občianstvo príslušného štátu, aj keď sa nachádzajú v cudzine.

Od r. 1961 VZ OSN považuje použitie jadrových a termojadrových zbraní za „trestný čin proti ľudstvu“, ale toto sa nikdy nebralo jednoznačne.

Pri porovnaní s vyššie uvedeným treba povedať, že Poriadok MTT pre bývalú Juhosláviu bol „progresívny“. Generálny tajomník zaradil do zoznamu trestných činov, ktorými sa bude zaoberať Tribunal, činy, ktoré sa nikdy nepovažovali za vojnové trestné činy medzinárodným trestným právom: „Používanie jedovatých látok alebo iných druhov zbraní na spôsobenie veľkých telesných utrpení“. /40

Porušenie týchto zákazov však nie je zaradené medzi medzinárodné trestné činy. Ako už bolo uvedené, Konvencia z r. 1993 o chemických zbraniach zaväzuje štáty zabráňovať porušeniu tohto dokumentu len prostredníctvom vykonania územnej jurisdikcie a jurisdikcie vo vzťahu k občanom, ktorí sa nachádzajú v cudzine, ale zatiaľ nie je účinná.

Môžeme si položiť otázku, či si uvedomovali autori Poriadku MTT pre bývalú Juhosláviu to, že zaradenie použitia tejto zbrane medzi vojenské trestné činy bolo obrovským prínosom do rozvoja medzinárodného humanitného práva? Je to málo pravdepodobné, pretože v komentári k Poriadku potvrdili zámer obmedziť právo, ktoré aplikoval Tribunal, obyčajovým právom, vychádzajúc z princípu nullum crimen.

Pre medzinárodné trestné právo je uvedený prínos veľmi významný, pretože ho obohatil o „neočakávanú“ definíciu, ktorá mu tak chýbala.

V r. 1996 Konferencia na preskúmanie platnosti Konvencie z r. 1980 o konkrétnych druhoch obyčajných zbraní prijala pozmeňovacie návrhy doplňujúce text Protokolu II o zákaze alebo obmedzení používania mín, mín-pascí a iných zariadení. Teraz obsahuje pre účastnícke štáty povinnosť trestať za niektoré porušenia Protokolu páchatel'ov, na ktoré sa vzťahuje ich právomoc alebo kontrola. Ide o nasledovné porušenia Protokolu: úmyselnú vraždu civilných osôb a spôsobenie ťažkých ublížení na zdraví za pomoci mín alebo mín-pascí. /41

A tak porušeniu treba zabrániť len v nasledovných prípadoch:

- bolo spáchané úmyselne,
- jeho obeťou je civilná osoba,
- ak civilná osoba zomrie alebo jej bolo spôsobené ťažké ublíženie na zdraví.

Teraz sa vďaka doplňujúcim a pozmeňovacím návrhom Protokolu aplikuje na medzinárodné a vnútroštátne ozbrojené konflikty.

Konvencia z r. 1997 o protipechotných minách zaväzuje každú zmluvnú stranu trestať s cieľom „zabrániť alebo obísť vykonanie činnosti, ktorá je zakázaná touto Konvenciou, osoby, ktoré sa nachádzajú na jeho území a spadajú pod jeho právomoc alebo kontrolou“. /42

Zoznam porušení ženevského a haagskeho práva, ktoré nadobudli štatút vojnových trestných činov, môžeme doplniť. Štáty majú právo vo svojom vnútornom zákonodarstve zaraďovať medzi závažné porušenia činy, ktoré nie sú zakázané medzinárodným právom.

Medzi vojnové trestné činy môžu byť zaradené porušenia práva ozbrojených konfliktov, ktoré sa nepovažujú za vojnové trestné činy podľa konvencií, ale stali sa predmetom stíhania vo vnútroštátnom zákonodarstve toho-ktorého štátu.

1.4 Uznanie konania za trestné

1.4.1 Bezprostredné zistenie skutkovej podstaty trestných činov a odôvodnený charakter tejto definície

Podľa prameňov, táto definícia sa môže aplikovať bezprostredne v prípade norimberského práva, a je odôvodnenou aj pri väčšine zmluvných dokumentov.

Norimberské právo

Norimberské právo sa má bezprostredne používať v právnom poriadku štátov, ktoré ho uznali (všetky členské štáty OSN), nakoľko je integrované do ich právnych poriadkov a nevyžaduje nijaké adaptačné podmienky na aplikáciu v rámci vnútorného právneho poriadku.

MTT pre bývalú Juhosláviu neurobil nijaké pripomienky k bezprostrednej aplikácii určenia skutkovej podstaty vojenských trestných činov zmluvného a obyčajového medzinárodného humanitného práva na tomto území. /43 Ich aplikácia nebola spochybnená.

Už od r. 1945 zabránenie porušeniu zákonov a obyčajov vojny bolo založené na týchto zákonoch a obyčajach. Nakoľko vo väčšine trestných zákonodarstiev sa nepredvídali sankcie voči osobám, ktoré sa dopustili podobných porušení, museli sa prijať nové zákony. Aby sa nezdalo, že tieto zákony majú spätnú účinnosť, bolo v nich uvedené, že trestné činy, ktoré zákony upravovali,

- už boli v trestnom kódexe konkrétneho štátu,
- neospravedlňovali sa právom vojny alebo predstavovali vojnové trestné činy

Platné zmluvné právo

Zistenie skutkovej podstaty trestných činov, ktoré sú obsiahnuté v platných dokumentoch, nemá „bezprostredný“ charakter. Napríklad, Ženevské konvencie z r. 1949 uvádzajú, že „Vysoké zmluvné strany sa zaväzujú, že urobia všetky potrebné zákonodarné opatrenia, aby stanovili primerané trestné sankcie postihujúce osoby, ktoré sa dopustili toho či iného vážneho porušenia tohto dohovoru, objasneného v nasledujúcom článku, alebo dajú k takému porušeniu rozkaz. /44

V Haagskej konvencii z r. 1954 /46 sa uvádza, že Vysoké zmluvné strany sa zaväzujú v rámci svojho trestného zákonodarstva prijímať všetky opatrenia nevyhnutné na zistenie a uloženie trestných alebo disciplinárnych sankcií osobám, ktoré porušili alebo dali príkaz k takému porušeniu, bez ohľadu na ich občianstvo.

Konvencia OSN z 10.04.1972 o zákaze výroby a zhromažďovania bakteriologických a toxických zbraní a o ich zničení, zaväzuje každý členský štát „prijatť opatrenia na zabránenie a predchádzanie“ porušeniu Konvencie, ku ktorému dôjde na jeho území alebo pod jeho právomocou. /47

Podobný obsah majú Ženevské konvencie z r. 1976 a Konvencie OSN z 13.01.1993 o zákaze chemických zbraní.

1.4.2 Univerzálny charakter zistenia skutkovej podstaty vojnových trestných činov Norimberské zásady

Právo (dokonca aj povinnosť) štátov stíhať osoby páchajúce vojnové trestné činy im dodáva „univerzálnu“ právomoc: ubi te invenero, ibi te iudicabo.

Táto právomoc nebola obsiahnutá v Poriadku Norimberského tribunálu; Londýnsky dohovor z 08.08.1945 predvídal len to, že

- bude vytvorený MVT na „súdenie páchatel'ov, ktorí páchali vojnové trestné činy bez konkrétneho zemepisného určenia“ /48, a že

- v súlade s Moskovskou deklaráciou z 30.10.1943 ostatní páchatelia vojnových trestných činov budú odovzdaní do jurisdikcie štátov, kde došlo k ich spáchaniu./ 49

Tribunály spojeneckých dŕžav a jednotlivých štátov pokročili v tom, že vykonávali skutočnú univerzálnu jurisdikciu – súdili cudzincov v štátoch, kde sa dopustili trestných činov proti iným cudzincom.

Americký súd, ktorý sa zaoberal prípadom Demjuňuka, uznal princíp univerzálnej právomoci v sfére vojnových zločinov. Obžalovaný uviedol, že ho nemôžu odovzdať Izraelu, štátu, ktorý ešte neexistoval v čase spáchania činov, ktoré uskutočnil v Poľsku, na základe ktorých je obvinený, keďže podľa amerického práva na odovzdanie je nevyhnutné, aby konania, ktoré sú dôvodom odovzdania boli spáchané v štáte, ktorý vyžaduje toto odovzdanie. Odvolací súd šiestej inštancie odpovedal, že americké právo uznáva princíp univerzálnej jurisdikcie v prípade zločinov súdených v celom svete, a Izrael ako každý iný štát je oprávnený požadovať vydanie páchatel'ov zločinov tohto druhu.

Univerzálna jurisdikcia vychádza bezprostredne z povojnovej súdnej praxe a z praxe Norimberského tribunálu nakoľko jeden z tribunálov spojeneckých štátov ešte v r. 1948 konštatoval, že keď Norimberský tribunál začínal svoje konanie uvádzal citát od Grotia: „... králi, aj tí, ktorí majú vládu ako kráľ, majú právo ukladať tresty nielen pre zločiny, ktoré boli spáchané voči nim a ich príslušníkom, ale aj pre zločiny, ktoré ich neovplyvnili priamo, ale hrubým spôsobom porušili prirodzené a medzinárodné práva každého“.

Platné zmluvné právo

S výnimkou Konvencie z r. 1972 (Biologické a chemické zbrane) a r. 1976 (vplyv na životné prostredie), v súlade s ktorými zmluvné strany majú vykonávať len územnú jurisdikciu, ostatné vyššie uvedené definície skutkových podstatí trestných činov, ktoré sú obsiahnuté v Konvenciách, sú univerzálne, nakoľko sa neobmedzujú na také kritériá, ako napríklad, občianstvo zločinka alebo obete zločinu, miesto spáchania zločinu. Spoločný článok 4 Ženevských konvencií uvádza: „Každá vysoká zmluvná strana sa zaväzuje stíhať osoby, ktoré sú obvinené z toho, že spáchali alebo dali rozkaz k tomu, že každé z vyššie uvedených závažných porušení, nezávisle od občianstva, odovzdajú svojmu súdu“.

Sféra aplikácie článku 85, ods. 1 Dodatočného protokolu I sa vzťahuje aj na závažné porušenia, ktoré sú v nej uvedené.

V článku 14, ods. 1, Protokolu II Konvencie z 1980 obsahuje povinnosť, ktorá zaväzuje každú zmluvnú stranu prijať všetky opatrenia „smerujúce k zabráneniu a predchádzaniu porušenia tohto Protokolu, ktorých sa dopustia osoby na území, ktoré je pod jeho jurisdikciou alebo kontrolou“.

Z vyššie uvedeného vyplýva nasledovné: zmluvná strana musí vykonávať len aktívnu personálnu jurisdikciu alebo územnú jurisdikciu lato sensu, musí zabrániť porušeniu Protokolu, ktoré bolo uskutočnené ako na jeho území tak aj mimo neho, pokiaľ je pod jeho kontrolou. Z tohto vyplýva, že tu nejde o univerzálnu jurisdikciu.

1.4.3 Súbeh trestných činov

Môže sa stať, že vojnový trestný čin bude súčasne aj iným medzinárodným porušením práva: trestný čin proti mieru, terorizmus, žoldnierstvo, trestný čin proti ľudskosti, apartheid, mučenie, trestné činy smerujúce proti personálu OSN a s ňou súvisiaceho personálu, útok na civilné letectvo alebo morskú lodnú dopravu, znečistenie mora atď. Nakoľko ozbrojený konflikt nevyklučuje použitie iných noriem medzinárodného práva, normy medzinárodného trestného práva, ktoré zaväzujú strany konfliktu a tretie štáty sa vzťahujú aj na ich vzájomné vzťahy, t.j. na ten istý čin sa môže použiť „ideálny súbeh trestných činov“.

Každý „súbeh“ sa musí ohodnotiť so zohľadnením konkrétnych podmienok, ktoré nesmieme zovšeobecniť. Napríklad to, že sa vojnové zločiny často prirovnávajú k aktom terorizmu ešte neznamená, že je správny opak – nie každý teroristický akt je vojnový zločin. K vojnovému zločinu môže dôjsť len počas ozbrojeného konfliktu, napriek tomu teroristický akt – aj počas mieru aj v čase vojny. Okrem toho, konanie, na ktoré sa pozeráme ako na teroristické v čase mieru, sa môže považovať za legálne v čase vojny ...

Stáva sa, že právo nedovoľuje nijaký súbeh: napríklad, článok 12 New Yorskej konvencie z 17.12.1979 o boji proti zajatiu ľudí sa nepoužíva v prípadoch zajatia ľudí počas ozbrojeného konfliktu, kde strany konfliktu sú viazané Ženevskými konvenciami alebo Dodatkovým protokolom.

V praxi sa vplyv ideálneho súbehu zločinov prejavuje závažnosťou trestu a spôsobmi zabránenia zločinom.

Pri stupni závažnosti trestu, súhrn zločinov má význam len vo vnútroštátnom práve, kde sa prirovnáva k okolnostiam, ktoré zvyšujú zodpovednosť a uloženie ťažších trestov alebo súhrnného trestu. Podobné problémy nevznikajú v platnom medzinárodnom práve, ktoré v súčasnosti neobsahuje trestné sankcie, s výnimkou osobitných prípadov.

Súbeh môže mať za následok zosilnenie prostriedkov stíhania, ktoré môžu odstraňovať, napríklad, niektoré dôvody nevydania zločincov. Montrealská konvencia z 23.09.1971 o boji proti nezákonným aktom, smerujúcim proti bezpečnosti civilného letectva, nepriamo pripúšťa, že štát môže odmietnuť vydať osobu – páchatel'a konania uvedeného v Konvencii, zohľadňujúc pritom jeho politický charakter. Preto právo ozbrojených konfliktov nedovoľuje považovať vojnový zločin za porušenie politického charakteru s cieľom nevydať jeho páchatel'ov.

Iný následok súbehu trestných činov: konanie, ktoré sa považuje za vojnové v jednom kontexte (počas medzinárodného ozbrojeného konfliktu), ním nie je v inom kontexte (napríklad, počas vnútorného ozbrojeného konfliktu, môže aj tak predstavovať medzinárodné porušenie práva, pokiaľ sa považuje za iný zločin, napríklad zločin proti ľudskosti, teroristický akt atď.).

Súbeh trestných činov dovoľuje sprísniť opatrenia znemožňujúce nedovolené druhy správania, ktoré by nemohli byť kvalifikované ako vojnové zločiny a boli by nepotrestané, pokiaľ by sa nedali kvalifikovať aj ako iné medzinárodné trestné činy.

1.4.4 Obmedzenia uznania konania za trestné

Vyššie boli uvedené niektoré obmedzenia, ktoré sa týkajú uznania činov za trestné. Sú podmienené:

- charakterom konfliktu; len porušenia práva ozbrojených konfliktov, ku ktorým došlo počas medzinárodného ozbrojeného konfliktu sa považujú za vojnové zločiny stricto sensu, čo nebráni tomu, aby štáty v rámci vnútroštátneho práva uznali za trestné podobné konania, ku ktorých spáchaniu došlo počas vojny a uznanie by malo exteritoriálny vplyv. Komisia medzinárodného práva považuje za trestné činy proti mieru a bezpečnosti ľudstva „najťažšie vojnové trestné činy“, ku ktorých spáchaniu došlo počas vnútroštátnych medzinárodných konfliktov. V poriadku MTT pre Rwandu Bezpečnostná rada uviedla ako trestné porušenie jeho článku 3 a Dodatkového protokolu II k Ženevským Dohovorom, a preto sú vojnovými trestnými činmi konania, ku ktorým dôjde počas medzinárodného ozbrojeného konfliktu. MTT pre bývalú Juhosláviu rozhodol, že zistenie skutkovej podstaty trestných činov, uvedených v článku 3 Poriadku vedenia pozemnej vojny (porušenia zákonov a obyčajov vojny), sa aplikuje na medzinárodné a nemedzinárodné ozbrojené konflikty. Je dôležité

občianstvo obetí vojny, len porušenia práva ozbrojených konfliktov spáchané voči osobám, ktoré neprisahali poslušnosť strane konfliktu, sa považujú za vojnové trestné činy. Konania voči ostatným sa môžu považovať za trestné činy proti ľudskosti.

Uznanie konania za trestné pri niekoľkých závažných porušeníach

Nie všetky porušenia zákonov a obyčajov vojny sa považujú za trestné. Vyššie uvedené dokumenty považujú za trestné len najzávažnejšie porušenia.

V každom prípade fakt, že niektoré porušenia práva ozbrojených konfliktov sa nepovažujú medzinárodným právom za vojnové trestné činy, neprekáča tomu, aby ich štáty považovali za podobné a podľa vnútroštátneho práva stíhali osoby, ktoré sa ich dopustili. Podobným spôsobom sa to riešilo predtým, ako Ženevské konvencie uznali porušenia práva ozbrojených konfliktov za trestné. Napríklad, v r. 1942 na základe článku 1 Haagskeho dohovoru Najvyšší súd USA kvalifikoval ako „vojnové zločiny“ špionážne diverzné konania, ktoré spáchali nemeckí vojaci prezlečení za civilné osoby na území USA, ale rozsudok nad obvinenými osobami bol vydaný na základe Rules of Land Warfare (pravidlá vedenia pozemnej vojny) z r. 1940, t.j. amerického vnútroštátneho práva.

Článok 1 Haagskeho dohovoru však uvádza len okruh osôb, ktoré sa môžu zúčastniť na vojnových akciách (osobitný zbor ozbrojených síl, účastníkov hnutí odporu, ktoré sa odlišujú od civilného obyvateľstva) a nezavádza pojem „vojnové zločiny“.

Zabránenie závažným a iným porušeniam ako tie, ktoré sú uvedené v Ženevských konvenciách a Dodatkovom protokole I „môže byť zabezpečené len prostredníctvom „všeobecného“ vnútroštátneho práva, pretože činy, ktoré obsahujú skutkovú podstatu medzinárodného trestného činu, sa môžu vykladať aj ako trestné činy. V skutočnosti právo ozbrojených konfliktov obsahuje podmienky legálnosti aktov vojny, a pokiaľ podobný akt obsahuje skutkovú podstatu trestného činu podľa vnútroštátneho práva a nie je zákonným v rámci medzinárodného práva, potom sa tento akt dostáva pod účinnosť medzinárodného práva – tento princíp sa zavádzal do života zákonom z 20.06.1947 o kompetenciách vojnových sudov v sfére vojnových zločinov“. /50

Pokiaľ by ozbrojené sily štátu, ktorý nie je účastníkom Dodatkového protokolu I., začali, napríklad, bombardovanie civilného obyvateľstva, toto konanie, aj keď nie je trestným podľa Haagskych konvencií z roku 1907 a Ženevských konvencií z r. 1949, by bolo porušením noriem práva vojny, ktoré zakazujú útok na civilné obyvateľstvo (Petrohradská deklarácia z r. 1868, Haagske dohovory z r. 1907, Haagska konvencia IX). Preto podobné konanie by už nemohlo byť ospravedlnené existenciou situácie ozbrojeného konfliktu, a preto by bolo trestným činom, na ktorý sa vzťahujú ustanovenia, podľa ktorých sa stíha vražda, spôsobenie újmy na zdraví, zničenie majetku.

Uznanie konania za trestné v tomto prípade bude mať vnútroštátny charakter a nebude medzinárodným zločinom so všetkými následkami, ktoré z toho vyplývajú v zmysle univerzálneho charakteru zamedzujúcich opatrení.

Uznanie konaní za tresty s nefixovaným obsahom

Skoro všetky ustanovenia o uznaní konaní za trestné obsahujú absolútne zákazy, ale sú aj také, ktoré obsahujú iba relatívne zákazy. Napríklad, útoky, v dôsledku ktorých trpí civilné obyvateľstvo alebo civilné objekty a útoky na zariadenia, ktorých prípadné zničenie môže zapríčiniť živelné pohromy, „pokiaľ je známe“, že budú „dôvodom nadmerných strát na životoch, zranení civilného obyvateľstva alebo spôsobia škody na civilných objektoch“, - strát, ktoré sú nadmerné vo vzťahu k očakávanej konkrétnej a priamej vojnovej výhode./51

-
- 1/ Citát z Ganshol van der Meersch W.J.Mr. Justice Jackson, uniateur de la justice internationale pénale et le procès de Nürimberg – Revue de ÍULB, 1961, nl., str. 58
 - 2/ článok 1 Londýnskeho dohovoru z 08.08.1945
 - 3/ porušenie článkov 23ž a 25 Haagskeho ustanovenia, za trestný čin sa považuje podľa článku 85, ods. 3 Dodatkového protokolu I.
 - 4/ porušenia článku 49 Ženevskej konvencie IV., za trestný čin sa považuje podľa článku 85, ods. 4, Dodatkového protokolu I.
 - 5/ TRIY, App., 2 October 1995, t ADIC,S TR. 51, § 89, tiež str. 70-71, § 134 et 136
 - 6/ Ženevské konvencie a Dodatkové protokoly, Bratislava 1992
 - 7/ LRWTC, 4, str. 1, Documents on Prisoners of War, ed, By H.S. Levie
 - 8/ článok G § 25 a 51 Maachtrichtskej zmluvy
 - 9/ Dodatkový protokol I, článok 86, ods. 2
 - 10/ LRWTC, 4, STR. 1, Documents on Prisoners of War, ed. By H.S.Levie
 - 11/ Ženevské konvencie: I,50, II,51, III,130, IV,147
 - 12/ Poriadok Norimberského tribunálu, článok 6b, Ženevské konvencie: I,50, II,51, III,130, IV,147
 - 13/ Dodatkový protokol I, článok 85, ods. 2
 - 14/ článok 22,ods. 2a Projektu kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva
 - 15/ Tieto proušenia boli odsúdené Konferenciou o ochrane obetí vojny, 31.08. – 01.09.1993, E. David, Principy prava vooružených konfliktov, Moskva, MKČK 2000
 - 16/ Ženevské konvencie: I,50, II,51, III,130, IV,147, Projekt kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva, článok 22, ods. 2a
 - 17/ tiež Projekt kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva, článok 22, ods. 2a
 - 18/ článok 22, ods. 2a a b Projektu kódexu o trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva
 - 19/ článok 147 Ženevskej konvencie IV
 - 20/ Ženevské konvencie: I,50, II,51, IV,147
 - 21/ Ženevské konvencie: I,50, II,51, IV,147
 - 22/ článok 22, ods. 2a, Projektu kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva
 - 23/ článok 22, ods. 2f, Projektu kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva
 - 24/ článok 22, ods. 2a, Projektu kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva
 - 25/ Článok 85, ods. 3a, Dodatkový protokol I
 - 26/ Článok 85, ods. 3b, Dodatkový protokol I
 - 27/ Článok 56 Dodatkového protokolu I
 - 28/ Článok 85, ods.3a, Dodatkový protokol I
 - 29/ Články 59,60 a 85, ods. 3d, Dodatkový protokol I
 - 30/ Článok 85, ods. 3a-b, Dodatkový protokol I
 - 31/ Článok 85, ods. 3e, Dodatkový protokol I
 - 32/ Článok 41, ods. 2, Dodatkový protokol I
 - 33/ Článok 41, ods. 1, Dodatkový protokol, článok 23c, Haagske ustanovenie
 - 34/ Článok 28 Haagskej konvencie z r. 1954, zaväzuje štáty – účastníkov trestať každú osobu, ktorá poruší Konvenciu, t.j. tá, ktorá pácha nepriateľskú činnosť alebo akty odplaty vo vzťahu k chráneným objektom
 - 35/ Článok 3d Poriadku MTT po bývalej Juhoslávii
 - 36/ Článok 22, ods. 2 Projektu kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva
 - 37/ Článok 85, ods. 4d, Dodatkový protokol I
 - 38/ Článok 85, ods. 3f, Dodatkového protokolu I
 - 39/ Ženevské konvencie: I,38 a Príloha I, článok 6, II,41, III,23, IV,18 a 83 a Príloha I. článok 6, Dodatkový protokol I, články 18, 37-39, 56, 59, 60, 66 a Príloha I
 - 40/ Článok 3a Poriadku MTT po bývalej Juhoslávii
 - 41/ Článok 14, ods. 1-2, Protokol II o zákaze alebo obmedzení používania mín, min-pascí a iných zariadení
 - 42/ článok 9 tejto Konvencie
 - 43/ Ohlendorf case, U S.Milit.Trib., Nuremberg, 10.04.1948, AD, 15, 661
 - 44/ Ženevské konvencie: I,49, II,50, III,129, IV,146
 - 45/ článok 85, ods. 1, Dodatkový Protokol I
 - 46/ Článok 28, Haagska konvencia z r. 1954
 - 47/ článok 4, Konvencia OSN z 10.04.1972 o zákaze výroby a nazhromaždenia zásob bakteriologických a toxických zbraní a o ich zničení
 - 48/ článok 1 Poriadku Norimberského tribunálu
 - 49/ článok 4 Poriadku Norimberského tribunálu
 - 50/ Principy prava vooružených konfliktov, E.David, Moskva, 2000
 - 51/ článok 85, ods. 3b a c, tiež Poriadok MVT v Norimbergu, článok 6b

Zoznam použitej literatúry:

1. Alfaro R.j. Question of International Criminal Jurisdiction, Ybk. Of the Int. Law Comm, 1950, II, str. 3
2. Camus A. L'étranger. Paris, Gallimard, Folio, 1957, str. 188
3. David E. Mercenaires et volontaires internationaux en droit des gens. Ed. De l'Université de Bruxelles, De Bruxelles, 1978, str. 121-124
4. David E. Droit des organisations internationales. Presses de l'Université de Bruxelles, 1992-1993, str. 161-185
5. David E. Principy prava vooruženných konfliktov, Moskva, 2000
6. Geisbachová, D. Vojenské humanitárne právo, 1998, Bratislava
7. Hobza, A. Pohled do mezinárodního práva válečného, 1946, Praha
8. Hobza, A. Úvod do mezinárodního práva válečného, 1935, Praha
9. Hobza, A. Dokumenty ke studiu mezinárodního práva, 1931, Praha
10. Potočný, M. Vybrané dokumenty ke studiu mezinárodního práva, Svoboda, 1986, Sv. V. Praha
11. Salmon, J. L'ingestion en matière de responsabilité internationale, Mélanges Virally, Paris, Pédone, 1991, str. 422
12. Salmon J. La place de la faute de la victime dans le droit de la responsabilité internationale, Mélanges Ago. Milano, Fiuffre, r. 385 str.
13. Sandoz Y. Les dommages illicites dans les conflits armés et leur réparation dans le cadre du droit international humanitaire, RICR, 1981, str. 146-147
14. Citát z Ganshal van der Meersch W.J. Mr. Justice Jackson, initiateur de la justice internationale pénale et le procès de Nuremberg, Revue de l'ULB, 1961, n 1, str. 58
15. Mertens case, neth. Supr. Ct., 13.01.1981, NYIL, 1983, Str. 403
16. Netherlands Special Ct. Of Class, 12.01.1949, AD, XVI, str. 542
17. Ohlendorf case, US. Milit. Trib., Nuremberg, 10.04.1948, AD, 15, 661
18. The Problem of the Revision of the law of the War – BYBIL, 1952, str. 360 a 382
19. Ženevské konvencie a Dodatkové protokol., Perex K+K, Ústredie Slovenského výboru ČK, 1992, Bratislava

Kontakt

JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

Právnická fakulta

Univerzita Komenského v Bratislave

BEZPEČNOSŤ EURÓPY – POTREBA INŠTITUCIONÁLNEHO A PROCEDURÁLNEHO URÝCHLENIA

doc. PhDr. René. Pawera, CSc.

Resumé

Skutočnosť, že Európska únia je v dôsledku svojej inštitucionálnej splotitosti často nepružná, sa postupne mení práve odstraňovaním nesúladu medzi ekonomickými zdrojmi a hospodárskym postavením EÚ a jej politicko-diplomatickými snažením. Jasne definované zahranično-politické a obranné inštitúcie s presne vymedzenými kompetenciami a zodpovednosťou by boli racionálnou a logickou odpoveďou na existujúci stav. Súčasný potenciál Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (SZBP), videný cez úsilie vybudovať vlastné kapacity EÚ a zviditeľniť prostriedok jej zahranično-politických ambícií – európsku obrannú a bezpečnostnú politiku, sa výrazne dynamizuje. Vyjasnenie vzťahu k vonkajšiemu svetu by práve v rámci SZBP napomohlo jasné vnímanie Únie ako celku a schvaľovanie rozhodnutí kvalifikovanou väčšinou ako pravidlo, a nie ako dekoráciu v zahraničnej politike, by pravdepodobne odstránilo pretrvávajúce nedostatky.

Summary

The fact, that the European Union is often rigid as a result of its institutional intricacy, is gradually modified just by elimination of disharmony between economic sources and economic position of the European Union and its political-diplomatic endeavor. Clearly defined international-political and defense institutions with accurately defined competences and responsibilities would be a rational and logic answer to an actual status. Current potential of the Common Foreign and Security Policy (CFSP), seen through efforts to establish the own capacities of the EU and to make visible the tool of its international-political ambitions – European Defence and Security Policy is pronouncedly dynamised. Clarification of relation to an external world could help just in the framework of CFSP to the clear perception of the Union as a complex and approval of decisions by the qualified majority as a rule and not as decoration in the foreign policy would eliminate pertaining deficiencies.

Úvod

Európsku úniu dnes už ťažko možno chápať sťa akési „solidárne koexistovanie“ niekoľkých *suverénnych* štátov s cieľom vyťažiť určité hospodárske pôžitky. Ani vízia jej pretransformovania sa z ekonomického na silné politické zoskupenie už možno neprekvapí. Akokoľvek však boli jej vývojovými impulzmi ekonomické dôvody, potreba čo najliberálnejších cezhraničných obchodných tokov a väzieb, formovanie Európskej únie sprevádza i otázka bezpečnosti. Možno to vyčítať už v počiatkoch – z „filištínskeho“ zavedenia spoločnej politiky v oblasti energetiky a oceliarstva i zo súčasného osobitného postavenia spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (ďalej len SZBP) v samostatnom pilieri Európskej únie (ďalej len EÚ).

V hodnotení SZBP existujú dve skupiny názorov odborníkov¹. Prvá skupina je presvedčená, že SZBP nebude viesť k žiadnym podstatným zmenám, pretože zmeny

¹ Napr.: FINK-HOOIJER, F.: The Common Foreign and Security Policy of the European Union. http://www.ejil.org/journal/Vol15/No2/art2_html

inštitucionálneho a legislatívneho rámca tvoriace formálnu reformu, sa nepremietnu v praxi, nakoľko dosiahnutie cieľov bude výlučne závislé od politickej vôle príslušných partnerov. Druhá skupina podčiarkuje význam nových prvkov SZBP, akými sú integrácia do jedného inštitucionálneho rámca, zavedenie spoločného postupu (joint action), formálneho práva iniciatívy pre EK a bezpečnostných a vojenských aspektov. Zdôrazňuje sa taktiež fakt, že SZBP pokrýva *acqui* EPC, na ktorom bude možné budovať.

V záujme uceleného chápania *Európskej únie* ako medzinárodnej štruktúry hlbšieho významu než iba jednoduchého označenia ekonomickej zóny, je totiž potrebné zaviesť celý rad spoločných politík zaisťujúcich uplatnenie slobôd a požiadaviek vytýčených pre túto zónu. A to nielen v zmysle základných slobôd, ale i garancií v otázkach národných záujmov jej členských štátov. Aj tu totiž platí rovnosť, že štáty sa vzdajú časti svojej suverenity len za podmienky poskytnutia určitej protihodnoty. A i keď ekonomické pôžitky zvyšujú vnímanú hodnotu istoty a odstránenie obchodných bariér zvyšuje určitý rozmer slobody, nejde o ekvivalent vyvažujúci túto obeť. Každý štát Únie predsa otvára hranice v oboch smeroch ekonomických príležitostí. Spoločná politika a postupy voči tretím štátom realizovaná subjektom zastrešujúcim štáty, ktoré v jeho prospech postúpili časť svojej suverenity, vyznieva preto ako logická požiadavka. A to, že má byť uplatňovaná i v otázkach bezpečnosti (tak vnútornej ako i vonkajšej) potvrdila Balkánska kríza, ako i motívy teroristických útokov z 11. septembra. „Bosna a neskôr Kosovo poukázali na nevyváženosť Európskej bezpečnosti²“. V neschopnosti vytvoriť jednotnú stratégiu popri národných záujmoch zarezonovali neefektívnosť a inštitucionálna nedostatočnosť. „Preadministratívne“ a trieštenie rozhodovania medzi niekoľko orgánov, navyše s požiadavkou vlastného i vzájomného konsenzu, možno budí dojem opatrnosti, nijako však v prípade potreby neprispieva k tvorbe včasného a efektívneho riešenia.

V rámci ustanovenia jednotnej politiky a názorovej zhody jednotlivých zástupcov Únie je preto nevyhnutné zaviesť opatrenia, tak systémového (z hľadiska štruktúry a vzťahov medzi nimi) ako i procedurálneho charakteru (hlasovanie kvalifikovanou väčšinou). Potreba jasných a prehľadných štruktúr a procedúr je zjavná i z konceptov SZBP v článkoch predkladaných prezídiom Konventu.

Odpoveďou na prvú požiadavku by mohlo byť vytvorenie nového, zlúčeného alebo posilneného neduplicitného inštitútu. Vyžaduje si to jeho podporu v zmysle zverenia právomocí v strategicky dôležitých cieľoch a úlohách. V oblasti spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky vidím možný posun práve vo vytvorení postu Ministra zahraničných vecí Európskej únie. V prípade schválenia Návrhu Zmluvy o Ústave pre Európu a priaznivého vývoja v smere posilnenia tohto inštitútu má Európska SZBP šancu stať sa akcieschopnou a rešpektovanou na medzinárodnom poli ako nástroj Únijnej zahraničnej politiky. A to vyžaduje prehľadné štruktúry (v zmysle systému princípov), jednotné zastúpenie v zahraničných záležitostiach, efektívne rozhodovacie procedúry a inštitúcie, vyššiu flexibilitu jednotlivých foriem akcií (postupov) a zabezpečenie zdrojov financovania³. Akokoľvek Amsterdam a Laeken volajú po zefektívnení, procedurálnom a štruktúrnom odbremenení, stransparentnení, a akcieuschnení zjednotenej Európy, realizácia jednotlivých výziev naďalej ostáva iba otázkou prejavu spoločnej politickej vôle. Snaha o zefektívnenie a spohotovosť rokovania v dôležitých otázkach predkladaných medzinárodnou situáciou preto musí vychádzať z iniciatívy a ochoty tak európskych inštitúcií, ako i členských štátov.

² HAINE, J.-Y.: EDSP: an overview. Institute for Security Studies 2001, <http://www.iss-eu.org/esdp/01-jyh.pdf>

³ HEUSER, A.: European Foreign and Security Policy: Increasing potential for reform – Overcoming blockades – Improving coherence. http://www.students.uni-marburg.de/~Reuter/ESipol/Spotlight_06-03_e.pdf

1 Črty SBOP EÚ

V Bruseli sa na najvyššej úrovni uskutočnil takzvaný minisummit Nemecka, Francúzska, Belgicka a Luxemburska. Jeho témou bola európska bezpečnostná politika. Iracká kríza bola akýmsi katalyzátorom témy o spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politike Európskej únie. Základná otázka znela ako treba úniu modelovať do takej podoby, aby na medzinárodnej politickej scéne vystupovala ako supervelmoc. Ak odpovieme kladne, je tu ďalšia otázka o povahe politiky tejto európskej veľmoci voči Spojeným štátom. Má to byť vzťah spojenecký, partnerský alebo vzťah rivalov?

Európsky integračný proces však nebol tak ďaleko, aby sa dalo hovoriť o existencii jednotnej európskej zahraničnej politiky, ktorá sa opiera o zjednotenú európsku vojenskú silu. Iracká kríza len podčiarkla tento fakt. No o to, čo únia zatiaľ nedokáže ako celok, sa pokúšali Nemecko, Francúzsko, Belgicko a Luxembursko. Aspoň tak to vyzerá na prvý pohľad. V spoločnom vyhlásení lídri týchto krajín na takzvanom minisummite v Bruseli vyzvali členské a kandidátske krajiny Európskej únie, aby sa podieľali na vytvorení európskej bezpečnostnej a obrannej únie. V schválenom uznesení sa napríklad hovorilo o vzniku európskych síl rýchlej reakcie na báze francúzsko-nemeckej brigády, do ktorej mali prispieť Belgicko a Luxembursko. Jedným z návrhov bolo aj vznik zárodočného „jadra kolektívnej schopnosti plánovať a riadiť operácie Európskej únie“⁴. Toto „jadro“ by fungovalo paralelne s existujúcimi štruktúrami Severoatlantickej aliancie. Nejde však o duplicitu voči veliteľstvu ozbrojených síl NATO v Európe. Toto „európske“ veliteľstvo či orgán by koordinoval mierové operácie únie pod mandátom OSN. Romano Prodi iniciatívu podporil, pokiaľ zostane otvorená aj pre ostatných. Nedomnieval sa, že posilnenie európskej politiky v takej oblasti, akou je spoločná bezpečnostná politika, je v rivalitnom vzťahu k sile Spojených štátov. Podľa neho by NATO malo byť posilnené, a najlepšou cestou, ako to dosiahnuť, je posilnenie európskej časti vo vnútri Aliancie. A to je aj samozrejme v záujme Spojených štátov.

Spojené štáty si nemôžu dovoliť neustále financovať neschopnosť Európy v riešení konfliktov, a to dokonca na vlastnom území. (napr. Balkánka kríza atď). USA podporuje vznik spoločnej zahraničnej politiky v Európe, pretože v reálnom svete sa všetko krúti okolo peňazí a Európa neprispieva v dostatočnej miere na pomerne nákladné riešenie týchto konfliktov. Podľa Stephena Haselera⁵ rezonuje názor, že v období po studenej vojne sa hrozbou pre bezpečnosť stali terorizmus a nedemokratické politické systémy, a že prosperujúca a zjednocujúca sa Európa v tomto období má dostatočné zdroje a schopnosť sa s nimi vysporiadať. V tomto novom strategickom prostredí Európa potrebuje nový rovnocenný partnerský vzťah v rámci NATO, kde USA bude pre nové globálne misie využívať aj európske zdroje.

Európa prišla i k inému záveru. Problém nie je v tom, že Spojené štáty sú v NATO príliš silné, ale v tom, že Európa je príliš slabá⁶. Slabosť Európy dokonale potvrdil už zmieňovaný fakt, že Spojené štáty musia riešiť konflikty v Európe a Európa nie je schopná s tým nič urobiť. Aj preto prezident Jacques Chirac zdôraznil, že ich iniciatíva nie je namierená proti NATO a nemá narušiť transatlantické vzťahy. Európa sa snaží šíriť názor, že nemá nič proti Atlantickej aliancii, ba práve naopak, želá si posilniť ju! Tieto posolstvá boli adresované nielen Washingtonu, ale aj jeho európskym spojencom v Londýne, Madride a Ríme.

Snaha o vytvorenie strategického partnerstva NATO-EU bola potvrdená rozhodnutím o spolupráci v bezpečnostných otázkach výmenou listov medzi Predsedníctvom EU a Generálnym sekretárom NATO v roku 2001, kde bol definovaný

⁴ <http://www.e-trend.sk/showdoc.do?docid=230> (24.5.2003).

⁵ HASELER, S.: Re-thinking NATO – a European declaration of independence. Report from AGM, 22 March 2003, <http://www.federalunion.org.uk/news/2003>

⁶ <http://www.e-trend.sk/eu.szp.do?docid=120> (12.7.2003).

rozsah spolupráce medzi týmito dvomi entitami. Prijatím Deklarácie NATO-EÚ o Európskej bezpečnostnej a obrannej politike a dohody o opatreniach Berlín-Plus vytvorili praktickú základňu pre spoluprácu v oblasti krízového manažmentu.⁷ Táto spolupráca sa ďalej rozvíja po vstupe nových členských štátov do EÚ v roku 2004. V súčasnosti 19 členských štátov EÚ je členmi NATO.

Spoločná európska zahraničná politika bola teda dosť zamotanou záležitosťou. O jej rozmotanie sa pokúsil Európsky konvent v návrhu ústavy Európskej únie.

EÚ potrebuje SZBP, ak chce byť mocnosťou

Únia potrebuje silnú zahraničnú politiku a budúci minister zahraničných vecí Európskej únie by mal disponovať tomu zodpovedajúcim diplomatickým a finančným zázemím. Silná zahraničná politika však predpokladá dve dôležité veci: zhodu v zahraničnopolitických záujmoch členských štátov únie a dostatočnú vojenskú silu, o ktorú sa jednotná zahraničná politika opiera. V súčasnosti však únia ani jedno ani druhé nemá čo sa jasne sa to ukázalo počas irackej krízy.

Otázkou je, či únia môže dospieť, rovnako ako Spojené štáty, do takého štádia zjednotenia svojich záujmov a inštitúcií, ktoré by jej zabezpečilo mocenské postavenie na medzinárodnom poli. Prekážkou je, samozrejme, odlišná história a z nej vyplývajúce odlišné skúsenosti. Vedomiu „európanstva“, ktoré je hodnotovým základom zjednocovania starého kontinentu, stojí v ceste napríklad to, že na rozdiel od Spojených štátov sa európske národy stáročia vnímali ako konkurenti, pridlho existovali v rámci národných štátov, viedli množstvá vojen a navyše polovicu minulého storočia prežili rozdelené železnou oponou. Európa je priveľmi rozmanitá, a tým pádom dosť rozdelená na to, aby sa v krátkom čase dopracovala k jednotnej zahraničnej politike, ktorú zaistí vojenská sila.

Ak však únia chce byť rešpektovanou mocnosťou, rovnocenným partnerom či dokonca protiváhou k Spojeným štátom, inú možnosť nemá. Dá sa povedať aj , že ak má byť Európska únia globálnym hráčom, potrebuje spoločnú zahraničnú politiku. No vyhlásenia európskej strany o „dobehtutí staršieho brata za 10 rokov“ treba starostlivo zvážiť, lebo nie sú úplne reálnym pohľadom do budúcnosti.

Ekonomický potenciál robí z Európskej únie mocnosť. Európska politická nadstavba by sa tomu mala prispôbiť. No prispôbovanie to nebude vôbec ľahké. Noví členovia z východnej Európy v tejto súvislosti musia napríklad zvažovať, či voči veľkým európskym hráčom, akými sú Nemecko a Francúzsko, budú používať tesné vzťahy s USA, ako ukázali počas irackej krízy. Stretnutie 18-tich malých európskych krajín v Aténach, ktorého dôvodom bola snaha o zjednotenie názorov na budúcu podobu Európskej únie, bolo „európskejším“ spôsobom hľadania miesta na spoločnom piesku. Toto však vôbec nebola spoločná zahraničná politika Európskej únie, ale možno cesta k nej. OSN malo v minulosti pomerne silný vplyv na riešenie konfliktov vo svete. Avšak po slede udalostí, ktoré sa v nedávnej minulosti stali, OSN pomaly začína strácať svoj zmysel, ak ho ešte nestratila. Nedávna história ponúka niekoľko príkladov účasti OSN pri riešení konfliktov. Napríklad zásah Severoatlantickej aliancie v Kosove sa uskutočnil bez mandátu OSN. Organizácia však neskôr schválila prítomnosť medzinárodných bezpečnostných síl v oblasti a civilnú správu. V prípade Východného Timoru OSN schválila vyslanie medzinárodných jednotiek, ktoré na ostrove obnovili mier a postarali sa o vytvorenie prechodnej správy. V Afganistane vláda po páde Talibanu vznikla pod dohľadom štátov G-8, pričom OSN sa ocitla v úlohe dozorca.

Problémom je však vzťah únie k Spojeným štátom, ktoré chcú mať ekonomickú a politickú obnovu Iraku pod kontrolou. Povojnový Irak je teda ďalším miestom, kde sa prehlbujú transatlantické rozpory. Otázkou je, či o to Európa stojí a napokon či vôbec má

⁷ www.nato.int/issues/nato-eu/index.html

nejaké nástroje na vytlačenie víťazných Američanov z oblasti. Z iného uhla pohľadu povojnový Irak a úloha OSN pri jeho obnove sú ďalšími variáciami na starý problém: je ním neexistencia jednotnej zahraničnej politiky únie, ktorá je dôsledkom odlišných záujmov jej členov. Avšak v posledné udalosti naznačili vážny zvrat v spoločnej zahraničnej politike Európy. Štáty pochopili, že spojená Európa nemôže existovať bez tohoto základného kameňa.

Veľký podiel na tomto zvrate má práve ten najpovolanejší, Javier Solana. Tak dlho sa snažil presadiť myšlienku jednotnej európskej vízie sveta, až sa mu to podarilo. V piatok 12.12.2003 Európa schválila po prvý raz svoju vlastnú bezpečnostnú stratégiu. Prijatie stratégie je silným pozitívnym signálom zo strany Európy k USA. I keď na prvý pohľad vyzerá, že moc USA bude nalomená vznikom akéhosi protipólu k vojenskej politike USA, no nie je to pravda. Práve naopak, USA privítalo zárodok novej obrannej mocnosti. Doteraz bolo USA nútené riešiť konflikty po celom svete a dokonca i v Európe. Štáty EÚ neboli schopné vyriešiť problémy ani „na vlastnom piesku“, čo stálo USA obrovské množstvo prostriedkov. USA teda spadne určitá časť bremena po vzniku spoločnej bezpečnostnej politiky EÚ. Avšak je tu i druhá strana karty. USA nechce prísť o svoj „monopol bezpečnostnej politiky“ vo svete a preto chce si zabezpečiť „zadné dvierka“ a chce mať drobnohľad nad politikou EÚ cez orgány NATO, čo samozrejme nie je v záujme európskych štátov. Tretou stranou karty je nutnosť spolupráce oboch mocností. Európa nedokáže formovať bezpečnostnú politiku vo svete bez USA („Bud' s Američanmi, alebo s Američanmi“⁸). Ale i naopak USA potrebuje Európu ako partnera.

Samotné prijatie spoločnej stratégie je dôležité z viacerých dôvodov⁹. Je to po prvý raz, čo Európa vlastnými slovami definuje hrozby svojej bezpečnosti. Spoločná identifikácia hrozieb bude základom budúceho spoločného konania. Po druhé, prijatie stratégie potvrdzuje širší európsky súhlas s podobami odpovede na hrozby ako zabezpečenie efektívnej viacstrannej spolupráce, vybudovanie stabilného spoločenstva a včasné predchádzanie príčinám konfliktov. Po tretie, zaväzuje EÚ, aby sa stala aktívnejším, schopnejším a súdržnejším hráčom na svetovej scéne. Splnenie tejto úlohy si však vyžiada spoluprácu na už spomínanej a nenahraditeľnej tranatlantickej úrovni.

Dôvod na vypracovanie európskej definície bezpečnosti bol jednoznačný. Únia 25 štátov s 450 miliónmi obyvateľov tvorí štvrtinu svetovej ekonomiky, a teda musí hrať vo svete dôležitú úlohu. Túto úlohu musí plniť účinným spôsobom. Nie ako doteraz. Nekonečné rokovania, ktoré nikdy nikam nevedú a žiadne činy, to sa musí zmeniť.

Európa musí prevziať svoj podiel zodpovednosti na svetovej bezpečnosti. Pretože v stávke je i bezpečnosť samotných občanov EÚ. Európa by sa mala sústrediť hlavne na hrozby, ktoré sa jej bezprostredne týkajú. Tri z nich sú mimoriadne naliehavé. Terorizmus si už vybral za cieľ krajiny EÚ a niektoré už napadol. Medzinárodný organizovaný zločin je destabilizujúce nebezpečenstvo. Regionálne konflikty, a ako v prípade Blízkeho východu, ich blízkosť oslabuje stabilitu európskeho spoločenstva.

Európa chce nájsť vhodný spôsob, akým môže prispieť k budovaniu zjednotenejšieho a bezpečnejšieho sveta. Jednotný svet sa dá dosiahnuť efektívnou viacstrannou spoluprácou. Žiadna krajina nie je schopná vyrovnáť sa s problémami úplne sama. Medzinárodná spolupráca je nevyhnutnosťou. To je dôvod, prečo je medzi hlavnými strategickými cieľmi Európskej únie budovanie silnejšej medzinárodnej komunity, dobre fungujúcich medzinárodných inštitúcií a medzinárodného poriadku založeného na práve, a teda európskou prioritou číslo jedna je posilnenie OSN.

Po zvážení všetkých faktov je možné dospieť k záveru, že spojenectvo s USA je nenahraditeľné. Obe mocnosti môžu byť vo svete impozantnou silou dobra. Príčina je

⁸ Konferencia o spoločnej zahraničnej politike EÚ, FM UK, (20.4.2003)

⁹ Pravda, s. 7, (11.12.2003)

jednoduchá. Žiadnej z dôležitých výziev, ktorým Európa a USA čelia, sa nemôžu postaviť bez vzájomnej podpory. Väčšina prípadov sa týka oboch strán Atlantiku. Európa nie je pred terorizmom o nič viac v bezpečí ako USA. Ich partnerstvo bude o to účinnejšie, o čo bude vyrovnanjšie. A práve v tejto časti vidím problém. USA nikdy nedovolia, aby im odobrali tú moc, ktorú momentálne vo svete majú. Možno „na papieri“ budú USA presadzovať myšlienku vyrovnanosti a spojenectva, no v skutočnosti to bude obrovský boj o „sladký koláč moci“.

2 Súčasný potenciál SZBP

SZBP ako druhý pilier Európskej únie definuje súčasná Zmluva o Európskej únii (Hlava V, *Ustanovenia o spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politike*) ako koordinovaný systém spolupráce členských štátov na posilnenie ich medzinárodnej bezpečnosti a zachovanie mieru. Požaduje jednotnú a koordinovanú politiku vonkajších vzťahov a spoločný postup pri iniciatívach s medzinárodnou dimenziou.

Základnými cieľmi SZBP je zabezpečenie spoločných hodnôt základných záujmov, nezávislosti a integrity Únie, posilňovanie bezpečnosti vo všetkých oblastiach, zachovanie mieru a posilňovanie medzinárodnej bezpečnosti v súlade so zásadami Charty OSN, ako aj so zásadami helsinského Záverečného aktu a cieľmi Parížskej charty, a to aj na vonkajších hraniciach, podpora medzinárodnej spolupráce a presadzovanie identity na medzinárodnej scéne. Okrem toho aj ochrana základných zahraničných politických záujmov, najmä nezávislosti a bezpečnosti Únie vrátane spoločnej obrany a upevňovania mieru.

Samotná Amsterdamská zmluva má už v sebe zapracovanú i požiadavku zabezpečenia „akcieschopnosti Európskej únie v medzinárodných krízach.“¹⁰ Zmluva z Nice, ktorá vstúpila do platnosti 1. februára 2003 v tomto zmysle zvyšuje počet oblastí s možnosťou rozhodovania kvalifikovanou väčšinou a podtrhuje úlohu Politického a Bezpečnostného výboru v rámci krízového manažmentu. Ustanovuje tak nové stále politické a vojenské štruktúry, ku ktorým patrí i Európsky vojenský výbor a Európsky vojenský štáb.

Nová zmluva z Nice taktiež vytvára rámec pre Spoločnú bezpečnostnú a obrannú politiku (SBOP), ktorá sa stáva súčasťou SZBP. SBOP zatiaľ nenarušuje bezpečnostné a obranné politiky jednotlivých členských štátov a rámcovo zodpovedá politike NATO. Rovnako môže – so súhlasom všetkých členských štátov – vyústiť do tzv. **spoločnej obrany**. Efektivita SZBP závisí od jej zosúladenia s ostatnými politikami EÚ a s efektívnymi postupmi procesu rozhodovania.

Okrem rozvíjania nastolenej požiadavky uschopenia a zefektívnenia európskej obrannej politiky ďalej Európska rada v Laekene dospela i k pozitívnemu záveru, že „vďaka neustálemu vývoju spoločnej bezpečnostnej obrannej politiky, posilneniu kapacít a vytvoreniu príslušných štruktúr, je Únia schopná viesť niektoré operácie v rámci krízového manažmentu“¹¹.

Úspešná reforma inštitúcií si vyžaduje jasnosť, sledovateľnosť a efektívnosť. S ohľadom na súčasnú Európsku Ústavu je preto nevyhnutné posilniť inštitucionálny trojuholník (v zmysle zachovanej vyváženej) a vytvoriť zastúpenie Únie vo vonkajších vzťahoch. Slovanmi Solanovho dokumentu uverejneného na summite v Solúne: „rozšírená 450-miliónová Európa nemôže uniknúť záväzkom a zodpovednostiam vo svete.“¹²

¹⁰ NOVÁČKOVÁ, D.: Európska únia a Európske spoločenstvá 2004

¹¹ EU military structures : The European Union military structures and capabilities.

<http://ue.eu.int/pesc/default.asp?lang=en>

¹² O' ROURKE, B.: EU: Summit in Greece Getting Under Way.

<http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2003/06/mil-030619-rfel-155851.htm>

Z hľadiska spomínaného inštitucionálneho rámca SZBP zdieľa rovnaké inštitúcie ako Spoločenstvo. Rozdiel je v pomere a rozdelení síl v rámci spomínaného trojuholníka Rada ministrov – Parlament – Komisia, čo stavia implementáciu spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku do osobitnej roviny oproti ostatným.

Komisia sa zúčastňuje na zasadanií rady a v politickom dialógu s tretími krajinami. Vykonávanie SZBP úzko súvisí s vonkajšími vzťahmi. Môže predkladať Rade takisto záležitosti týkajúce sa SZBP, nedisponuje však výhradným právom iniciatívy. To prichádza v súčasnosti najmä zo strany predsedajúcej krajiny alebo vysokého predstaviteľa. Úloha predsedníctva v reprezentácii SZBP spočíva najmä v politickom dialógu s tretími krajinami a zodpovednosťou za implementáciu jej rozhodnutí ako vyjadrenia pozície Únie na pôde medzinárodných organizácií a medzinárodných fórach. Predsedníctvu asistuje v týchto otázkach generálny tajomník Rady ako vysoký predstavený v oblasti SZBP v spolupráci s Európskou komisiou, rovnako i nasledujúci predsedajúci členský štát. Tejto zostave sa hovorí „Troika“.¹³

Generálny tajomník Rady Európskej únie (zároveň generálny tajomník Západoeurópskej Únie) vystupuje ako vysoký predstaviteľ pre SZBP vedúci politický dialóg s tretími krajinami, ako i generálny predstavený pre vonkajšie vzťahy. Podporu generálnemu tajomníkovi vytvára Politický a bezpečnostný výbor. Monitoruje medzinárodnú situáciu, na požiadanie alebo z vlastnej iniciatívy poskytuje Rade návrhy a dozerá na odsúhlasení politiky. V prípade krízy hrá hlavnú rolu v odozve Únie¹⁴, zodpovedá za kontrolu politiky a strategické vedenie operácií, s podporou názorov a odporúčaní Vojenského výboru a Vojenského štábu pri vojenských operáciách.

Rada ministrov určuje spoločné pozície a spoločné akcie ako i implementačné rozhodnutia, v návrhu Ústavy začlenené do tzv. európskych rozhodnutí.¹⁵ Zodpovedá za jednotnosť, konzistenciu a efektívnosť Európskych postupov. V Rade ministrov ministri zahraničných vecí, v rámci Rady pre všeobecné záležitosti a vonkajšie vzťahy, vydávajú potrebné rozhodnutia ohľadom formulácie a implementácie SZBP v zmysle základného smerovania a spoločných stratégií predložených Európskou radou. Spolu s európskym komisárom pre vonkajšie vzťahy sprevádzajú Európsku radu určujúcu všeobecný rámec, stanoviská a princípy politiky a stratégií Únie. Európska rada poverená Amsterdamskou zmluvou jednomyselne rozhoduje o spoločných stratégiách v oblastiach podstatných pre spoločné záujmy členských štátov.

3 Minister zahraničných vecí Európskej Únie

Konzistencia v SZBP je zabezpečená tak Zmluvou o Európskej Únii (zdroje, metódy a postupy), ako i všeobecným rámcem vytvoreným Európskou radou (konzistencia SZBP s ostatnými politikami Únie). V konkrétnych stanoviskách v oblastiach SZBP a medzinárodných vzťahov je otázka jednoty značne roztrieštená – tak v zmysle vystupovania jednotlivých inštitúcií, ako aj potrebných krokov v prípade potreby prijať spoločné rozhodnutie.

Ako potrebný medzičlánok tu práve vystupuje do popredia otázka zriadenia postu Európskeho Ministra zahraničných vecí. Najvyšší predstaviteľ EÚ pre SZBP vo svojom návrhu adresovanom Európskemu konventu (15. október 2002) navrhuje, aby bola vonkajšia reprezentácia delegovaná Radou na Vysokého predstaviteľa, s patričnou spoluprácou s Komisárom pre vonkajšie vzťahy. Mal by byť splnomocnený samostatne (i spolu s

¹³ Basic Concepts. <http://ue.eu.int/pesc/default.asp?lang=en>

¹⁴ LOMBARDINI, V.: Medzi spoločnou bezpečnostnou a obrannou politikou EÚ a transatlantickou spoluprácou rozpor neexistuje. Bratislava : Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, 2001.
<http://www.konzervativizmus.sk/upload/pdf/Buducnost-bezpecnostnych-struktur.pdf>

¹⁵ <http://foreign.gov.sk/pk/mat/99-material.htm>

Komisiou) predkladať návrhy v oblastiach opatrení krízového manažmentu, spôsobilý aktivizovať celé spektrum disponibilných nástrojov Spoločenstva a členských štátov.

Spojenie tohto mandátu so stálym (ministerským) predsedom pre vonkajšie vzťahy by mohlo zlepšiť plánovanie a prípravu iniciatívy politik, mobilizáciu členských štátov a vyťaženie potenciálu Komisie v otázkach SZBP¹⁶. Až doteraz zmluvy neustanovovali vysokému predstavenému pre SZBP právo iniciovať legislatívu. Stváranie postu by malo čo najlepšie zodpovedať požiadavkám a predstavám členských štátov. S nimi by Minister mal úzko spolupracovať (prostredníctvom ministrov zahraničných vecí) v spoločných rozhodnutiach zahŕňajúcich otázky všeobecného významu SZBP. Na vytvorenie tohto postu je preto vhodné využiť čo najširšie spektrum diplomatických zdrojov (v rámci Politického výboru a diplomatických služieb). Táto osoba by mala zároveň zaistiť i väčšiu dôslednosť v zaobchádzaní Únie so zvyškom sveta tak na politickej, ako i hospodárskej úrovni. Ostatné krajiny tak budú môcť ľahšie identifikovať názor Únie v oblasti SZBP. V texte predloženom prezidiom Konventu (Časť II, Čl. 14, ods. 2) by mala byť táto rola posilnená o možnosť zastupovať jednotné európske stanovisko (pozíciu) v Bezpečnostnej Rade OSN. Tento krok by určite posilnil koherenciu zahraničnej politiky Európskej Únie, jeho uskutočnenie však ostáva otázkou apelu všetkých členských štátov.

Prenechanie zastúpenia členských štátov v Bezpečnostnej Rade Ministrovi zahraničných vecí Európskej Únie bude tak neklamným znakom serióznosti podpory v debatách o Európskej SZBP¹⁷. Jedným z troch pilierov európskej stratégie je totiž zavedenie multilateralizmu založenom na OSN, fundamentálnej štruktúre medzinárodných vzťahov, zdôrazňovaním potreby zapojenia do prevencie a konania pri porušení pravidiel¹⁸. Ministera zahraničných vecí EÚ by mala menovať kvalifikovaná väčšina Európskej rady s následným súhlasom predsedu Komisie¹⁹. V návrhu Ústavy predloženej konventom sa bude nový Minister zahraničných vecí taktiež zúčastňovať na práci Európskej rady. Jej predsedníctvo by sa malo zo šesťmesačného rotačného princípu pretransformovať na stálu funkciu s funkčným obdobím dva a pol roka s možným predĺžením resp. znovuzvolením. Európsky minister zahraničných vecí by mal dostať kontrolu nad rozpočtovými prostriedkami doteraz zverenými tak do rúk vysokého predstaviteľa v Rade, ako i Komisára pre oblasť zahraničnej politiky, nakoľko sa rozdelenie moci realizuje na európskom poli aj prostredníctvom rozpočtu.

S postom ministra zahraničných vecí Európy sa spája spomínané právo iniciatívy v oblasti SZBP a predsedanie Rade pre vonkajšie vzťahy a obranu, členstvo v Komisii s osobitným postavením počas jej stretnutí. Komisia nerobí žiadne rozhodnutia v otázkach SZBP. S ohľadom na SZBP sú rozhodnutia ako pravidlá prijímané kvalifikovanou väčšinou²⁰. Avšak tie s dôsledkami na bezpečnosť a obranu sú prijímané jednomyselne. Jednomyselné rozhodovanie znamená i možnosť blokovania prijatia určitého uznesenia zo strany (názorovo či záujmovo oponujúceho) členského štátu: „Ak člen Rady vyhlási, že z dôležitých dôvodov národného záujmu zamýšľa hlasovať proti prijatiu rozhodnutia kvalifikovanou väčšinou, hlasovanie sa nekoná“. Európsky minister zahraničných vecí by mal hľadať spoločné riešenie. V prípade neúspechu môže Rada „kvalifikovanou väčšinou požiadať, aby bola záležitosť postúpená Európskej rade na jednomyselné rozhodnutie“ (Zmluva o EÚ, Hlava V, Čl. 23, ods. 2; porovnaj s Návrh Zmluvy zakladajúcej Ústavu pre Európu III-201 ods.2). Existujú však i riešenia v podobe „konštruktívneho zdržania sa, schválenia prostredníctvom

¹⁶ Basic Concepts. <http://ue.eu.int/pesc/default.asp?lang=en>

¹⁷ HEUSER, A.: European Foreign and Security Policy: Increasing potential for reform – Overcoming blockades – Improving coherence. http://www.students.uni-marburg.de/~Reuter/ESipol/Spotlight_06-03_e.pdf

¹⁸ HAINE, J.-Y.: EDSP: an overview. <http://www.iss-eu.org/esdp/01-jyh.pdf>

¹⁹ Evropská komise, Generální sekretariát, Pracovní skupina „Budoucnost Unie“.: Návrh Ústavy: průvodce pro občany. www.evropska-unie.cz/download/cz/informacni_listy/ustava/Pruvodce_ustavou.pdf

²⁰ Franco-German contribution to the European Convention on the institutional structure of the Union. Paríž a Berlín : 2003. <http://www.info-france-usa.org/news/statmnts/2003/elysee011503.asp> (2004-02-13)

kvalifikovanej väčšiny, či rozšírenej spolupráce“. Vo výkone svojich povinností bude európsky minister zahraničných vecí v značnej miere závislý od podpory jeho politiky zo strany členských štátov, alebo prinajmenšom ich zdržania sa od jej podkopávania prostredníctvom unilaterálnych aktivít.

V rozšírenej Európskej únii bude pravdepodobne takmer nemožné dosiahnuť posun či dynamizmus, pokiaľ bude naďalej prevládať jednomyselnosť. Schvaľovanie kvalifikovanou väčšinou by sa malo stať pravidlom uplatňovania SZBP a spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky akonáhle nebudú zmluvne stanovené výnimky pri ktorých jednomyselnosť pretrváva. Konvergencie aktivít zahraničnej politiky sa tak stáva výzvou pre solidarnosť a koherenciu aktivít SZBP členských štátov Európskej Únie (Čl. 11 ods. 2 Zmluvy z Nice). Skúsenosť však ukazuje skôr dekoratívnu funkciu takýchto záväzkov v prípade nedostatku politickej vôle a konsenzu²¹.

Literatúra:

1. ANDERSON, Jeffrey. 2001. *New Germany in EU*. American Foreign Service Association, 2001.
2. ANTOLA, Esko. 2001. Small states in the EU: experiences and challenges. In *European Union: Nordic Experience* [online]. Finland: University of Turku, 2001.
3. Basic Concepts, <http://eu.eu.int/pesc/default.asp.lag.en>
4. CARRO, J. 2004. Konferencia o spoločnej bezpečnostnej politike EÚ, 20. 4. 2003 FM UK, Bratislava.
5. European Foreign Security Policy Newsletter, Institute for European Affairs, Dublin, 2000,
6. <http://www.iiea.com/files/efsp/issue02.pdf>
7. FINK-HOOIJER, F. 2003. The Common Foreign and Security Policy of the European Union
8. <http://www.ejil.org/journal/Vol5/No2/art2.html>
9. FUČÍK, J. 2002. Premennivé perspektívy európskeho zbrojného priemyslu, EBOP – národné perspektívy, IIR, Praha, str. 155 - 188
10. GUYOMARCH, MACHIN. 2000. *France in the European Union*, New York: St.Martin's Press, 2000
11. HILL, Ch. 1993. The Capability-Expectations Gap or Conceptualizing Europes
12. International Role, Journal of Common Market Studies (JCSM), Str. 305-328
13. HAINE, J.-Y.2004. EDSP: an overview, <http://www.iss-eu.org/esdp/01-jyh.pdf>
14. HASELER, S. 2003. Re-thinking NATO – a European declaration of independence. Report from AGM, 22 March 2003, <http://www.federalunion.org.uk/news/2003>
15. HEUSER, A. 2003. European Foreign and Security Policy, 2003, str. 13
16. HORVÁTH Zoltán. 2002. *Handbook on the European Union*. [s.l.]: Reference Press, 2002. ISBN 963-204-156-9.
17. KHOL, R. 2002. Evropská bezpečnostní a obranná politika – národní perspektívy, IIR,
18. Praha, str. 32 - 36
19. KOMORNÍK et al.1999. *Amsterdamská zmluva*. Bratislava: Centrum európskych štúdií, 1999. 171 s.
20. LOMBARDINI,V. 2002. Medzi SBOP EÚ a transatlatickou spoluprácou rozpor neexistuje, str. 14

²¹ HEUSER, A.: European Foreign and Security Policy: Increasing potential for reform – Overcoming blockades – Improving coherence. http://www.students.uni-marburg.de/~Reuter/ESipol/Spotlight_06-03_e.pdf

21. MANNERS, WHITMAN. 2000. *The Foreign Policies of European Union Member States*. Manchester: Manchester University Press, 2000. ISBN 07-190-5778-7
22. Materiál MO SR k neformálnemu stretnutiu ministrov obrany EÚ, 5. – 6. 4. 2004, Brusel
23. MOSKOVÁ, KHOL. 2003. National Report Czech Republic In *FORNET CFSP Watch 2003*. Prague: Institute of International Relations, 2003.
24. NOVÁČKOVÁ, D. 2004. Európska únia a európske spoločenstvá, 2004, str. 43
25. PAWERA, R. 2004. Nová vízia bezpečnostnej politiky Európskej únie, vystúpenie na workshope 7. 4. 2004, MO SR, IBOŠ, Bratislava
26. PROCHÝRA, J. 2001. Bezpečnostná politika Slovenskej republiky, jej korene a východiská.
27. SIMŠ, Bratislava, str. 7 - 12
28. ROZHODNUTIE RADY 22.januára 2001 o založení Politického a bezpečnostného výboru (2001/78/CFSP). 2001. [s.l.]: Oficiálne zborníky Európskych komunit, 2001.
29. ŠKVRNDA, F. 2004. Fenomén európskej bezpečnosti a jeho súčasná teoretická reflexia, vystúpenie na workshope 7. 4. 2004, MO SR/IBOŠ, Bratislava
30. Účasť Ozbrojených síl Slovenskej republiky v operáciách a misiách, správa MZV SR, 2004
31. VAN HAM, P. 2004. Europe gets real (online). Cit 2004-03-18.
32. <http://www.aiscgs.org/c/vanham.shtml>
33. WEISS, P. 2004. Politické aspekty EBOP, vystúpenie na workshope 7. 4. 2004,
34. MO SR/IBOŠ, Bratislava
35. WHITE, B. 2001. European Security and Defence Policy, Eur. Documentation Centre, str. 56

Kontakt

doc. PhDr. René Pawera, CSc.
 Fakulta managementu
 Univerzita Komenského v Bratislave

STAV DOPRAVNEJ A INFORMAČNEJ INFRAŠTRUKTÚRY AKO KRITÉRIUM PRI HODNOTENÍ INVESTIČNEJ ATRAKTÍVNOTI ŠTÁTOV V REGIÓNE STREDNEJ A VÝCHODNEJ EURÓPY

Ing. Tomáš Dudáš

Resumé

Cieľom tohto článku je porovnať investičnú atraktivnosť štátov v regióne strednej a východnej Európy z hľadiska stavu dopravnej a informačnej infraštruktúry. Je možné konštatovať všeobecné zaostávanie za priemyselne vyspelými štátmi, rozdiely sú však zjavné aj v rámci regiónu. Najvyspelejšou infraštruktúrou nepochybne disponujú nové členské štáty EÚ pochádzajúce zo skúmaného regiónu. Lídrom sú štáty V4, ktoré okrem výhodnej geografickej lokácii disponujú aj pomerne rozvinutou dopravnou infraštruktúrou a robia pokroky v oblasti informačnej infraštruktúry. Stav infraštruktúry je v horšom stave v štátoch oblasti Balkánu, avšak najhorší stav infraštruktúry je možné identifikovať v bývalých členských štátoch Sovietskeho zväzu.

Summary

The aim of this article is to analyse the investment attractiveness of the states in central and eastern Europe from the perspective of transport and information infrastructure. The infrastructure in whole CEE region is underdeveloped in comparison with the developed states in western Europe, but there are big differences throughout the region. The new EU member states from CEE have the most developed infrastructure in the region with the V4 states as overall leaders. The state of the infrastructure deteriorates moving to east and the former member states of the Soviet Union possess the least developed infrastructure.

Úvod

Stav infraštruktúry patrí medzi rozhodujúce kritériá pri hodnotení atraktivnosti štátov pre PZI. Súčasný trendy vo svetovom hospodárstve poukazujú na tvorbu globálnych výrobných sietí nadnárodných korporácií. Veľké nadnárodné korporácie sa snažia využiť komparatívne výhody jednotlivých geografických lokalít a často rozkladajú výrobu do viacerých štátov prípadne kontinentov.

Budovanie globálnych produkčných sietí je možné vďaka vedecko-technickému rozvoju. Ten spôsobuje pokles dopravných nákladov, komunikačných nákladov, znižuje čas dopravy a umožňuje okamžitú celosvetovú komunikáciu. V posledných desaťročiach vznikli vyspelé riadiace metódy, z ktorých je najpoužívanejšia metóda just in time, ktorá je založená na princípe minimálnych skladových zásob. Niet teda pochyb, že potencionálni zahraniční investori vnímajú stav infraštruktúry ako veľmi dôležitý faktor pri rozhodovaní o umiestnení PZI.

Cieľom tohto článku je popísať faktory, ktoré hrajú dôležitú úlohu pri hodnotení stavu dopravnej a informačnej infraštruktúry z hľadiska investičnej atraktivnosti a aplikovať tieto faktory na štáty v regióne strednej a východnej Európy.

V rámec skúmania stavu dopravnej a informačnej infraštruktúry v štátoch strednej a východnej Európy v tomto článku tvoria nasledujúce faktory:

- hustota diaľničnej siete a hustota železničnej siete,
- počet medzinárodných letísk,

- ceny medzinárodných telefónnych volaní,
- počet používateľov internetu.

Tieto ukazovatele dokážu dostatočne popísať ako dopravnú tak aj informačnú infraštruktúru v jednotlivých štátoch SVE a posúdiť ich atraktivnosť z tohto hľadiska.

Stav infraštruktúry v regióne SVE zaostáva za priemyselne vyspelými štátmi. Budovanie infraštruktúry nepatrilo medzi priority socialistických systémov, stav infraštruktúry sa teda v socialistických štátoch postupne zaostával. Štáty socialistického bloku navyše po ropnom šoku nezachytili revolúciu v telekomunikáciách a v informačných technológiách, čo sa odrazilo v stave informačnej infraštruktúry.

1 Hustota diaľničnej a železničnej siete

Hustota diaľničnej siete je dôležitá práve pri budovaní produkčných sietí. Cestná doprava je najflexibilnejšou formou dopravy a je najviac využívaná pri transporte súčiastok a polotovarov. Spomínaný systém just in time kladie vysoké nároky na koordináciu logistiky a lokácie napojené na diaľničnú sieť sú pre zahraničných investorov atraktívnejšie.

Všeobecné zaostávanie štátov SVE v stave infraštruktúry sa prejavilo aj v stave diaľničnej siete. Štáty západnej Európy po druhej svetovej vojne začali intenzívne budovať svoju diaľničnú sieť, ktorá v súčasnosti patrí medzi najhustejšie na svete. V rovnakom období štáty v regióne SVE venovali svoju pozornosť iným prioritám a ich zaostávanie postupne rástlo. Po začatí hospodárskej prestavby v roku 1989 sa snažili štáty SVE oživiť budovanie diaľničnej siete, avšak vysoké náklady výstavby brzdia stavbu diaľnic dodnes.

V Európe na základe informácií Európskej hospodárskej komisie OSN (UNECE) disponuje najhustejšou diaľničnou sieťou Nemecko (11 712 km) a Francúzsko (10 068 km)¹. Treba poznamenať, že ide o najväčšie štáty v západnej Európe, avšak aj menšie štáty v západnej Európe disponujú vyspelou sieťou. Spomenúť možno Rakúsko (1 645 km), Belgicko (1 727), Holandsko (2 289 km) alebo Švédsko (1 529 km).

Zo štátov SVE sa podľa štatistík UNECE nad 1 000 km sa v dĺžke diaľnic dostali len Ruská federácia (46 254 km) a Ukrajina (1 770 km). Ruská federácia však rozlohou patrí medzi najväčšie štáty sveta a Ukrajina je rozlohou porovnateľná s Nemeckom a Francúzskom, za ktorými výrazne zaostáva. Údaje pre ostatné štáty SNS sú len ťažko dostupné, k dispozícii sú len údaje z Gruzínska, ktoré v roku 2001 disponovalo 13 km diaľnic. Údaje pre tri pobaltské štáty nie sú celistvé, dostupné sú len dáta pre Estónsko a Lotyšsko. Rozlohou najmenší štát v SVE – Estónsko – registruje diaľnice v dĺžke asi 100 km a Lotyšsko sa zaraďuje k priemeru s dĺžkou 417 km.

Pozícia štátov v strednej Európe je lepšia, avšak aj ony zaostávajú za štátmi západnej Európy. Česká republika disponovala v roku 2003 diaľničnou sieťou v dĺžke 600 km, Maďarsko v dĺžke asi 500 km, Poľsko v dĺžke asi 350 km a Slovensko v dĺžke asi 300 km. Najhoršia je pozícia Poľska, ktorá napriek veľkej rozlohe disponuje s menšou dĺžkou diaľnic než Maďarsko a Česká republika. Poľská diaľničná sieť je navyše výrazne roztrúsená a tiež tempo výstavby po roku 1989 je veľmi pomalé².

Balkánske štáty disponujú pomerne vyspelou diaľničnou sieťou; lídrom je Chorvátsko, ktoré buduje v posledných rokoch svoje diaľnice vo vysokom tempe. Slovinsko, Srbsko a Čierna Hora, Bulharsko disponujú diaľničnou sieťou na úrovni 350-400 km, čím sa zaraďujú k priemeru regiónu SVE. Výraznejšie zaostáva len Macedónsko (145

¹ Údaje platné pre rok 2001

² Od roku 1989 do 2003 postavili v Poľsku len 132 km diaľnic a v roku 2003 bolo rozostavaných len 32 km. V rovnakom období v Českej republike postavili diaľnice v dĺžke 230 km a v Maďarsku v dĺžke asi 400 km.

km) a Rumunsko (113 km), pričom údaje pre Albánsko a Bosnu a Hercegovinu nie sú dostupné.

Pri hodnotení diaľničnej siete je potrebné spomenúť fakt, že v každom štáte existujú pomerne rozsiahle regióny, ktoré nie sú napojené za diaľničnú sieť. To znamená, že záujem zahraničných spoločností o tieto regióny je malý, pričom zväčša ide práve o zaostané regióny, ktoré by PZI nutne potrebovali. Príkladom môže byť Slovensko, kde dodnes nie je vyriešené prepojenie západnej a východnej časti štátu alebo aj Maďarsko, kde je napojenie východného Maďarska tiež slabé. Prioritou pre štáty SVE musí byť rýchla výstavba diaľničnej siete a preferencia práve tých regiónov, ktoré majú najväčšiu potrebu PZI.

Hustota železničnej siete môže byť tiež dôležitým faktorom pre potenciálnych zahraničných investorov pri výbere investičnej lokality. Železničná doprava nedosahuje rýchlosť a flexibilitu cestnej dopravy, avšak rozmach kontajnerizácie robí zo železničnej prepravy dobrú voľbu pri riešení logistických problémov a je ju možné využiť v moderných systémoch riadenia „just in time“.

Štáty SVE na rozdiel od diaľničnej siete nezanedbali budovanie železničnej siete ani počas existencie socialistického bloku. Železničná sieť bola budovaná aj pre vojenské potreby a to spôsobilo, že po páde socialistického zriadenia bolo zaostávanie štátov SVE menšie než v prípade cestnej siete. Údaje UNECE z roku 2001 dokazujú, že štáty SVE dosahujú hustotu železničnej siete porovnateľnú so štátmi západnej Európy³.

Tabuľka č. 1 Dĺžka diaľničnej siete v štátoch SVE v roku 2003 a dĺžka železničnej siete na 100 km² v roku 2001

Krajina	Dĺžka diaľničnej siete	Km železníc na 100 km ²	Krajina	Dĺžka diaľničnej siete	Km železníc na 100 km ²
Česká republika	600	12,0	Ruská federácia	46 254	0,5
Slovensko	300	7,5	Ukrajina	1 770	3,7
Maďarsko	448	8,5	Bielorusko	...	2,6
Poľsko	350	6,2	Moldavsko
Slovinsko	435	6,1	Azerbajdžan	...	2,4
	93	2,1	Arménsko	...	2,8
Estónsko	...	3,6	Gruzínsko	13	2,2
Lotyšsko	417	2,6			
Litva			Albánsko	...	1,5
Rumunsko	113	4,8	Bosna a Hercegovina	...	2,0
Bulharsko	429	3,9	Srbsko a Čierna Hora	374	4,0
Chorvátsko	429	4,9	Macedónsko	145	2,7

Zdroj: CIA Factbook – júl 2004 a On-line štatistika na stránke www.unece.org

³ Hustota železničnej siete je meraná pomocou ukazovateľa – Km železníc na 100 km²

Najvyššiu hustotu železníc dosahujú štáty V4 a Slovinsko. Vyniká najmä Česká republika, ktorá disponuje najvyššou hustotou siete (12 km železníc na 100 km²) medzi všetkými porovnávanými štátmi Európy a severnej Ameriky. Výrazne nezaostáva ani Maďarsko (celkové 5. miesto – 8,5 km železníc na 100 km²), Slovensko (celkové 7. miesto – 7,5 km železníc na 100 km²), Poľsko (celkové 11. miesto – 6,2 km železníc na 100 km²) a Slovinsko (celkové 12. miesto – 6,1 km železníc na 100 km²)⁴.

V ukazovateli hustota železničnej siete dosahujú dobré výsledky aj štáty SNŠ. Ich výsledky sa pohybujú v rozpätí 2,0-4,0 km železníc na 100 km², čo ich zaraďuje do priemeru porovnávaných štátov. Ich nevýhodou však môže byť odlišný rozchod koľají železničnej siete, ktorý je širší než v ostatných štátoch Európy, čo spôsobuje nutnosť prekládky na hraniciach týchto štátov.

2 Počet medzinárodných letísk

Počet medzinárodných letísk je v štátoch SVE výrazne nižší než v štátoch západnej Európy. Dôvodom je opäť premeškanie rozvoja leteckej dopravy, ktorá zažila od 70. rokov 20. storočia výrazný rozmach. Osobná letecká preprava bola v socialistických štátoch luxusom, nebola teda rozvojovou prioritou. Po roku 1989 boli letiská a letecké flotily v štátoch SVE zaostali a letiská uskutočňovali v porovnaní s priemyselne vyspelými štátmi výrazne nižší objem prepravy.

Stav medzinárodných letísk je v súčasnosti výrazne lepší než v roku 1989, avšak zaostávanie štátov SVE je stále zreteľné. Osobná letecká doprava je pre väčšinu miestnych obyvateľov stále luxusom a preto chýbajú impulzy na ďalší rozvoj letísk. Pohľad na 30 najväčších letísk podľa počtu vybavených cestujúcich ročne na svete prezrádza, že kým sa zozname nachádza 9 letísk zo západnej Európy (a 21 zo severnej Ameriky), na tento zoznam sa neprepracovalo ani jedno letisko z regiónu SVE. Najväčšie letiská sa nachádzajú najmä v hlavných mestách, ktoré sú aj dôležitými turistickými a obchodnými centrami, spomenúť môžeme napríklad Prahu, Budapešť alebo Moskvu.

Napriek zaostávaniu, potenciálni zahraniční investori v každom štáte SVE môžu nájsť letisko, ktoré vyhovuje medzinárodným štandardom. Zvyčajne ide o medzinárodné letisko v hlavnom meste, ktoré sprostredkuje spojenie so svetom. Vo väčšine štátov sa nachádza aj niekoľko menších regionálnych letísk schopných zvládať aj medzinárodné lety, avšak počet liniek na týchto letiskách je limitovaný. To znamená, že zástupcovia zahraničných firiem majú len limitovanú možnosť leteckej dopravy mimo hlavného mesta a využité leteckej prepravy v logistike je tiež obmedzené.

3 Stav informačnej infraštruktúry

Druhou stranou mince je informačná infraštruktúra. Bolo už spomenuté, že štáty SVE počas socialistického obdobia zmeškali revolúciu v informačných technológiách a v telekomunikáciách a ich zaostávanie rástlo každý rok. Telefóny boli luxusom a počítačová technológia zaostávala najmenej o jednu generáciu. Od začiatku hospodárskej transformácie už uplynulo 14 rokov, zaostávanie v oblasti telekomunikácií a informačných technológií však stále pretrváva.

Vhodným ukazovateľom na popis telekomunikačnej siete v štátoch SVE je počet *pevných telefónnych liniek na 100 obyvateľov a telekomunikačné náklady*. Prvý ukazovateľ sleduje Medzinárodná telekomunikačná únia (ITU – International Telecommunication Union),

⁴ Pre porovnanie – Belgicko dosahuje hodnotu 11,3, Nemecko 10,5, Švajčiarsko 7,8, Veľká Británia 7,1, Francúzsko 5,3 a Španielsko 2,7.

ktorá združuje takmer všetky štáty sveta a dáta týkajúce sa telekomunikačných nákladov pochádzajú z Európskej hospodárskej rady OSN.

Porovnanie dát z ITU prezrádza, že pevná telefónna sieť je v štátoch SVE menej hustá než v priemyselne vyspelých štátoch v západnej Európe. Kým v štátoch regiónu SVE pripadá na 100 obyvateľov priemerne 26 pevných telefónnych liniek (2003), v štátoch EÚ-15 registrovali v rovnakom roku až 55 pevných liniek na 100 obyvateľov.

Tabuľka č. 2: Počet pevných telefónnych liniek a počet používateľov internetu v štátoch SVE a vo vybraných štátoch EÚ na 100 obyvateľov v roku 2003

Krajina	Počet pevných liniek na 100 obyvateľov	Počet užívateľov internetu na 100 obyvateľov	Krajina	Počet pevných liniek na 100 obyvateľov	Počet užívateľov internetu na 100 obyvateľov
Nemecko	66	47	Švédsko	74	57
Francúzsko	57	37	Holandsko	61	52
Španielsko	43	24	Grécko	45	15
Česká republika	36	27	Ruská federácia	24	4
Slovensko	24	26	Ukrajina	22	2
Maďarsko	36	15	Bielorusko	31	14
Poľsko	32	23	Moldavsko	16	3
Slovinsko	40	38		15	4
	35	33	Azerbajdžan	11	4
Estónsko	25	21	Arménsko	13	3
Litva	28	41	Gruzínsko		
Lotyšsko				8	1
	20	19	Albánsko	24	3
Rumunsko	36	8	Bosna a Hercegovina	24	8
Bulharsko	42	23	Srbsko a Čierna Hora	27	7
Chorvátsko			Macedónsko		

Zdroj: On-line štatistika na stránke www.itu.org

Rozdiely v počte pevných telefónnych liniek v rámci regiónu SVE nie sú výrazné. Dostupné údaje opäť potvrdzujú dominantné postavenie nových členských štátov EÚ z regiónu SVE a súčasných kandidátskych štátov, ktoré v roku 2003 registrovali 32 resp. 33 pevných telefónnych liniek na 100 obyvateľov. Najlepší výsledok medzi novými členskými štátmi dosahuje Slovinsko (40 liniek na 100 obyvateľov), najviac zaostáva Slovensko (24 liniek na 100 obyvateľov).

Balkánske štáty a štáty SNŠ zaostávajú aj v tomto ukazovateli, pričom v roku 2003 štáty SNŠ zaregistrovali priemerne 19 pevných liniek na 100 obyvateľov a balkánske štáty 21 pevných liniek na 100 obyvateľov. V priestore bývalého Sovietskeho zväzu zaostávalo v roku 2003 najmä Moldavsko (16 liniek na 100 obyvateľov) a tiež tri kaspické štáty – Arménsko, Azerbajdžan a Gruzínsko. V balkánskom priestore dosahovalo najhorší výsledok Albánsko (8

liniek na 100 obyvateľov), ktoré zároveň dosiahlo aj najnižšiu hodnotu v rámci celého regiónu SVE⁵.

Okrem dostupnosti siete pri hodnotení telekomunikačnej infraštruktúry sú dôležité aj náklady na komunikáciu. Tie je možné merať prostredníctvom nákladov na miestne hovory. Dostupné údaje sú staršieho dáta (2000 a 2001), avšak sú postačujúce na vytvorenie základných odhadov. Základným poznatkom je, že medzi nákladmi na miestne hovory v západnej Európe a v štátoch SVE nie sú výrazné rozdiely. Začínajúca liberalizácia telekomunikačných trhov tlačí ceny miestnych hovorov smerom k nižším cenám a k znižovaniu cien prospieva aj konkurencia zo smeru mobilných operátorov.

V súčasnosti k vyspelej informačnej infraštruktúre patrí aj využívanie celosvetovej počítačovej siete internet. Firmy využívajú internet na komunikáciu a koordináciu aktivít na celom svete, pre potenciálnych zahraničných investorov je dostupnosť internetu a schopnosť miestnej pracovnej sily s ním pracovať dôležitý.

Dostupnosť internetu v danom štáte je možné merať prostredníctvom dvoch ukazovateľov – prostredníctvom počtu pripojených uzlov v danom štáte a počtom obyvateľov využívajúcich služby internetu. Pre potreby tejto práce poslúži najlepšie ukazovateľ *počet užívateľov internetu na 100 obyvateľov* v danom štáte.

Je všeobecne známe, že internet je najrozšírenejší v priemyselne vyspelých štátoch, a to najmä v USA. Údaje Medzinárodnej telekomunikačnej únie tento poznatok len potvrdzujú a dokazujú, že najvyššiu penetráciu internetu v Európe súčasnosti dosahujú štáty v západnej Európe. V štátoch EÚ-15 v roku 2003 pripadalo v priemere 38 užívateľov internetu na 100 obyvateľov. V rovnakom roku v 22 štátoch SVE tento ukazovateľ dosahoval len hodnotu 22 používateľov internetu na 100 obyvateľov.

Intraregionálne porovnanie dokazuje, že najviac je internet využívaný v 8 nových členských štátoch EÚ. Priemerný počet používateľov internetu na 100 obyvateľov v týchto štátoch takmer dosahuje priemer EÚ-15, keď dosahuje hodnotu 32 používateľov internetu na 100 obyvateľov. Hlavným dôvodom dobrého výsledku týchto štátov je vyšší stupeň hospodárskeho rozvoja a životnej úrovne obyvateľov. Platí, že čím vyššia je životná úroveň obyvateľov, tým je ich záujem väčší o nové technológie, a tak aj o využívanie internetu.

Týmto faktom je možné vysvetliť výrazné zaostávanie štátov SNS a balkánskych štátov v oblasti využívania internetu. Štáty SNS v roku 2003 registrovali v priemere iba 5 používateľov internetu na 100 obyvateľov. Balkánske štáty v rovnakom roku registrovali v priemere 10 používateľov internetu na 100 obyvateľov, pričom priemer ešte výrazne vylepšuje Chorvátsko (23 používateľov internetu na 100 obyvateľov) a Bulharsko (19 používateľov internetu na 100 obyvateľov).

Záver

Celkové hodnotenie stavu dopravnej a informačnej infraštruktúry v štátoch strednej a východnej Európy odкрýva dominanciu nových členských štátov EÚ z regiónu SVE. Tieto štáty dominujú ako pri hodnotení dopravnej infraštruktúry tak aj pri hodnotení informačnej infraštruktúry. Tieto štáty sú v rámci hodnotenia infraštruktúry pre zahraničných investorov s určitou najatraktívnejšie. Rozdiely v rámci tejto skupiny štátov sú malé, zdá sa však, že výhodnejšiu pozíciu majú štáty V4, ktoré sa snažia napojiť svoju dopravnú infraštruktúru na celoeurópske dopravné siete a tiež pokračujú v modernizácii svojej informačnej infraštruktúry. Konečné hodnotenie jednotlivých krajín závisí od špecifických požiadaviek

⁵ Okrem systémov pevných telefónnych liniek je nutné spomenúť aj mobilné siete, ktoré aj v regióne SVE dosahujú obrovský rast a saturácia trhu dosahuje hodnoty bežné v priemyselne vyspelých štátoch. Dôsledkom porovnateľnej situácie je fakt, že nástup mobilných technológií prišiel až v 90. rokoch 20. storočia – v čase, keď aj v regióne SVE začalo formovať trhové hospodárstvo, ktoré je inováciám naklonené.

potencionálnych zahraničných investorov. V každom zo štátov V4 je možné nájsť lokality, ktoré disponujú infraštruktúrou na úrovni priemyselne rozvinutých štátov.

Zároveň však treba dodať, že zaostávanie v rozvinutosti infraštruktúry v porovnaní s priemyselne vyspelými štátmi je stále citeľné. Problémy je možné nájsť aj v oblasti dopravnej infraštruktúry a tiež aj v oblasti informačnej infraštruktúry. Znepokojujúcim je najmä zaostávanie v oblasti využívania internetu. Cesty a diaľnice je možné dostavať, avšak ak sa veľká časť občanov dostane na okraj modernej spoločnosti založenej na informáciách a znalostiach, je to pre budúcnosť veľkou hrozbou. Príkladom môže byť aj Slovensko, ktoré v rámci strednej Európy vykazuje najnižšiu penetráciu internetu a najmenší počet vysokorychlostných prípojok na internet.

Použitá literatúra:

1. Bevan, A. a Estrin, S.: *The Determinants of Foreign Direct Investment in Transition Economies*. Centre for New and Emerging Markets, London Business School, 2001.
2. Jackson, S a Markowski, S.: *The Attractiveness of Countries to Foreign Direct Investors*. In: Australian Journal of Management, Vol. 21, No.2, December 1996, s. 113-138.
3. Lipschitz, L., Lane, T. a Mourmouras, A.: *Capital Flows to Transition Economies: Master or Servant?*. IMF Working Paper.
4. Merlevede, B. a Schoors, K.: *Determinants of Foreign Direct Investment in Transition Economies*. Centre for Russian International Socio-Political and Economic Studies, Ghent University, 2004.
5. www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html - oficiálna stránka publikácie CIA World Factbook

Kontakt

Ing. Tomáš Dudáš
Fakulta medzinárodných vzťahov EU
Katedra svetovej ekonomiky
E-mail: dudas@euba.sk

SOCIÁLNE ASPEKTY TRVALO UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA V KONTEXTE POLITÍK EURÓPSKÝCH SPOLOČENSTIEV

Ing. Michal Sedlačko

Abstrakt

Článok sa zaoberá vývojom pojmu trvalej udržateľnosti a vymedzením sociálnej dimenzie trvalo udržateľného rozvoja (TUR). Uvádza základné a nevyhnutné požiadavky pre dosiahnutie trvalej udržateľnosti a akú pozíciu v nich zastávajú sociálne aspekty a zároveň predostiera ich adaptovanú štruktúru. Analyzuje súvislosti medzi pojmami sociálny rozvoj, spoločenské blaho a sociálny kapitál a ukazuje, ako sa tieto pojmy vzťahujú k základným cieľovým oblastiam sociálnych aspektov TUR. Skúma prvky nedostatočného sociálneho rozvoja ako napr. chudobu, sociálnu exklúziu a nedostatok prístupu k zdrojom a načrtáva vzájomné vzťahy medzi nimi, spolu s adresovaním kľúčových výziev, ktoré stoja pred transformujúcimi sa krajinami vo vzťahu k sociálnym aspektom TUR. Na záver analyzuje, ako je sociálny rozmer TUR implementovaný do politik Európskych spoločenstiev.

Summary

The article tries to define borders and structure of social dimensions of sustainable development, including necessary requirements for reaching the social aspect of sustainability. It shows the difference between the terms social development, social capital and social wellbeing. It elaborates on the links between poverty and inequality, social exclusion and inadequate access to resources as well as addresses key challenges to sustainability for the countries in transition and developing countries. It also analyses the implementation of social dimension of sustainability into the policies of the European Communities.

1 Spoločenské a kultúrne aspekty trvalo udržateľného rozvoja

Komisia OSN pre trvalo udržateľný rozvoj¹ identifikovala štyri aspekty TUR: sociálny (spoločenský), ekonomický (hospodársky), environmentálny a inštitucionálny. Niekedy sa v zmysle odlíšenia potrieb implementácie TUR hovorí aj o aspekte politickom a nevyučuje sa ani existencia ďalších aspektov. Trvalo udržateľný rozvoj má postupne sa rozširujúcu de-fíníciu: od orientácie čisto na dimenziu environmentálneho, resp. prírodného kapitálu sme-rom k zahrnutiu ekonomickej, sociálnej a environmentálnej dimenzie trvalej udržateľnosti.²

V ostatnom čase môžeme hovoriť o rastúcom uvedomovaní si *spoločenských a kultúrnych aspektov trvalo udržateľného rozvoja* (TUR), za aké môžeme označiť napr. chudobu, rozdelenie bohatstva, kultúrnu diverzitu, sociálnu spravodlivosť, postavenie žien v spoločnosti alebo zdravie. Spoločenské a kultúrne normy a chovanie majú dosah nielen na životné prostredie, ale ovplyvňujú a formujú aj hospodárske správanie, vzorce spotreby, dlhodobú priechodnosť a udržateľnosť našich spoločností.

¹ United Nations Commission on Sustainable Development, UNCSO.

² Moser-Norton, 2001. Ďalšiu definíciu podali Huba a Ira (2002): „Trvalo udržateľný rozvoj je omnoho širší pojem ako samotná koncepcia ochrany životného prostredia. Je zameraný viac na otázky kvality života a rovnakých možností pre každého ako na samotný ekonomický rast. ... Zmysel trvalo udržateľného rozvoja treba vidieť v hľadaní optimálneho vzťahu medzi environmentálnym, ekonomickým a sociálnym rozvojom...“

Napriek rozširovaniu obsahu pojmu trvalo udržateľný rozvoj a jeho používaniu čoraz väčším množstvom disciplín a záujmových skupín, vo všeobecnosti panuje zhoda o stanovení požiadaviek na ľudskú činnosť v troch spomenutých systémoch, kľúčových pre rozvoj:³

- ekonomické aspekty TUR vyžadujú vybudovanie takého ekonomického systému, ktorý bude podporovať spravodlivý prístup k zdrojom a príležitostiam a „férové“ zdieľanie ekologického produkčného priestoru, ktorý umožňuje trvalo udržateľný rozvoj a podnikanie a priemysel založené na pevných etických princípoch. Sústredia sa na tvorbu prosperity pre všetkých, nie len ziskov pre úzku vrstvu, a o jej dosiahnutie v hraniciach ekologicky možného a bez zasahovania do základných ľudských práv.
- sociálne aspekty TUR vyžadujú podporu rozvoja „férových“ a spravodlivých spoločností, ktoré sledujú pozitívny ľudský rozvoj a poskytujú ľuďom príležitosti pre sebarealizáciu a prijateľnú kvalitu života.
- environmentálne aspekty TUR vyžadujú nájdenie rovnováhy medzi ochranou fyzického životného prostredia a jeho zdrojov a užívaním týchto zdrojov spôsobom, ktorý Zemi umožní poskytovať prijateľnú kvalitu života pre ľudské bytosti.

Podľa Agendy 21 pre trvalo udržateľné stavebníctvo v rozvojových krajinách je vysoko nepravdepodobné, že by všetky princípy trvalej udržateľnosti mohli byť dodržiavané súčasne, pretože ich požiadavky (resp. implikácie ich cieľov) sú konfliktné ba až priamo antagonisticke. Osoby v rozhodovacích procesoch budú musieť robiť ústupky medzi jednotlivými oblasťami a rôznymi spôsobmi dosahovať rovnováhu medzi odlišnými požiadavkami pri nachádzaní riešení, ktoré sú z hľadiska väčšieho dobra optimálne. Tieto rozhodnutia musia byť flexibilné a mali by byť pravidelne revidované so zreteľom na dohodnuté indikátory, aby sa zabezpečila pretrvávajúca rovnováha týchto troch systémov bez napr. rozvíjania jedného na úkor ostatných.

Existujú isté nevyhnutné požiadavky, na základe ktorých môže, podľa UNCSD, byť vybudovaná harmónia medzi trvalo udržateľným, človekom vytvoreným systémom a životným prostredím:

- sociálna spravodlivosť, solidarita a inklúzia,
- hospodárska spravodlivosť,
- benefičné „environmentálne vplyvy“,
- otvorenosť inštitúcií,
- politická transparentnosť a zodpovednosť,
- efektívne medzinárodné právo,
- súdna nezávislosť a integrita,
- dlhotrvajúci mier.

Z týchto požiadaviek vidieť, že sociálne aspekty sa stávajú najširšou časťou agendy trvalej udržateľnosti. Takéto rozloženie priorít bolo deklarované aj v Rozvojových cieľoch milénia a na ďalších globálnych fórach (Monterrey, Johannesburg, Doha), kde za najvyššiu prioritu medzinárodného úsilia bolo deklarované odstránenie chudoby. S ohľadom na uvedené sme identifikovali nasledujúce sociálne aspekty trvalo udržateľného rozvoja:⁴

- štát a občianska spoločnosť
 - modernizácia štátu a budovanie jeho kapacít
 - posilnenie občianskej spoločnosti, verejnej participácie a informovanosti
 - demokratizácia a decentralizácia
- ľudské zdroje a sociálny rozvoj
 - postavenie žien v spoločnosti a úloha žien v rozvoji*
 - starnutie spoločnosti*

³ Podľa Agendy 21 pre trvalo udržateľné stavebníctvo v rozvojových krajinách, s. 8 (kurzíva autor).

⁴ Zdroj: metodiky UNDP, Inter-American Development Bank a Svetovej banky. Oblasti označené hviezdikou (*) sú medziodvetvového charakteru – spadajú aj pod problematiku environmentálnych alebo ekonomických aspektov trvalo udržateľného rozvoja, alebo oboch.

- sociálny rozvoj osobitných cieľových skupín
 - deti a mládež
 - starí ľudia
 - postihnutí
 - domorodé obyvateľstvo
 - rodina
- informačná spoločnosť
 - dostupnosť a kvalita vzdelávania
 - informačné technológie pre rozvoj
- zdravie a boj proti HIV/AIDS*
 - zdravie a sociálne istoty
- budovanie komunít
 - sociálny dialóg a sociálna inklúzia
 - mestský rozvoj
 - prevencia násilia a konfliktov
- chudoba a nerovnosť*
 - medzigeneračný prenos chudoby
 - trhy práce
 - rozvoj malého a stredného podnikania
 - infraštruktúra
 - finančné zdroje

2 Sociálny rozvoj, spoločenské blaho a sociálny kapitál

Sociálny rozvoj je rozvoj spoločnosti v súlade s cieľmi inklúzie, kohézie a zodpovednosti. Svetová banka vníma sociálny rozvoj ako prostriedok odstraňovania chudoby posilňovaním procesov a inštitúcií, ktoré podporujú tvorbu aktív sociálneho kapitálu s dôrazom na tri hlavné aspekty: posilnenie mocenského zastúpenia chudobných; zvýšenie responzívnosti inštitúcií k potrebám chudobných a zvýšenie efektivity nimi poskytovaných služieb; a zabezpečenie spoločenskej stability a ľudskej bezpečnosti. Stojí na týchto princípoch:

- participácia a občianska angažovanosť
- sociálna analýza
- prevencia konfliktov a obnova
- rozvoj orientovaný na komunity
- sociálne poisťky

Všetky rozvojové stratégie musia brať do úvahy sociálne dimenzie rozvoja, medzi ktoré radíme mocenskú dynamiku, kultúrne a hodnotové systémy a formálnu a neformálnu štruktúru dotknutých spoločností.

Spoločenské blaho⁵ je mierne odlišný pojem – sociálny rozvoj je proces, spoločenské blaho je stav. Spoločenské blaho sa považuje za všeobecnú životnú podmienku zdravia, šťastia, kreativity, zodpovednej sebarealizácie a trvalo udržateľného rozvoja (v danej komunite, spoločnosti alebo kultúre). Princíp 24 Európskej charty o trvalo udržateľnom dizajne a stavebníctve hovorí: „Mier, politická transparentnosť a zodpovednosť, otvorenosť inštitúcií, trvalo udržateľný rozvoj, spoločenské blaho, ochrana životného prostredia a energetická efektívnosť sú vzájomne závislé a neoddeliteľné.“

Koncepcia trvalo udržateľnej komunity „sa týka všetkých členov komunity, ich zdravia, vzdelávania, sociálnych výhod, dopravy v komunite, verejnej bezpečnosti, hospodárskej

⁵ social wellbeing

oblasti, životného prostredia, jednoducho všetkých rozmanitých častí, ktoré komunitu vytvárajú.⁶ Budovanie trvalo udržateľných komunít sa preto zakladá predovšetkým na nasledujúcich princípoch:

- princíp kultúrnej a spoločenskej integrity,
- princíp emancipácie, teda posilnenie miestnej kontroly a participácie,
- princíp subsidiarity, teda dosahovanie maximálnej rozumnej decentralizácie,
- princíp solidarity, teda utváranie priaznivých podmienok a smerovanie k spravodlivosti.

Rozvoj orientovaný na komunity⁷ je Svetovou bankou široko definovaný ako odovzdanie moci nad rozhodovaním a zdrojmi do rúk komunít. Spája princípy participácie, komunitnej správy zdrojov, dobrého riadenia a decentralizácie. Chudobní obyvatelia by nemali byť videní iba ako objekty snáh o znižovanie chudoby. Chudobných ľudí a ich inštitúcie je nutné vnímať ako aktíva a partnerov v procese rozvoja. Chudobné komunity majú obvykle väčšie kapacity, než sa im bežne priznáva a za primeranej podpory a prístupu k informáciám sú schopné sa efektívne organizovať pre napĺňanie svojich bezprostredných priorít.

Sociálna exklúzia, resp. spoločenská marginalizácia jednotlivcov a celých skupín spoločnosti je jednou z najväčších prekážok spoločenského blaha a je nevyhnutnou cieľovou oblasťou sociálneho rozvoja. Sociálna exklúzia postihuje zraniteľné skupiny obyvateľstva⁸ – predovšetkým domorodé obyvateľstvo, ženy, fyzicky a mentálne hendikepované osoby, osoby postihnuté HIV/AIDS, starých ľudí ap. Sociálna exklúzia negatívne ovplyvňuje možnosti jednotlivca v oblastiach hľadania primeranej práce, vhodného ubytovania, prístupu k adekvátnej zdravotníckej starostlivosti a kvalitnému vzdelaniu, bezpečných životných podmienok a tiež zaobchádzania zo strany súdneho systému. Môžeme ju definovať ako chronický nedostatok príležitostí a prístupu k základným a kvalitným službám, trhu práce a úverovým mechanizmom, fyzickým podmienkam a adekvátnej infraštruktúre a súdnemu systému.

Keďže sociálna exklúzia tak vážne obmedzuje prístup k službám a pracovným príležitostiam, ktoré sú potrebné pre udržanie minimálneho životného štandardu, existuje vysoká korelácia medzi chudobou a sociálnou exklúziou. Marginalizované skupiny nemusia tvoriť väčšinu chudobných, ale obvykle patria k tým najchudobnejším. Chudobu nemožno riešiť bez adresovania komplexných determinantov sociálnej exklúzie.

Koncept sociálneho kapitálu je len veľmi voľne definovaný, používaný rôznymi spôsobmi a len ťažko kvantifikovateľný.⁹ Často sú do tohto pojmu zahŕňané všetky sociálne aktíva – neformálne siete sociálnych vzťahov, členské organizácie, všeobecná spoločenská dôvera, inštitucionálne vzťahy na makroúrovni (napr. zmluvné právo) atď. Všetky sice podporujú sociálnu interakciu, ale sú rôznorodé.¹⁰ Nie všetky spoločenské aktíva sú však koncepcne rovnaké, a preto tento prístup zatiaľ pri sprostredkovaní koherentnej teórie sociálneho kapitálu zlyhal¹¹.

Východiská pre definíciu sociálneho kapitálu:

- sociálny vzťah je zdrojom, ktorý má potenciál umožňovať prístup k iným zdrojom a ostatných z takéhoto prístupu vylúčiť,
- štruktúru sociálnych vzťahov daného subjektu nemožno jednoduchým spôsobom transferovať na vyššiu kategóriu – ich povolanie, spoločenskú triedu, etnickú skupinu ai.,

⁶ REC, 2003, s. 15.

⁷ community driven development, CDD

⁸ Komplexný problém sociálnej exklúzie sa intenzifikuje pre tých jednotlivcov, ktorí majú to nešťastie patriť do viacerých marginalizovaných skupín zároveň..

⁹ Podľa Bebbington, 2002 a Svetovej banky.

¹⁰ Aj keď jedna z definícií sociálneho kapitálu o ňom hovorí ako o „normách a sieťach podporujúcich kolektívnu akciu“ (Woolcock, 2002), táto pod jeden koncept (sociálny kapitál) zahŕňa spoločenské štruktúry, inštitúcie a hodnoty, pretože majú rovnako účinok na podporu kolektívnej akcie.

¹¹ Pozri napr. World Bank, 1996.

- štruktúra sociálnych vzťahov podlieha zmene,
- ľudia môžu a dokonca aktívne investujú do sietí sociálnych vzťahov,
- zmeny v sociálnych vzťahoch môžu mať účinok na rozloženie moci a ďalších zdrojov a na spôsob fungovania trhu.

Sociálne vzťahy každého subjektu sú jeho aktívom, a toto aktívum má významný vplyv na jeho prístup k iným aktívam (zdrojom), jeho schopnosť premeniť tieto aktíva na zvýšenie blahobytu, či prístup k štátnym, trhovým a občianskym inštitúciám. Sociálne vzťahy sú však zároveň aj prekážkou v tom zmysle, že poskytujú istú štruktúru činnosti subjektu – napr. čo sa týka výkonu jeho povolania ap.

Na organizácie nemožno kvôli tomu nahliadať ako na homogénne subjekty. Sú zložené z jednotlivcov udržiujúcich rôzne vzťahy, a to nielen vnútri organizácie, ale aj prekračujúce jej hranice. To vedie k reinterpretácii spôsobu a motivácie konania organizácií a tiež poukazuje na stieranie hraníc medzi organizáciami – neexistujú napr. žiadne pevné línie oddeľujúce mimovládny sektor od štátu, štát od podnikateľského sektora a politických strán atď. Diskusia o sociálnom kapitále nás teda núti zamyslieť sa nad komplikovanými spôsobmi, ktorými sú organizácie a záujmové združenia vzájomne prepojené.

Chudoba, sociálna exklúzia, trhy a správa spoločnosti úzko súvisia s:

- tzv. „skutočnými“ trhmi¹². Štruktúra sociálnych vzťahov ovplyvňuje relatívnu trhovú konkurencieschopnosť, predovšetkým štrukturovaním prístupu k informáciám a vzorcami recipročných záväzkov. To môže viesť k zvýšenej ziskovosti obchodníkov¹³ a k relatívnej neslobode chudobných roľníkov na trhoch s poľnohospodárskymi plodinami.
- „skutočnými“ metódami správy (riadenia). Týka sa predovšetkým súvislostí medzi byrokraciou, podnikateľmi a priemyselnou transformáciou¹⁴, príp. so zmenami politického režimu.
- prístupom ku a kontrolou nad zdrojmi a inštitúciami¹⁵.

Najdôležitejším poznatkom je fakt, že štruktúra sociálnych vzťahov má dosah na skutočné fungovanie ekonomických a politických inštitúcií a možnosť ľudí dosiahnuť blahobyt v ich komunitách. Tieto nazývame sociálnym kapitálom, pretože ako pri iných druhoch kapitálu doňho treba (dobrovoľne) investovať a má potenciál generovať výhody.

3 Chudoba a nerovnosť

Na podporu rovnosti spoločenských príležitostí a úspešné odstraňovanie chudoby vo všetkých jej dimenziách (vrátane hmotnej deprivácie, nízkej miery ľudského rozvoja, nedostatočnej mocenskej reprezentácie a zraniteľnosti) je potrebná cielená aktivita v nasledujúcich oblastiach:¹⁶

- tvorba ekonomických príležitostí
- podpora ľudského rozvoja
- zvýšená sociálna ochrana
- zlepšenie kvality života
- prevencia dysfunkčného správania
- budovanie integrovaných spoločností
- reforma štátnych inštitúcií smerom k vyššej miere responzívnosti, transparentnosti a zodpovednosti

¹² Hewitt de Alcántara, 1992.

¹³ Fafchamps-Mintent, 2001, 1999.

¹⁴ Evans, 1995.

¹⁵ Berry, 1989.

¹⁶ Podľa Svetovej banky (World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty), pozri tiež Agendu 21 – dlhodobý cieľ „umožniť všetkým ľuďom dosahovať trvalo udržateľné živobytie“ (kapitola 3, Boj s chudobou).

Tvorba ekonomických príležitostí zahŕňa predovšetkým vybudovanie a rozvoj takých trhov, ktoré budú zapájať geograficky neprístupné oblasti, investovať do fyzickej infraštruktúry, prehĺbovať väzby medzi produktívnymi činnosťami chudobných a dynamickými sektormi ekonomiky, podporovať mikropodnikanie, prispievať k trvalej udržateľnosti vidieckych aktivít ap. Ďalšími nástrojmi môžu byť sociálne investičné fondy, ktoré predstavujú efektívny nástroj na zlepšenie základnej infraštruktúry.¹⁷ Pozitívne účinky tiež môže mať uľahčenie prístupu k pracovnému výcviku, financovaniu produktívnych činností, trhovým sieťam a komunikačným technológiám. Prioritou by malo byť zvýšenie aktív populácie s najnižšími príjmami – napr. investičnými programami v oblastiach vzdelávania, výstavby domov a i. Pre túto populáciu by mala byť zabezpečená zvýšená sociálna ochrana, ktorá pozostáva z opatrení, znižujúcich negatívne dosahy nepriaznivých šokov na príjmy populácie (intervencie na trhu práce, budovanie sietí sociálnej istoty, sociálna práca, protikrizová makroekonomická fiškálna politika, prevencia environmentálnych katastrof, verejné zdravotné kampane). Na znižovanie chudoby je potrebné eliminovať diskriminačné praktiky a podporiť tvorbu príležitostí pre sociálne marginalizované skupiny prostredníctvom zvýšenia participácie chudobných vrstiev spoločnosti, budovaním ich sociálneho kapitálu a posilňovaním ich organizačnej kapacity.

Medzigeneračným prenosom chudoby¹⁸ (ITP) sa nazýva proces, ktorým chudobní rodičia prenesú chudobu a znevýhodnenia z nej plynúce na svoje deti. Je bežným problémom hlavne v spoločnostiach, ktoré majú vysokú mieru nerovnomernej distribúcie príjmov. Na národohospodárskej a spoločenskej úrovni môže ITP negatívne ovplyvňovať rast a ako výsledok nedostatočnej spoločenskej kohézie a rovnosti príležitostí produkovať násilie. Môže predstavovať hrozbu pre také hospodárske reformy, ktoré vyžadujú fiškálne reštriktívne opatrenia a ekonomickú reštrukturalizáciu.

ITP úzko súvisí s priemerným počtom detí v rodinách a výškou investícií do každého z detí¹⁹. Hlavným faktorom je vzdelanie matky, pretože zvyšuje produktivitu na trhu (a teda zvyšuje zamestnanosť) a v domácnosti pôsobí ako indukujúci faktor na investície do vzdelania a ďalších ukazovateľov kvality podmienok dieťaťa. Dokonca už malé zmeny vo vzdelaní matky môžu spôsobovať veľké zníženie fertility a následný vysoký nárast v investícií do detí a prelomeniu ITP cyklu. V Latinskej Amerike je iba 20% detí rodičov s nízkym vzdelaním schopných začať druhý stupeň vzdelávania²⁰, ktorý sa považuje za minimálny pre schopnosť dostať sa z chudoby.

4 Budovanie občianskej spoločnosti a reforma štátnych inštitúcií

Verejná participácia je nevyhnutnou súčasťou fungujúcej občianskej spoločnosti. Je procesom, prostredníctvom ktorého sa hlavné skupiny spoločnosti zúčastňujú na riadení a kontrole iniciatív, rozhodnutí a zdrojov, ktoré sa ich dotýkajú.²¹ Občianska angažovanosť je termín používaný pre proces, prostredníctvom ktorého sa občania a občianske organizácie, resp. siete, zúčastňujú (snažia sa zúčastňovať) verejnej diskusie a akcie.

Široká verejná participácia pri implementácii je fundamentálnym predpokladom trvalo udržateľného rozvoja. Agenda 21 rozoznáva špecifické postavenie a zodpovednosť deviatich hlavných skupín spoločnosti:

- ženy
- deti a mládež
- domorodé obyvateľstvo

¹⁷ IADB, 2001.

¹⁸ *intergenerational transmission of poverty*

¹⁹ Podľa kvantitatívne-kvalitatívneho interakčného modelu Beckera a Lewisa (Becker-Lewis, 1973 a Becker, 1991).

²⁰ CEPAL (Comisión Económica para América Latina y el Caribe), 2002.

²¹ Svetová banka.

- mimovládne organizácie
- miestne authority
- odbory vo výrobnom a obchodnom sektore
- podnikateľský a priemyselný sektor
- vedecko-technická komunita
- poľnohospodári

Agenda 21 tiež artikuluje potrebu nových foriem participácie na všetkých úrovniach na široké zapojenie všetkých hospodárskych a spoločenských sektorov v dosahovaní trvalo udržateľného rozvoja, medzi ktoré patria napr. účasť na identifikácii problémov, návrh a aplikácia riešení, monitorovanie výsledkov, prístup k informáciám o všetkých druhoch problémov a činností týkajúcich sa trvalej udržateľnosti.²²

Procesy demokratizácie, hospodárskych reforiem, redefinície medzinárodnej úlohy štátu, decentralizácie a vplyvov nových informačných technológií a globalizácie podmieňujú podstatnú revíziu úlohy vlád a jednotlivých sektorov spoločnosti. K tomuto procesu prispievajú aj konsenzuálne body rozvojovej agendy – oblasti životného prostredia, *gender issues*, etnicity a sociálnych štruktúr, ktoré môžu byť základným faktorom exklúzie.

V súčasnosti je už zrejماً neoddeliteľnosť demokracie a hospodárskeho a sociálneho rozvoja.²³ Táto bola tiež Medziamerickou rozvojovou bankou formulovaná ako „priamy vzťah medzi hospodárskym rozvojom a kvalitou procesu vlády“. V tomto kontexte má občianska participácia rastúci význam, a to prispievaním k posilňovaniu demokracie a podporou naplňovania rozvojových cieľov. Participácia zvyšuje kvalitu rozvojových politík, čo spätne prispieva ku konsolidácii systému demokracie. V konsolidovaných demokraciách sú verejné politiky citlivejšie na požiadavky, aspirácie, záujmy a stanoviská občanov, a preto sú aj rozvojové politiky a projekty na tieto požiadavky a záujmy viac rezponzívne, z čoho benefítujú predovšetkým tí, ktorí sú tradične obeťou hospodárskej, sociálnej alebo kultúrnej marginalizácie.

Do sociálnych aspektov TUR vstupuje aj otázka, aké záväzky má štát (hlavne vo vzťahu k ekonomickým a sociálnym právam), keď tieto záväzky sú pri krátkodobej stratégii priameho poskytovania náročné na verejné zdroje, no pri dlhodobej stratégii majú efekt posilňovania kapacít. Za minimálnu úroveň zabezpečovanú štátom odborná literatúra²⁴ považuje snahu o absenciu negatívnych javov, kde procesy rozvoja sú identifikované ako sociálne udržateľné ak nevyvolávajú alebo negenerujú konflikt, hrozbu ľudskej bezpečnosti alebo zločinnosť destabilizujúcej úrovne. Ekonomické a sociálne problémy sa zvažujú a adresujú len ak sú identifikované ako potenciálne hrozby pre TUR – napr. násilné konflikty, zmeny klímy, prírodné katastrofy.

Verejná činnosť zabezpečujúca tzv. *livelihood security*²⁵ a založená na ľudských právach posilní TUR redukovaním sociálneho a politického rizika. Posilnením obsahu ľudských práv vo verejnej správe sa vytvárajú silnejšie a spravodlivejšie verejné, občianske a komunitné inštitúcie, zvyšujúce kapacitu absorpcie šokov. Veľmi dôležitými inštitútmi sú, podľa nás, sloboda prístupu k informáciám, skupinová solidarita a zabezpečenie *advocacy* v mocensky asymetrických situáciách. Veríme, že zmenou „pravidiel“ na vyššej úrovni možno vytvoriť príležitosti na mikroúrovni.

²² „Jedným z fundamentálnych predpokladov na dosiahnutie trvalo udržateľného rozvoja je široká verejná participácia na rozhodovacích procesoch. V špecifickejšom kontexte životného prostredia a rozvoja je emergentnou aj potreba nových foriem participácie, zahŕňajúcich potrebu účasti jednotlivcov, skupín a organizácii na proce-dúrach hodnotenia environmentálnych vplyvov a potrebu informovanosti o a účasti na rozhodovaní, predovšet-kým pri tých rozhodnutiach, ktoré potenciálne ovplyvňujú komunity, v ktorých žijú a pracujú. Jednotlivci, skupi-ny a organizácie by mali mať prístup k informáciám relevantným pre ich prostredie a rozvoj, ktorých držiteľmi sú národné authority, vrátane informácií o výrobkoch a činnostiach, ktoré majú alebo pravdepodobne budú mať významný dosah na životné prostredie, a informáciám o opatreniach ochrany životného prostredia.“

²³ IADB, 2001.

²⁴ Napr. Moser-Norton, 2001.

²⁵ ktorú môžeme definovať ako bezpečnosť vo vzťahu k životným podmienkam.

Inštitúcie, ktoré majú byť schopné efektívneho zastupovania záujmov chudobných, musia mať záujem na posilnení týchto sociálnych skupín, vnímať ich priority a pôsobiť súčasne na viacerých právnych a inštitucionálnych úrovniach. Štát nesie primárnu zodpovednosť a nemal by len zdarma poskytovať služby, ale podporovať stratégie prístupu k sociálnym a ekonomickým právam prostredníctvom trhu, občianskej spoločnosti a štátnych inštitúcií. Je tiež partnerom v dialógu so sociálnymi hnutiami, občianskou spoločnosťou a politickou sférou, sledujúc princípy dobrého demokratického riadenia (správy).

Reforma štátnych inštitúcií má za cieľ posilniť organizácie občianskej spoločnosti a kapacity štátnych inštitúcií a podnecovať komunity v zúčastňovaní sa na verejnom dialógu (predovšetkým tých skupín, ktoré sú vo verejnom priestore slabo zastupované – ženy, domorodá populácia a rasové či náboženské menšiny, chudobní, bezzemkovia). Na zvýšenie administratívnych kapacít a dosiahnutie vyššej miery responzívnosti, transparentnosti a funkčnej zodpovednosti verejných inštitúcií je potrebné prevádzať zmeny v súdnom systéme, v systéme poskytovania vzdelania a v systéme poskytovania zdravotníckej starostlivosti tak, aby tieto inštitúcie zohľadňovali potreby chudobných.

5 Starnutie spoločnosti

Fenoméni starnutia spoločnosti (a postavenie starých ľudí v spoločnosti) je problematika, ktorá sa úzko dotýka spoločenskej integrácie, meniaceho sa postavenia pohlaví v spoločnosti, hospodárskej stability alebo otázok chudoby. Bude hrať rastúcu úlohu v spôsobe, akým spoločnosť interreaguje s inštitúciami hospodárskeho a sociálneho blahobytu²⁶, rodinným a komunitným životom a úlohou žien. Už o tri generácie môže prísť historická zmena, kedy počet starých ľudí preváži počet detí, mládeže a mladých ľudí.²⁷ Táto demografická revolúcia môže mať na spoločnosť také ďalekosiahle následky, aké mala priemyselná revolúcia. Pre potreby súčasných a budúcich generácií je potrebné nájsť nástroje, s pomocou ktorých možno túto výzvu prijať. Medzi tieto nástroje patria informačné technológie (ku ktorým, žiaľ, väčšina starých ľudí, predovšetkým v rozvojových krajinách, nemá prístup) a výskum a budovanie kľúčových prvkov globálnej starnúcej spoločnosti (ako napr. zmena obrazu starnutia). Priemet problému starnutia populácie do rozhodovacích procesov sa udeje rovnako na medzinárodnej, národnej, ako aj komunitnej úrovni s dosahom na infraštruktúry, stratégie, plánovanie a zdroje. Experti sú toho názoru, že pokiaľ sa v predstihu realizujú vhodné ciele investície, môže sa spoločnosť neskôr vyhnúť závislosti a záťaži, akú na zdroje vyvíja starnúca populácia.²⁸

6 Problémové otázky

V diskurze o trvalej udržateľnosti existuje mnoho nevyriešených pnutí.²⁹ Prvý súbor otázok vyplýva z rozdielnych potrieb a záujmov štátov Severu a štátov Juhu. Sever preferuje tzv. *zelenú agendu*, stratégiu sústrediacu sa na problémy plynúce z nadbytku a nadmernej spotreby, zníženie environmentálnych vplyvov urbánnej produkcie a prežitia svetových životodárnych systémov. Naproti tomu je tzv. *hnedá agenda*, ktorá je preferovanou stratégiou pre rozvojové krajiny, orientovaná na problémy chudoby a nedostatočného rozvoja a zdôrazňuje potrebu zmierňovania environmentálnych hrozieb pre zdravie (plynúcich z nedostatočnej sanitácie, obmedzeného prístupu k pitnej vode, nadmernej hustoty

²⁶ Úzko súvisí s globálnymi trmi práce a kapitálu, vládnyimi dôchodkami, službami a tradičnými systémami sociálneho zabezpečenia, ktoré sú všetky formované technologickými zmenami a kultúrnymi transformáciami. Udržateľnosť formálnych alebo neformálnych, komunitných, súkromných alebo štátnych programov blahobytu podlieha obrovským zmenám.

²⁷ World Ageing Situation 2000.

²⁸ tamtiež.

²⁹ Podľa Agendy 21 pre trvalo udržateľné stavebníctvo v rozvojových krajinách.

obyvateľstva, rizikových úrovní znečistenia vody a vzduchu a lokálnej akumulácie pevného odpadu). Hnedá agenda je zameraná predovšetkým na potreby nízkoprijímavých skupín spoločnosti (oproti orientácii zelenej agendy na budúce generácie) a to predovšetkým na prístup k (environmentálnym) zdrojom na miestnej úrovni.

Rozvojový svet je v ťažkej situácii medzi týmito dvoma konceptmi, ktorá je ďalej komplikovaná potrebou adresovať minulé nerovnosti spôsobom sociálne akceptovateľným pre bohatých aj chudobných. Vo vzťahu k svojej malej základni zdrojov v porovnaní s tempom rastu obyvateľstva musí nájsť hranicu ekologicky možného, ktoré bude minimalizovať environmentálne vplyvy spojené so zelenou a hnedou agendou.

Veľmi opatrne adresovanou oblasťou je populačná politika. Stabilizácia rastu a veľkosti populácie bola v raných fázach formulácie koncepcie trvalej udržateľnosti nevyhnutnou podmienkou jej zabezpečenia – nemožno predsa dosiahnuť trvalú udržateľnosť pri neustájom raste populácie, iba ak pri klesajúcom životnom štandarde alebo nepravepodobnom rapidnom technologickom rozvoji. Kvôli faktu, že populačná politika sa týka predovšetkým rozvojových krajín, ktoré veľmi citlivo vnímajú pokusy štátov Severu o zásahy do ich kultúrnych a spoločenských hodnôt, je táto oblasť zatiaľ nešťastne odsunutá bokom.

Druhý súbor plyní z diskusií o časovom rámci trvalo udržateľného plánovania. Aký časový horizont je pri úvahách o prežití ľudského druhu primeraný – päťdesiat rokov, štyristo rokov? Je tu aj možnosť obmedziť sa na rozhodnutia, ktorých pozitívny dosah do budúcnosti sme schopní odhadnúť na najbližších dvadsať alebo tridsať rokov za súčasného predpokladu, že technológia sa bude vyvíjať dostatočným tempom, aby bola schopná v neskoršom období zmierniť negatívne dosahy našich súčasných rozhodnutí?

Tretí súbor plyní z einsteinovskej otázky, či možno vyriešiť existujúce problémy tým istým vedomím, ktoré ich vytvorilo.³⁰ Kto by mal byť tým, kto formuluje model trvalej udržateľnosti? Mal by to byť Sever, ktorý je zodpovedný za vytvorenie väčšiny problémov, ktoré by dnes mal trvalo udržateľný rozvoj adresovať, a ktorý má záujem na zachovaní súčasného ekonomického modelu a globálnej rovnováhy síl? Alebo by to mal byť Juh, ktorého predstava o rozvoji je tradične orientovaná viac na hodnoty a komunity (aj keď táto predstava rýchlo eroduje)?

7 Sociálny rozmer TUR v politikách Európskych spoločstiev

Trvalo udržateľný rozvoj žiaľ nemá v politikách EÚ veľmi významné postavenie. Pretrvávajú úzka a sektorová perspektíva, vnímajú sa takmer výhradne environmentálne aspekty TUR. Trvalo udržateľný rozvoj je len jednou z tém environmentálnej politiky, ktorá je jednou z devätnástich spoločných politík. Úloha TUR je v praxi, podľa nášho názoru nešťastne, redukovaná na integráciu environmentálnych kritérií do sektorových politík.³¹

Táto integrácia je prvýkrát zmienená v Amsterdamskej zmluve, s deklarovaným cieľom dosiahnuť trvalo udržateľný rozvoj v súlade s klasickou, no problematickou a nejasnou definíciou, podľa ktorej je TUR taký rozvoj, ktorý sa snaží o „uspokojenie potrieb súčasných generácií bez ohrozenia možnosti budúcich generácií o uspokojenie ich vlastných potrieb“.

Základy pre proces integrácie životného prostredia do spoločných politík boli položené na stretnutí Rady EÚ v Cardiffe (1998). Ako primárne boli vymedzené poľnohospodárska politika (v kontexte neskoršej reformy CAP v r. 1999), dopravná politika (najmä čo sa týka

³⁰ Pozri tiež Derrida, J.: *Struktúra, znak a hra v diskursu vied o človeku*. In: *Texty k dekonstrukcii*, Bratislava: Archa, 1993, s. 177-195 – „Jde tu o kritický vztah k řeči vied o človeku a o kritickou odpovědnost diskursu. Jde o to výslovně a systematickým způsobem vytknout problém postavení takového diskursu, který čerpá prostředky nezbytné pro de-konstrukci jistého dědictví právě z tohoto dědictví. Což je problém ekonomie a strategie.“

³¹ Napríklad Generálny sekretariát pre životné prostredie Európskej komisie rozoznáva TUR ako jednu zo svojich sedemnástich politík; koherentné politiky existujú iba pre oblasť trvalo udržateľného využívania prírodných zdrojov, trvalo udržateľných miest a prípravy a implementácie záväzkov plynúcich zo Svetového summitu o trvalo udržateľnom rozvoji.

emisii CO₂) a energetická politika a integrácia sa stala aj súčasťou Agendy 2000. Na zasadnutí Rady EÚ vo Viedni (1998) boli prizvané politiky vnútorného trhu, priemyslu a rozvoja a na zasadnutí v Kolíne (1999) politika rybolovu. Správa o integrácii environmentálnych otázok do hospodárskych politík bola prezentovaná na zasadnutí v Nice (2000).

Dôležitým míľnikom sa stalo zasadnutie v Göteborgu (2001), keď Rada prijala Stratégiu EÚ pre trvalo udržateľný rozvoj a pridala environmentálny pilier k Lisabonskej stratégii (naviac k sociálnej a ekonomickej dimenzii). Nemožno neoceniť aj ochotu adresovať globálnu potrebu trvalej udržateľnosti v súvislosti s prípravami na summit v Johannesburgu. Laekenské zasadnutie (2001) prijalo súbor kľúčových environmentálnych indikátorov. Až zasadnutie v Barcelone (2002) zdôraznilo potrebu konzistencie všetkých politík EÚ s dlhodobými cieľmi stratégie trvalo udržateľného rozvoja – hospodárskym, sociálnym a environmentálnym kritériám sa v procese tvorby politík a prijímania rozhodnutí musí dostať rovnakej pozornosti.

Summit v Johannesburgu (WSSD) sa, ako už bolo spomenuté vyššie, niesol v znamení sociálnych a ekonomických tém, no konkrétny prelom v týchto oblastiach zatiaľ nenastal. Medzi témy, v ktorých došlo k isému posunu patria: prístup k vode a niektorým ďalším prírodným zdrojom, trvalo udržateľná výroba a spotreba a zdravie. Následné stretnutie Rady pre životné prostredie potvrdilo záväzky prijaté v Johannesburgu.

Zasadnutie Rady EÚ v Bruseli v r. 2003 zdôraznilo súvislosti medzi ochranou životného prostredia a hospodárskym rastom a zamestnanosťou. Stanovilo rámec pre aktivity prevažne na pomedzí ekonomických a environmentálnych otázok, ako napr. podpora environmentálne priaznivých technológií, energetika ap. Pre sociálny rozmer TUR je významným cieľom implementácia Aarhuskej konvencie o prístupe k informáciám týkajúcich sa životného prostredia a potvrdenie snahy o dosiahnutie cieľov Mileniálnej deklarácie, summitu v Johannesburgu, ministerskej konferencie WTO v Doha a konferencie o financovaní rozvoja v Monterrey. Zasadnutie v r. 2004 v Bruseli konštatovalo, že rast stále nie je dostatočne sociálne a environmentálne udržateľný a adresovalo aj zvýšené riziko chudoby a starnutie spoločnosti.

Priznávame, že mnohé zo sociálnych aspektov trvalo udržateľného rozvoja sú adresované v iných politikách Európskych spoločenstiev, ako napr. v politike zamestnanosti a sociálnych vecí (práva zamestnancov, sociálny dialóg, sociálna ochrana, pracovné podmienky, sociálna inklúzia, sociálne opatrenia cieleňé na starých ľuďoch a postihnuté osoby, rovnosť pohlaví) alebo v politikách rozvoja či vzdelanosti a mládeže. Pretrváva však sektorová roztrieštenosť a nedostatok dlhodobej unifikujúcej stratégie.

Veľmi významným nástrojom pri dosahovaní trvalo udržateľného rozvoja sa stávajú partnerstvá, ktoré boli jedným z významnejších úspechov Johannesburgského summitu (tzv. *Type II Outcomes*). Ich potenciál však z väčšej časti zostáva v politikách EÚ nevyužitý.

Stratégia „Trvalo udržateľná Európa pre lepší svet“ (prijatá v Göteborgu 2001) má na všetkých úrovniach dosiahnuť nasledujúce, veľmi široko a nejasne definované ciele:

- využitie globalizácie a medzinárodného obchodu pre trvalo udržateľný rozvoj,
- boj s chudobou a podpora sociálneho rozvoja na zníženie extrémnej chudoby³² vo svete do roku 2015,
- trvalo udržateľné spravovanie prírodných a environmentálnych zdrojov – do roku 2015 zvrátenie straty environmentálnych zdrojov a vypracovanie bezprostredných opatrení v oblastiach vody, pôdy a krajiny, energie a biodiverzity,
- zvýšenie koherencie politík EÚ,
- lepšia správa na všetkých úrovniach – posilnenie participácie občianskej spoločnosti a legitimity, koherencie a efektívnosti globálnej ekonomickej, sociálnej a environmentálnej správy,

³² Ľuďoch s príjmami menšími ako 1 EUR na deň.

- financovanie trvalo udržateľného rozvoja.

Sociálny aspekt možno nájsť aj v Šiestom environmentálnom akčnom pláne (2001-2010) s názvom „Životné prostredie 2010, naša budúcnosť, naša voľba“. Jedna zo štyroch hlavných oblastí, ktoré adresuje, je zdravie a kvalita života.

Ďalším inštitucionálnym subjektom s pozitívnym potenciálom je Výbor Európskeho parlamentu pre životné prostredie, verejné zdravie a potravinovú nezávadnosť, v ktorom dominujú stredolavé politické strany. Dozerá napríklad na činnosti Európskej agentúry pre životné prostredie alebo Európskeho centra pre prevenciu a kontrolu chorôb.

Na záver možno povedať, že zvýšenie priority stratégie trvalej udržateľnosti a jej prepojenie na všetky politiky EÚ s cieľom integrácie ekonomických, environmentálnych a sociálnych kritérií bude obtiažny proces. Sociálne aspekty trvalej udržateľnosti neboli v tomto kontexte takmer vôbec adresované a často sú vnímané ako úzko sektorové otázky aj napriek prijatiu záväzkov plynúcich z globálnych konferencií, na ktorých sa sociálnym otázkam dostáva najväčšej pozornosti. Na druhej strane, sociálna rovina rozvoja nepredstavuje v regióne Európskej únie problém s tak vysokou prioritou, akú má v rozvojových krajinách. Ak však chce Európska únia implementáciou Lisabonskej stratégie predstavovať vzor pre trvalú udržateľnosť a referenčný model pre adresovanie globálnych problémov a celenie rozvojovej pomoci, je nevyhnutné spomenuté problémové oblasti integrovať.

Použitá literatúra:

1. *Agenda 21 a ukazovatele trvalo udržateľného rozvoja*. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 1996
2. Alcorn, J. M.; Brennan, M.: *Local Sustainable Development Programs Build Democracy: The Case Study Support as Shown in Central Eastern Europe*. In: Visegrad Agenda 21 – Transition from a Centrally Planned Economy to Sustainable Society?, s. 221-226
3. Bebbington, A.: *Social Capital/Social Development/SDV*. Workshop poriadany International Financial Corporation, 1. marec 2002
4. Berry, S.: *Social Institutions and Access to Resources*. In: Africa, č. 59 (1989), s. 41-55
5. Carew-Reid, J.; Prescott-Allen, R.; Bass, S.; Dalal-Clayton, B.: *Strategies for National Sustainable Development (A Handbook for their Planning and Implementation)*. Londýn: Earthscan Publications, IUCN a IIED, 1994
6. *Delivering Lisbon – Reforms for the Enlarged Union*. Správa Európskej komisie jarnému zasadnutiu Rady EÚ, 2004. Bruxelles: COM (2004) 29 final/2.
7. *Earth Summit Agenda 21 (The United Nations Programme of Action from Rio)*. New York: United Nations Department of Public Information, 1997
8. Emrealp, S.: *Localizing Sustainable Development in Central and Eastern Europe*. In: Development Policy Journal, vol. 1, August 2002, s. 109-133
9. Evans, P.: *Embedded Autonomy (States and Industrial Transformations)*. Princeton: Princeton University Press, 1995
10. Fafchamps, M.; Minten, B.: *Relationships and Traders in Madagascar*. In: Journal of Development Studies, č. 35 (1999), s. 1-35
11. Fafchamps, M.; Minten, B.: *Returns to Social Network Capital Among Traders*. Oxford Economic Papers, 2001
12. Haisová, M.: *Rio+10 Agenda 21, Chapter 24: Global Action for Women Towards Sustainable and Equitable Development*. In: Visegrad Agenda 21 – Transition from a Centrally Planned Economy to Sustainable Society?, s. 181-182
13. Hendersonová, H.: *Za horizontem globalizace (Utváření udržitelné globální ekonomiky)*. Praha: Dharma-Gaia, 2001

14. Hewitt de Alcántara, C.: *Introduction: Markets in Principle and Practice*. In: European Journal of Development Research, č. 4 (1992), s. 1-16
15. Huba, M.: *Kapitoly z environmentálnej politiky, VII. diel*. Bratislava: Spoločnosť pre trvalo udržateľný život v SR (STUŽ/SR), 2002
16. Huba, M.; Ira, V.; Mačáková, S.; Švihlová, D.; Záborská, Z.: *Indikátory trvalo udržateľného rozvoja miest*. Košice: ETP Slovensko, 2002
17. Hudeková, Z.; Mederly, P.: *Spoločné európske indikátory udržateľného rozvoja miest*. Bratislava: REC Slovensko, 2003
18. *Human Development Report 2003*. New York: United Nations Development Programme a Oxford University Press, 2003
19. *Choices for a Greener Future – The European Union and the Environment*. Bruxelles: Office for Official Publications of the European Committees, 2002.
20. Keller, J.: *Politika s ručením omezeným: Proměny moci na prahu 21. století*. Praha: Evropský literární klub (ELK), 2001
21. Keller, J.: *Sociologie a ekologie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1997
22. Keller, J.; Gál, F.; Frič, P.: *Hodnoty pro budoucnost*. Praha: G plus G, 1996
23. Krbcová, J.; Ledvinová, J.: *Seats of Positive Infection, Effective Support of the Civic Society Development*. In: Visegrad Agenda 21 – Transition from a Centrally Planned Economy to Sustainable Society?, s. 194-196
24. Kuchtová, D.: *Involvement of Public in Decision-Making Processes, the Importance of this Involvement for Sustainable Development*. In: Visegrad Agenda 21 – Transition from a Centrally Planned Economy to Sustainable Society?, s. 209-210
25. Lall, S.: *Social Capital and Industrial Transformation*. In: Fukuda-Parr, S.; Lopes, C.; Malik, Kh., eds.: *Capacity for Development (New Solutions to Old Problems)*. New York: Earthscan a UNDP, 2002, s. 101-119
26. Lopes, C.: *Should We Mind the Gap?* In: Fukuda-Parr, S.; Lopes, C.; Malik, Kh., eds.: *Capacity for Development (New Solutions to Old Problems)*. New York: Earthscan a UNDP, 2002, s. 121-146
27. Malik, Kh.; Waglé, S.: *Civic Engagement and Development: Introducing the Issues*. In: Fukuda-Parr, S.; Lopes, C.; Malik, Kh., eds.: *Capacity for Development (New Solutions to Old Problems)*. New York: Earthscan a UNDP, 2002, s. 85-99
28. Mederly, P.: *Globálne procesy a trendy súčasnosti a ich dosah na región Strednej Európy*. In: *K udržiteľnému rozvoji České republiky: vytváření podmínek, sv. II: Teoretická východiska, souvislosti, instituce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Centrum pro otázky životního prostředí, 2002, s. 235-281
29. *Miestna Agenda 21 (Udržateľný rozvoj obcí a mikroregiónov na Slovensku)*. Bratislava: REC Slovensko, 2003
30. Moser, C.; Norton, A., a kol.: *To Claim Our Rights: Livelihood Security, Human Rights and Sustainable Development*. London: Overseas Development Institute, 2001
31. Muir-Leresche, K.: *Education, Sustainability and Change Management*. In: *Development Policy Journal*, vol. 1, August 2002, s. 83-107
32. Pearce, D.; Markandya, A.; Barbier, E. B.: *Blueprint for a Green Economy*. London: Earthscan, 1992
33. Sen, A.: *Etika a ekonomie*. Praha: Vyšehrad, 2002
34. *Social Capital*. World Bank, Social Capital Satellite Group, 1996
35. Sosnowska A.: *'Sustainable Development' – Structure and History of the Concept (A Sociological Perspective)*. In: *Linking Development with the Environment: Perspectives from the EU and accession countries*. Bratislava: REC Slovensko, 2003, s. 123-130
36. *Sustainable Development Strategies (A Resource Book)*. New York: Earthscan, UNDP a OECD, 2002

37. Topercer, J., Mederly, P.: *Definícia trvalo udržateľného stavu, resp. vývoja*. In: K udržiteľnému rozvoji České republiky: vytváření podmínek, sv. II: Teoretická východiska, souvislosti, instituce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Centrum pro otázky životního prostředí, 2002, s. 120-134
38. *Trvalo udržateľný rozvoj – výzva pre Slovensko*. Bratislava: REC Slovensko, 2001
39. *Višegrádsky región desať rokov po Riu*. Praha, Bratislava: Ústav pro ekologickou politiku (IEP) a Spoločnosť pre trvalo udržateľný život v SR (STUŽ/SR), 2003
40. Woolcock, M.: *Social Capital: Concepts and Applications*. Prezentácia, 18. január 2002
41. Zeman, J.: *Ekonomické základy trvale udržateľného rozvoje*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002

Kontakt

Ing. Michal Sedlačko
Katedra svetovej ekonomiky
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave

TRENDY SLOVENSKEHO POĽNOHOSPODÁRSTVA PO VSTUPE DO EURÓPSKEJ ÚNIE

Ing. Beáta Adamkovičová

Abstrakt

Slovenské poľnohospodárstvo prešlo po roku 1990 zložitým vývojom, v ktorom sa muselo prispôbiť podmienkam voľného trhu pri redukovanej podpore z verejných rozpočtov. Počas tohto obdobia sa znížila poľnohospodárska výroba, čím sa prispôbila domácemu dopytu, ovplyvňovanému nižšou kúpnu silou obyvateľstva a zmenami, ktoré nastali v skladbe spotreby a v spotrebiteľskom správaní sa obyvateľstva. Vstupom nových desiatich členských štátov do EÚ sa rozšíril trh spotrebiteľov, čo vytvára pozitívne možnosti a väčšiu stabilitu pre poľnohospodárske trhy. Nové členské štáty získavajú aj prístup k finančným prostriedkom EÚ, smerujúcim do poľnohospodárstva, ktoré predstavujú takmer 50% rozpočtu EÚ. V inštitúciách EÚ už viac než rok prebieha rozsiahla diskusia k finančným výhľadom EÚ na roky 2007-2013. Poľnohospodárstvo je oblasť civilizačnej aktivity, ktorá sa najviac vyznačuje multifunkčným pôsobením na život ľudí a preto je dôležité zamyslieť sa akým smerom sa bude rozvíjať slovenské poľnohospodárstvo v podmienkach európskej i svetovej agrárnej globalizácie.

Abstract

Slovak agriculture came over complicated development after year 1990, in which it had to adapt free market condition and reducing support from public budget at the same time. During this period the Agriculture Production was reduced and thanks to this it was adapted to the Domestic Demand, which is influenced by the lower purchasing power of population and by the changes, which have occurred in the Structure of Consumption and in the Consumer Behaviour of population. As new ten membership states entered to EU the consumer market expanded, which makes positive possibilities and bigger stability for agricultural markets. New state memberships acquire also entrance to EU financial resources, straightforward to agriculture, which represent almost 50% of EU budget. In EU institutions by now more than twelvemonth large discussion continues on EU financial outlook for years 2007-2013. Agriculture is the field of the civilisation activity, which is the most typical by the multifunctional activity for the people life and because of that is important to think about by which way the Slovak Agriculture will be developed in conditions of the European and World Agrarian Globalisation.

Úvod

Spoločná poľnohospodárska politika (SPP) má v EÚ výnimočné postavenie, pretože cca polovicu rozpočtu Únie absorbuje toto odvetvie. Vzhľadom na vysoký stupeň regulácie v tejto oblasti sa väčšina legislatívnych opatrení Únie vzťahuje na poľnohospodársky trh. Vysoké náklady a diferencované národné záujmy spôsobujú, že spoločná poľnohospodárska politika má v únii trvalo kontroverzný charakter. SPP sa formovala pomerne dlho a jej cieľom bolo nielen riešiť zabezpečenie primeranej životnej úrovne poľnohospodárskeho obyvateľstva, predovšetkým podporou cien Spoločenstva, ktoré sú vyššie ako svetové trhové

ceny, ale hlavne udržať osídlenie aj v takých oblastiach, ktoré sú pre poľnohospodársku výrobu nevyhľadné a riešiť komplexne multifunkčnú úlohu tohto sektora.

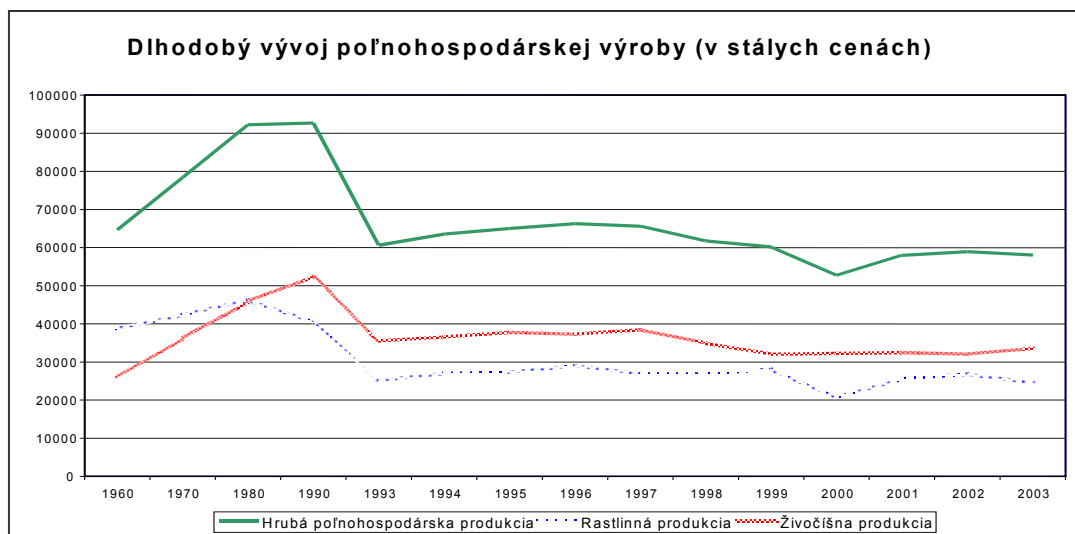
1 Členstvo SR v EÚ a jeho vplyv na poľnohospodárstvo

Vstup Slovenska do Európskej únie zastihol poľnohospodárske odvetvie vo veľmi zložitej ekonomickej situácii, pretože výrazne nepriaznivý hospodársky výsledok v roku 2003 obmedzil finančné zdroje na zabezpečenie vkladov do výroby v roku vstupu do Únie. V prvom roku implementácie Spoločnej poľnohospodárskej politiky podnikateľská sféra musela čeliť krajnému nedostatku likvidity, čo bolo okrem iného spôsobené prechodom od priebežného vyplácania verejných podpôr, ako bolo predtým zaužívané v národnom dotačnom systéme, k výplatám na záver hospodárskeho roka. Výrazne stúpila účasť dodávateľských i bankových úverov na financovaní bežnej prevádzky. Na druhej strane krajne úsporné vklady do výroby viedli k poklesu nákladov poľnohospodárskej výroby a tiež prispeli k tomu, že vysokú stratu z roku 2003 vystriedal kladný hospodársky výsledok, ktorý bol lepší o viac ako 20%. Najnovšie údaje hovoria, že odvetvie v roku 2004 vytvorilo zisk do 1 mld Sk.

Hlavnú zásluhu na uzatváraní podnikových účtov s kladným výsledkom má vyplatenie európskych podpôr pred koncom roka. Sfunkčnila sa Poľnohospodárska platobná agentúra, ktorá zabezpečila výplatu podpôr z európskych fondov pred záverom roka.

Vstup na jednotný trh povedie k cenovému prispôbaniu. Cenové hladiny okrem otvorenia hraníc, a teda odstránenia prekážok obchodu, ako aj formálnej implementácie spoločných trhových poriadkov, ovplyvnili nasledovné faktory:

- Slabá kúpna sila obyvateľstva* vyplývajúca z nízkych príjmov, ďalej oslabená zvýšením sadzby dane z pridanej hodnoty na potraviny na 19%, zvýšením spotrebných daní a rastom niektorých regulovaných cien v rokoch 2003 a 2004.
- Nadpriemerná úroda obilia a zeleniny v roku 2004.
- Stratégia nadnárodných maloobchodných reťazcov* sústredená na získavanie zákazníkov prostredníctvom prehnane nízkych cien.
- Pomalé rozbiehanie mechanizmov trhových organizácií (napr. ovocia a zeleniny).

Vývoj na trhu agropotravinárskych výrobkov a štruktúry podnikateľských subjektov v slovenskom poľnohospodárstve charakterizuje:

- rast počtu obchodných spoločností na úkor poľnohospodárskych družstiev,
- zvyšovaním rozdrobenosti poľnohospodárskej prvovýroby,
- výrazný pokles počtu fyzických osôb a viac ako trojnásobný rast priemernej výmery ich hospodárstiev,
- skutočnosť, že dodávatelia vstupov začínajú hrať úlohu významného obchodníka s agropotravinárskou produkciou.

Charakteristickou črtou súčasného vývoja vnútorného obchodu v SR je postupná integrácia a koncentrácia obchodných činností umocňujúca vzájomnú konkurenciu, osobitne výraznú v potravinárskom obchode.

Vplyvom globalizácie obchodu došlo v SR k jeho zásadným zmenám. Nástup nadnárodných obchodných spoločností, prevádzkujúcich supermarkety a hypermarkety, v rozhodujúcej miere spôsobil výrazné štruktúrne zmeny na trhu maloobchodu, veľkoobchodu, ako aj trhu dodávateľov potravín do maloobchodných reťazcov.

Obchodné reťazce získavajú veľkú vyjednávaciu silu v stanovení obchodných podmienok vo vzťahu najmä k prvovýrobe a ekonomicky slabším dodávateľom. Pritom často nie je rozhodujúce, či ide o najkvalitnejší výrobok s primeranou cenou. V konečnom dôsledku je však zvýhodňovaný predovšetkým spotrebiteľ, pretože takýto mechanizmus umožňuje obchodným reťazcom udržiavať dostupné a výhodné ceny v štandardnej kvalite.

Pôsobením obchodných reťazcov sú ohrození najmä menší výrobcovia, ktorí nemajú výraznejšie postavenie na trhu. Účinným prístupom k udržaniu ekonomickej existencie malých a stredných podnikov, by mohla byť kooperácia a združovanie do väčších a silnejších korporácií, ktoré čiastočne kompenzujú ekonomické nevýhody malého a stredného podnikania. Spracovateľské podniky na Slovensku by mali reagovať na nástup zahraničných obchodných reťazcov na slovenský trh s potravinami združovaním kapitálu prostredníctvom holdingu a rajonizáciou výrobcov.

Spolupráca s obchodnými reťazcami predstavuje aj nesporné výhody dodávateľov, ako napr. rozšírenie odbytových možností, stabilný odber tovaru, vysoké objemy predaja a zvýšenie obrátkovosti. V konečnej finalizácii výrobku v jeho predaji však rozhoduje o cene a ďalších podmienkach obchod.

V nasledujúcom období bude, z pohľadu udržania, resp. zvýšenia konkurencieschopnosti, rozhodujúce udržať záujem spotrebiteľov o domáce výrobky skvalitnením propagácie cez marketingové inštitúcie. Konkurencieschopnosť európskeho poľnohospodárstva v rámci stále prísnejších environmentálnych, sociálnych a spotrebiteľských štandardov vychádza predovšetkým z produkcie bezpečných výrobkov vyššej kvality a vyššej pridanej hodnoty, v kombinácii s regionálnou pestrosťou produktov.

2 Vplyv nadnárodných spoločností na súčasný vývoj slovenského poľnohospodárstva

Slovenskí poľnohospodári a potravinári si donedávna nevedomovali zámery EÚ a ani súčasný vývoj svetového poľnohospodárstva a verili, že môžu dobrou a poctivou prácou odolať tlaku nadnárodných spoločností. Nadnárodné spoločnosti sa vyznačujú vysokou agresivitou, ktorá drví všetky, najmä malé podniky a plne ovláda svetovú ekonomiku (napr. 5 spoločností kontroluje 75% svetového obchodu s obilím a 34% zisku zo svetového predaja potravín inkasuje 30 spoločností). Silné nadnárodné spoločnosti začínajú prenikať aj na Slovensko a môže sa stať, že ovládnu i slovenské poľnohospodárstvo a potravinárstvo. Dôvodov, prečo majú nadnárodné spoločnosti takú silu a prečo naše podniky takú silu nemajú a nemôžu mať, je veľa. Sila a agresivita nadnárodných spoločností je vytvorená

predovšetkým 3 hlavnými faktormi, ktoré je dôležité poznať, aby sme mohli odhadnúť naše možnosti a ujasniť si, na čo máme sily, kde sa môžeme presadiť a udržať a kde naopak nestrácať sily.

Súčasný globalizovaný svet je založený na neustálych inováciách - v súčasnom svete vznikajú tisíce nových informácií. Tieto informácie dokážu neustále spracovávať len vysoko výkonné a silné výskumné ústavy. Tieto rozsiahle výskumné pracoviská vlastnia a môžu financovať len silné nadnárodné zoskupenia. Nepretržité využívanie tisíce nových poznatkov umožňuje drastické znižovanie nákladov. Bežné podniky nie sú schopné takéto kvantum poznatkov využiť.

Globalizovaný svet ovládol proces tvorby zisku ovládaním cien výrobkov - zisk je vytváraný nielen drastickým znižovaním nákladov, ale predovšetkým ovládaním tvorby cien. Trh preto ovláda nie rovnosť podmienok na trhu, ale sila nadnárodných spoločností, ktoré ceny v každom teritóriu určujú v súlade so svojou hospodárskou a politickou silou a v súlade so svojimi záujmami.

Globalizovaný svet novým spôsobom ovláda aktivitu občanov - Novodobé ovládanie aktivity občanov je hlavnou hnacou silou súčasného globalizovaného sveta, hlavne ekonomiky USA. Naši podnikatelia musia poznať aká aktivita proti nim pôsobí, kedy a kde sa môžu presadiť a hlavne, aké úsilie bude treba vynaložiť. Aktivita občanov je ovplyvňovaná takými faktormi, ktoré nútia človeka k práci a sú to faktory existenčný, strachu, hmotnej zainteresovanosti, morálneho ocenenia, sebarealizácie a faktor radosti z práce.

3 Nové programy a podnikateľské príležitosti v poľnohospodárstve

Poľnohospodárstvo SR v rokoch 1990-2004 znížilo výrobu a tento pokles poľnohospodárskej výroby spôsobil, že z poľnohospodárstva odišlo za toto obdobie 291 138 ľudí, čo je pokles o 83%. Pracujúci, ktorí odišli z poľnohospodárstva a potravinárstva, väčšinou rozšírili rady nezamestnaných alebo počty nekvalifikovaných záujemcov o prácu. Ak chce naše poľnohospodárstvo obstáť v silnej konkurencii, musí riešiť dva základné problémy – v čom podnikáť a kde získať finančné prostriedky na podnikanie.

Uvedené programy, ktoré môžu podnikatelia v našich podmienkach realizovať, slúžia ako príklad a tiež na inšpiráciu:

Tradičné poľnohospodárske a potravinárske programy - EÚ sa snaží svojimi opatreniami obmedzovať tie výrobné činnosti, ktoré by v EÚ vytvárali nepredajné prebytky, preto stanovila pre poľnohospodárov produkčné kvóty a limity, ktorými obmedzuje rozsah niektorých výrobných činností. Napr. sú stanovené produkčné kvóty na cukor, škrob, mlieko, sušené krmivá, ľan atď. Poľnohospodárske podniky musia rozhodnutie EÚ rešpektovať a výrobu niektorých poľnohospodárskych výrobkov obmedziť, alebo zastaviť. Nežiaduca poľnohospodárska výroba musí byť nahradená žiaducou poľnohospodárskou výrobou, ktorá musí byť realizovaná i vo veľkom rozsahu. A pretože táto výroba nie je ovplyvňovaná vnútornými zásahmi, môže prinášať vysoké zisky. Medzi takéto žiaduce programy poľnohospodárskej výroby patrí napr.

- výstavba skleníka a pestovanie kvetín,
- výsadba sliviek a spracovanie sliviek,
- obnova pestovania zeleniny,
- výroba trávnikov,
- pestovanie a spracovanie liečivých bylín,
- chov pstruhov v umelých nádržiac, ich spracovanie a údenie
- chov oviec na produkciu vlny a syrov,
- výkrm kozľacích brojlerov,

- výroba nápojov,
- budovanie sušiarenských prevádzok atď.

Nové programy – do tejto kategórie môžeme zaradiť tie programy, ktorých realizácia je vynútená novodobými podmienkami. Niektoré programy sú v súčasnej dobe realizované na primitívnej úrovni, alebo nie sú realizované vôbec. Medzi takéto programy môžeme zaradiť:

- výstavba studní, čerpacích staníc a plničiek vody,
- budovanie podnikov pre obnovu ornej pôdy,
- výroba kompostu na export,
- vybudovanie a prevádzkovanie domovov pre dôchodcov,
- rozvoj novodobej turistiky,
- zakladanie podnikov na výrobu biomasy,
- výroba potravinárskych doplnkov.

Tradičná pridružená výroba – Tradičná pridružená výroba bola budovaná preto, aby boli využité miestne podmienky na zamestnávanie občanov a aby sa využívali miestne suroviny a materiály. Nepoľnohospodárskou výrobou sa zaoberajú poľnohospodári na celom svete, aby si vytvorili priaznivé podnikateľské podmienky. Programov, ktoré môžu poľnohospodárske podniky rozvíjať, je mnoho. Sú to napr. tieto programy:

- obnova tradičnej drevovýroby,
- obnovenie kameňolomov a pieskovísk,
- budovanie podnikov na zateplovanie rodinných domov,
- obnova tradičnej kovovýroby,
- oprava motorových vozidiel,
- výroba bižutérie,
- výroba paliet (drevené, plastové, kovové),
- budovanie presklenných zimných záhrad,
- výroba kontajnerov, atď.

Biotechnológie – sú pokladané za jeden z hlavných inovačných smerov rozvoja ekonomiky. Sú to programy, ktoré sú zaradené do kategórie V. ekonomickej vlny, ako sú napr. nanotechnológie, kvantová fyzika, bionika, informačné technológie, komunikačné technológie, atď. Na poľnohospodárstvo a potravinárstvo najviac nadväzujú biotechnológie a biotechnologické programy, ktoré sú najviac podporované vládou USA, Veľkej Británie, Francúzska a Nemecka. Biotechnologické programy sa vyznačujú tým, že sú náročné na výskum, investície, prinášajú vysoké zisky a nemožno ich budovať ako malokapacitné. V Slovenskej republike sa biotechnológie rozvíjajú veľmi pomaly, alebo sa nerozvíjajú vôbec. Medzi biotechnologické programy patrí napr.:

- výroba bionafty,
- výroba chemikálií uhlikatého charakteru,
- výroba liečiv,
- založenie podnikov pre produkciu spermií hospodárskych zvierat,
- podniky pre produkciu embrií hospodárskych zvierat,
- hydroponická výroba zeleniny atď.

Rozvoj služieb – Rozvoj služieb je pre rozvoj ekonomiky veľmi významný, pretože aktivizuje ľudí k práci, znižuje náklady na výrobu a prináša vysoké zisky. Vo vyspelých krajinách je najviac ľudí zamestnaných v službách. Rozvoj služieb sa bude rozvíjať predovšetkým v oblasti služieb zdravia, zábavy, intelektuálnych podnetov, styku, rodinného života a finančnej istoty. Služby sú poskytované v obrovskom rozsahu a najrôznejšími

spôsobmi. Najviac služieb sa poskytuje deťom a starým ľuďom. Mali by sa rozvíjať najmä tieto služby:

- starostlivosť o deti od narodenia až do predškolského veku,
- starostlivosť o starých rodičov,
- príprava jedál,
- starostlivosť o domáce zvieratá,
- upratovacie služby,
- cestovné kancelárie na rozvoj miestnej turistiky,
- vybudovanie siete štýlových reštaurácií,
- výroba miestnych špecialít,
- dispečing pre poskytovanie služieb,
- skanzen – vybudovanie poľnohospodárskych usadlostí s chovom zvierat,
- relaxačné centrá, atď.

Okrem uvedených existujú ešte desiatky ďalších služieb. Zatiaľ čo individuálne služby bývajú väčšinou rizikové, služby, ktoré poskytujú špecializované organizácie s kvalifikovanými ľuďmi, bývajú veľmi vyhľadávané.

Intelektualizované služby – sa vo vyspelých krajinách podieľajú na tvorbe HDP rozhodujúcim spôsobom, a to viac než 40%. Tieto služby nie sú závislé od rozsiahlych investícií, ale od vzdelania a vedomostí tých, ktorí tieto služby poskytujú. Sú najvýznamnejším sektorom globalizovaného sveta, pretože zvyšujú výrobu, znižujú náklady a produkujú najvyšší HDP. Intelektualizované služby sa týkajú všetkých odvetví, teda aj poľnohospodárstva a potravinárstva. Medzi intelektualizované služby patrí napr.:

- finančná poradenská služba,
- spoločnosť pre dovoz lacných krmív,
- spoločnosť pre znižovanie nákladov na hnojivá,
- spoločnosť pre využívanie finančných prostriedkov,
- spoločnosť pre financovanie malých a stredných podnikov,
- spoločnosť pre inovačné podnikanie,
- spoločnosť pre vyhľadávanie zahraničných investorov,
- spoločnosť pre spoluprácu so zahraničím,
- spoločnosť pre rozvoj novodobej turistiky, atď.

4 Základné aspekty finančných vzťahov v oblasti poľnohospodárstva a rozvoja vidieka v období rokov 2007 – 2013

V inštitúciách Európskej únie už viac než rok prebieha rozsiahla diskusia k finančným výhľadom Európskej únie na roky 2007–2013. Doterajšia Agenda 2000 ako politický projekt pokrývala roky 2000–2006 a v rámci finančnej perspektívy sa zameriavala na umožnenie rozšírenia EÚ o nové členské štáty. Na základe harmonogramu prípravy novej finančnej perspektívy na roky 2007–2013 by tento návrh mal byť schválený do konca roka 2005. V priebehu roka 2006 by sa mali začať prípravy na realizáciu novej finančnej perspektívy do procesov zostavovania, schvaľovania a implementácie rozpočtu EÚ a jeho zapracovania do platnej legislatívy EÚ.

Vô sfére poľnohospodárstva vstupom nových 10 členských štátov do EÚ sa zvýšil doterajší počet farmárov zo 7 na 11 miliónov a využívaná poľnohospodárska pôda vzrástla o 38 miliónov hektárov na 130 miliónov hektárov v súčasných 25 členských štátoch EÚ. Ide o 30% nárast, zatiaľ čo produkcia sa u väčšiny produktov zvýši len asi o 10–20%. Hrubá pridaná hodnota pre poľnohospodárstvo sa zvýši iba o 6%.

Z uvedených údajov je zrejme, že nové členské štáty EÚ síce majú rozsiahly potenciál poľnohospodárskej produkcie, ten sa však ani zďaleka nevyužíva v plnej miere. Rozšírený trh so 454 miliónmi spotrebiteľov bez colných obmedzení, exportných kvót a obchodných bariér vytvára pozitívne možnosti a väčšiu stabilitu pre poľnohospodárske trhy. Nové členské štáty EÚ získavajú aj prístup k finančným prostriedkom EÚ smerujúcim do poľnohospodárstva, ktoré predstavujú takmer 50% rozpočtu EÚ.

Z pohľadu podielu poľnohospodárstva na celkovom rozpočte EÚ v rámci finančnej perspektívy 2007 – 2013 dochádza k poklesu podielu zo 45 % v roku 2006 na 35 % v roku 2013. Tým sa potvrdzuje skutočnosť, že je snaha presúvať rozpočtové zdroje na nové priority EÚ. Až 40 % ročnej alokácie pre nové členské štáty bude plynúť do oblasti rozvoja vidieka. Súčasne platí, že priame platby nebudú predstavovať rozhodujúcu časť príjmov poľnohospodárov v prvých rokoch po vstupe. To je spôsobené postupným zavádzaním priamych platieb počas 10 ročného prechodného obdobia. Pre 10 nových členských štátov je na rok 2006 vyčlenených 1,7 mld. euro na priame platby, 1 mld euro na trhové opatrenia a 2 mld euro pre rozvoj vidieka (v súčasných cenách).

Perspektívy pre vyššie príjmy slovenských poľnohospodárov vyzerajú na základe uvedených čísel veľmi pozitívne, ale je nevyhnutné si uvedomiť, že finančné prostriedky EÚ pomôžu v transformačnom procese, avšak rozhodujúca do budúcnosti sa stane vlastná iniciatíva farmárov a nevyhnutnosť čeliť novým výzvam s cieľom zvýšenia ich konkurencieschopnosti nielen v oblasti cien, ale aj kvality poľnohospodárskych produktov.

Záver

Žiadna oblasť civilizačnej aktivity sa nevyznačuje takým multifunkčným pôsobením ovplyvňujúcim život ľudí ako pôdohospodárstvo – od zabezpečovania výživy cez environmentálne pôsobenie a tvorbu obnoviteľných energetických a technických zdrojov až po dosah na kultúru krajiny, životné prostredie, rozvoj vidieka a ďalšie oblasti. Ak chceme, aby pôdohospodárstvo plnilo túto svoju nezastupiteľnú funkciu, treba sa zamyslieť nad tým, kam smeruje, aké dôsledky môžu mať jeho dnešné aktivity a tendencie. Aj nedávna minulosť ukazuje, aký negatívny dosah môže mať preferovanie krátkodobých, hoci z ekonomického hľadiska dočasne efektívnych záujmov a efektov, napr. extrémna chemizácia úrodných a ochranných prostriedkov alebo nedoceňovanie širokospektrálneho pôsobenia tohto odvetvia. Ak sa nemáme dopúšťať vážnych omylov, ale vytvárať trvalo účinné podmienky pre pôsobnosť slovenského pôdohospodárstva s jeho významným podielom na zvyšovaní úrovne zmysluplného života obyvateľstva, je nevyhnutné vypracovať kvalifikovanú prognózu jeho vývoja, ponúknuť víziu jeho perspektívy na dlhší časový horizont, sformulovať doktrínu o postupoch a prostriedkoch, ktoré umožnia rozvíjať slovenské pôdohospodárstvo v podmienkach európskej i svetovej agrárnej politiky a konkurencie, zachovať si a využiť v možnom a účelnom meradle svoju regionálnu osobitosť v prostredí rastúcej globalizácie ekonomických, spoločenských a ďalších nastupujúcich civilizačných faktorov.

Použitá literatúra:

1. Blaas, G.: *Dopady prebiehajúcich a predpokladaných reforiem SAP na agrárny sektor a vidiek SR*. In. Zborník z konferencie Rozvoj slovenského vidieka skúsenosti a podnety po prvom roku členstva v EÚ, Trenčín, 2005
2. Božik, M. a kol.: *Strednodobý výhľad a dôsledky reformy SPP na slovenské poľnohospodárstvo*. Výskumná správa, VÚEPP, Bratislava, 2004.
3. Čuba, F., Hurta, J.: *České a slovenské земѣдѣství po vstupe do EU*. MONDON, spol. s r.o., Neubuz 70, Slušovice 2003, ISBN 80-903108-2-6.

4. Kozlík, S.: *Rozpočtové perspektívy a financovanie v Európskej únii (s možnými vplyvmi na Spoločnú agrárnu politiku a Rozvoj vidieka)*. In. Zborník z konferencie Rozvoj slovenského vidieka skúsenosti a podnety po prvom roku členstva v EÚ, Trenčín, 2005.
5. Plesník, J.: *Poznámky k vízií poľnohospodárstva SR*. In.: Zborník z konferencie Rozvoj slovenského vidieka skúsenosti a podnety po prvom roku členstva v EÚ, Trenčín, 2005.
6. Správa o poľnohospodárstve a potravinárstve SR 1995-2004. Zelená správa, MP SR, Bratislava 1995-2004.
7. www stránky – www.mpsr.sk
8. www stránky – www.mpsr.sk

Kontakt

Ing. Beáta Adamkovičová
Katedra verejnej správy
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 1, 911 50 Trenčín
E-mail: adamkovicova@tnuni.sk

Ing. Mgr. Katarína Lipková

Resumé

Článok má za cieľ priblížiť rôznorodosť a rastúci počet investičných zmlúv uzatváraných v posledných desaťročiach a vyzdvihnúť stupeň ich konzistentnosti vzhľadom na to, že sa do značnej miery prekrývajú. Možnými oblasťami, v ktorých sa medzinárodné investičné zmluvy prekrývajú, sú režimy DNV a národného zaobchádzania aplikované po zriadení investície, obsiahnuté vo všetkých zmluvách tohto typu. Ustanovenia o prístupe na trh vzťahujúce sa na obdobie pred zriadením investície sa však väčšinou vyskytujú iba v americkom modeli bilaterálnych investičných zmlúv a v kapitolách o investíciách niektorých nedávnych bilaterálnych dohodách o voľnom obchode, všestranných regionálnych dohodách ako napríklad NAFTA a GATS. Podpora a ochrana investícií zostáva prevažne obsahovou náplňou BITs a tých regionálnych dohôd, ktorých cieľom je vyšší stupeň ekonomickej integrácie (ako NAFTA). V skutočnosti všetky medzinárodné investičné zmluvy umožňujú rôzne druhy výnimiek z režimu DNV a národného zaobchádzania a všeobecné výnimky týkajúce sa otázok národnej bezpečnosti. Niektoré môžu obsahovať všeobecné výnimky založené na výhrade verejného poriadku a úvahách o stave platobnej bilancie. Mechanizmy riešenia sporov sú obsiahnuté vo všetkých zmluvách a vzťahujú sa na spory medzi štátmi. Mechanizmy na riešenie sporov medzi investormi a štátmi sú upravené len v bilaterálnych investičných zmluvách a niektorých regionálnych dohodách.¹ Vzťahy medzi jednotlivými druhmi investičných zmlúv

Summary

This article aims to point out the variety and growing number of investment treaties that have been concluded in the last decades and to stress the degree of their consistency considering their areas of overlap. The possible areas of overlap are the principles of national treatment and most favored nation treatment applied after the establishment of the investment, which can be found in all treaties of this type. The promotion and protection of investment remains to be covered primarily by BITs and those regional treaties which serve a higher level of economic integration (such as NAFTA). In fact all international investment treaties enable various exceptions relating to the issues of national security. Mechanisms of dispute settlement are present in all treaties and relate to state-to-state disputes. Mechanisms for investor-to-state dispute settlement are regulated only in bilateral investment treaties and some regional treaties.

Úvod

Rastúci trend medzinárodnej mobility kapitálu vedie v posledných desaťročiach i k rastu významu bilaterálnych, regionálnych aj multilaterálnych investičných zmlúv, inak nazývaných aj zmluvami o ochrane investícií.

Po tom, ako sa v roku 1947 Havanskej charte (ITO), ktorá obsahovala komplexnú sadu investičných pravidiel, nepodarilo vstúpiť do platnosti, hosťujúce a hosťovské štáty sa usilovali chrániť svoje investičné zámery uzatváraním bilaterálnych, regionálnych a multilaterálnych investičných zmlúv. Dnes existuje vo svetovom spoločenstve odhadom viac 2200 bilaterálnych investičných zmlúv a viac než 175 regionálnych obchodných dohôd (RTA).¹

Pri zostavovaní mnohostranných „pravidiel hry“ v súvislosti s pohybom kapitálu zohralo dôležitú úlohu OECD. V polovici 90. rokov 20. stor. Uruguajské kolo GATT

¹ www.oecd.org/dataoecd/22/54/33776546

predstavilo „investičnú“ dimenziu v mnohostranných obchodných pravidlách tým, že aspoň niektoré z tzv. nových tém, ktoré sa stali predmetom rokovania, zahŕňali problematiku zahraničných investícií.

Aspekty súvisiace so zahraničných investíciami možno nájsť minimálne v piatich dohodách WTO: GATS, TRIMs, TRIPs, GPA a ASCM. Táto skutočnosť mala za následok narastajúcu komplexnosť medzinárodného rámca pre medzinárodné investície, v ktorom štáty museli zabezpečiť konzistentnosť jednotlivých povinností. Pravidlá zmluvného práva a špecifické ustanovenia obsiahnuté v jednotlivých zmluvách už tradične riadili vzťahy medzi týmito rôznymi skupinami povinností. Nie je však vždy jednoznačné, či všetky právne dôsledky prelínajúcich sa povinností sú zohľadnené vo všetkých prípadoch. Každá zmluva má svoju vlastnú štruktúru, ciele, históriu, ako aj kultúrne a právne špecifiká. Vzhľadom na rastúci počet ustanovení súvisiacich s investíciami sa sťažuje možnosť posúdiť globálny stav zmluvných úprav tejto problematiky.

Veľký počet investičných zmlúv, najmä však bilaterálne zmluvy obsahujú nepatrné právne i textové odlišnosti napriek tomu, že takmer všetky sú založené na obdobnej koncepcii (national treatment, most-favoured nation treatment, fair and equitable treatment, full protection and security). Toto môže viesť k odlišným výkladom rovnakých všeobecných záväzkov v rôznych zmluvách.

Ďalšie otázky vznikajú v súvislosti s koexistenciou rôznych typov **postupov riešenia sporov medzi investormi a štátmi a štátmi navzájom, tzv. „forum shopping“**, pri ktorých investori môžu iniciovať viacero konaní o rovnakej otázke za účelom využitia potenciálne prijateľnejších ustanovení o riešení sporov v jednotlivých zmluvách.²

1 Spoločné črty a spoločné oblasti úpravy BITs (Bilateral Investment Treaties)

Základným účelom bilaterálnych investičných zmlúv, inak v Slovenskej republike známych pod označením zmluva o vzájomnej ochrane a podpore investícií, je, ako vyplýva aj z ich názvu, podpora a ochrana investícií jedného zmluvného štátu (host'ujúci štát) na území druhého, host'ovského zmluvného štátu. Prevažná väčšina bilaterálnych investičných zmlúv bola uzatvorená medzi hospodársky vyspelými, kapitál vyvážajúcimi štátmi a rozvíjajúcimi sa štátmi, ktoré majú o dovoz kapitálu záujem. Rastúci počet bilaterálnych investičných zmlúv sa však uzatvára aj medzi rozvojovými krajinami navzájom, dôsledkom čoho je omnoho komplexnejší záber záujmov, ktorých ochranu majú tieto zmluvy riešiť. Vplyvné rozvojové ekonomiky, ako Čína, India alebo Malajzia uzatvárajú podobné zmluvy tak s vyspelými, ako aj rozvojovými krajinami.

Napriek nepatrným rozdielom v jednotlivých zmluvách, možno bilaterálne investičné zmluvy rozdeliť do dvoch základných kategórií: (a) **“európsky model”** pochádzajúci z roku 1962 a (b) **“severoamerický model”** vytvorený v 80. rokoch. Oba modely sa zaoberajú týmito hlavnými oblasťami: prípustnosť a zaobchádzanie s investíciami, transfery, kľúčový personál, vyvlastnenie a riešenie sporov. Hlavným rozdielom medzi týmito dvomi modelmi je riešenie otázky zaobchádzania so zahraničnými investíciami. Ustanovenia obsiahnuté v prvom modeli sa vzťahujú na investíciu až po jej zriadení, pričom ustanovenia o zaobchádzaní s investíciami v druhom modeli sa vzťahujú na investíciu už v čase pred jej “vznikom”.

V každom modeli sú pre obe zmluvné strany prípustné určité odchýlky, resp. výhrady a výnimky, ktoré si môžu jednotlivé strany uplatniť. Väčšinou sa v takomto prípade uplatňuje princíp prístupu “top down approach”, čo v praxi znamená, že všetky neštandardné

²Šturma, P.: Mezinárodní dohody o ochraně investic a řešení sporů, LINDE Praga a.s., Praha 2001

opatrenia sa musia notifikovať. Okrem toho oba typy BITs môžu obsahovať generálne oslobodenie/výnimky uplatňované vo výnimočných situáciách (problémy s platobnou bilanciou, zdaňovanie) alebo obavy (národná bezpečnosť alebo verejný poriadok). Tieto záväzky sa líšia a závisia od rozsahu povinností.

Dalším významným rozdielom je skutočnosť, že americký model na investorov alebo ich investície nekladie množstvo výkonnostných požiadaviek a má určité ustanovenia prepracovanejšie (právo vstupu a pobyt cudzincov), než európsky model BITs. Oba modely sú však založené na viac-menej rovnakej koncepcii ochrany zriaďovania investícií: národné zaobchádzanie, zaobchádzanie na princípe doložky najvyšších výhod (most favoured nation treatment), repatriácia zisku, rýchla, primeraná a efektívna kompenzácia v prípade vyvlastnenia, spravodlivé a slušné zaobchádzanie a plná ochrana a bezpečnosť. Obsahujú aj mechanizmy na riešenie sporov medzi štátmi a investormi a medzi štátmi navzájom. Investície zahŕňajú vo väčšine prípadov "všetky možné" aktíva.

Oblasti, ktoré upravujú tak BITs, ako aj iné medzinárodné zmluvy, sa týkajú zaobchádzania s investormi a ich investíciami po ich vzniku, napr. nediskriminačné zaobchádzanie (režim najvyšších výhod a/alebo režim národného zaobchádzania), povinnosti súvisiace s ochranou majetku a, najmä záruk proti vyvlastneniu a znárodneniu bez náhrady a postupy pre riešenie sporov medzi štátmi a investormi a medzi štátmi navzájom.

2 Investičné nástroje OECD

OECD stála na čele snáh o vytvorenie medzinárodných pravidiel vzťahujúcich sa na pohyb kapitálu, medzinárodné investície a obchod so službami. Členské štáty vytvorili „pravidlá hry“ pre seba samých a pre multinacionálne podniky, ktoré sídlia v ich krajinách prostredníctvom právnych inštrumentov, ktoré sú záväzné pre všetky členské štáty. Počas celej doby svojej existencie sú tieto inštrumenty predmetom pravidelného preskúmania a zefektívňovania, aby bola zachovaná ich aktuálnosť a účinnosť.

Kódex liberalizácie pohybu kapitálu a Kódex liberalizácie pohybu služieb (bežné neviditeľné operácie) predstavujú právne záväzné pravidlá, zakladajúce progresívnu, nediskriminačnú liberalizáciu pohybu kapitálu, práva na zriadenie investície/usídlenie investorov a finančných služieb a iných bežných neviditeľných transakcií (najmä služieb). Všetky opatrenia jednotlivých krajín, ktoré sú v rozpore s danými princípmi, musia byť uvedené vo výhradách jednotlivých krajín voči Kódexom. Väčšina členských krajín trvá na svojich výhradách voči záväzkom obsiahnutým v Kódexe týkajúcim sa priamych zahraničných investícií, kúpy nehnuteľností zahraničnými osobami a zákazu určitých typov operácií s cennými papiermi.³

Kódexy sú od svojho vzniku v roku 1961 implementované prostredníctvom preskúmania opatrení jednotlivých krajín, pričom sa podporuje a pôsobí skôr na jednostrannú než vyNEGOCIOVANÚ liberalizáciu. Počas svojej existencie boli kódexy doplnené o dôležité ustanovenia týkajúce sa najmä práva na zriadenie investície (right of establishment) (1986) a cezhraničných finančných služieb (cross-border financial services) (1992).

Deklarácia a rozhodnutia OECD o medzinárodných investíciách a multinacionálnych podnikoch je politickou dohodou medzi členskými štátmi o spolupráci v oblasti rôznych investičných problémov. Obsahuje štyri navzájom súvisiace prvky: Inštrument národného zaobchádzania (National Treatment Instrument – NTI), Pravidlá pre multinacionálne podniky, inštrumenty týkajúce sa investičných stimulov a investičných prekážok, ako aj inštrument týkajúci sa protichodných požiadaviek. Okrem všetkých 30 členských štátov OECD Deklaráciu podpísalo aj osem nečlenských štátov.

³www.oecd.org/dataoecd/22/54/

Na rozdiel od Kódexov prijatých na pôde OECD, NTI obsiahnutý v Deklarácii priamo nevyžaduje aplikáciu doložky najvyšších výhod, na rozdiel od BITS, ktoré vo všeobecnosti vyžadujú buď uplatňovanie režimu najvyšších výhod alebo režimu národného zaobchádzania, podľa toho, ktorý je pre konkrétny prípad výhodnejší.

Na rozdiel od BITS, ktoré často riešia aj otázky spojené s „prístupom na trh“ týkajúce sa zriaďovania investícií v jednotlivých krajinách, prístup OECD je založený na podpore „progresívnej liberalizácie“ prostredníctvom mechanizmov transparentnosti, zastavenia a redukcie diskriminačných opatrení. Inštrument týkajúci sa investičných stimulov a investičných prekážok podporuje zmluvné strany Deklarácie zabezpečiť čo najväčšiu transparentnosť investičných stimulov tak, aby bol jednoducho určiteľný ich rozsah a účel. BITS sa týmito otázkami zaoberajú len výnimočne. Na druhej strane však BITS a niektoré regionálne dohody (okrem inštrumentov OECD) upravujú reštitúciu a kompenzáciu za straty spôsobené vojnou alebo ozbrojeným konfliktom, národnými bezpečnostnými situáciami alebo vyvlastnením. Obsahujú aj záväzné mechanizmy pre riešenie sporov, ktoré vznikli medzi zmluvnými stranami, ako aj sporov spojených s investíciami vzniknutých medzi investormi a hosťovskými štátmi, pričom inštrumenty OECD sa v prevažnej miere spoliehajú na dosiahnutie konsenzu a na konzultačné procesy.

Usmernenia OECD pre multinacionálne podniky oddelili Deklaráciu od ostatných medzinárodných investičných inštrumentov. Ide o odporúčania určené multinacionálnym podnikom fungujúcim v zmluvných štátoch, ktoré obsahujú výzvu na zodpovedné vedenie podnikov v rôznych oblastiach vrátane pracovnoprávných a priemyselných vzťahov, ľudských práv, životného prostredia, poskytovania informácií, potláčania korupcie, ochrany spotrebiteľov, vedy a technológií, hospodárskej súťaže a zdaňovania.

V júni 2000 boli na pôde OECD schválené pravidlá implementácie usmernení. Ich efektívne uplatňovanie má zabezpečiť sieť národných kontaktných bodov. Národné kontaktné body slúžia aj ako fórum na diskusiu o problémoch, ktoré môžu vzniknúť v súvislosti s interpretáciou alebo implementáciou usmernení.

3 Severoamerická dohoda o voľnom obchode - NAFTA (The North American Free Trade Agreement)

NAFTA je vo všeobecnosti považovaná za dôležitú kodifikáciu pravidiel a postupov týkajúcich sa medzinárodných investícií a je v značnej miere ju nasledujú ďalšie zmluvy. Poskytuje vysoký štandard ochrany a liberalizácie a ponúka mechanizmus pre riešenie sporov vznikajúcich medzi štátmi navzájom, ako aj medzi štátmi a investormi. Na rozdiel od BITS, ktoré väčšinou obsahujú nevyčerpávajúci ilustračný výpočet aktív, ktoré sú považované za investíciu, NAFTA pracuje s presne definovaným uzavretým okruhom aktív súvisiacich s podnikmi alebo podnikateľskou činnosťou, so špecifickými výnimkami.

Podľa NAFTA majú investori aj ich investície nárok na národné zaobchádzanie alebo zaobchádzania podľa princípu najvyšších výhod podľa toho, čo je pre nich výhodnejšie a investície majú nárok na „zaobchádzanie v súlade s medzinárodným právom, vrátane spravodlivého a slušného zaobchádzania a plnú ochranu a bezpečnosť“ (NAFTA čl. 1105); slobodu transferov a ochranu proti vyvlastneniu bez náhrady. Zakázaných je viacero druhov výkonnostných požiadaviek, niektoré z nich (exportné požiadavky, transfery technológií) sú dokonca doplnkom k obmedzeniam obsiahnutým v Dohode TRIMs. Tieto ustanovenia sa vzťahujú aj na investície nezmluvných štátov realizované v členských štátoch NAFTA.

Ustanovenia o investíciách obsiahnuté v NAFTA sa do značnej miery prekrývajú s ustanoveniami jednotlivých dohôd v rámci WTO.

4 Dohody prijaté v rámci WTO

Zo všetkých dohôd prijatých na pôde WTO sa Všeobecná dohoda o obchode so službami GATS najpriamejšie zaoberá otázkami investícií. Modus 3 sa týka ponuky obchodu so službami prostredníctvom „obchodnej prítomnosti“, ktorá vo svojej podstate predstavuje investičnú aktivitu. Modus 4 môže byť tiež považovaný za súvisiaci s investíciami, nakoľko sa zaoberá, okrem iného, dočasným vstupom manažérskeho a iného kľúčového personálu. V súlade so záväzkami vyplývajúcimi z DNV, zmluvné strany GATS sa zaviazali, pokiaľ ide o opatrenia týkajúce sa obchodu so službami, zaobchádzať so službami a poskytovateľmi služieb zo zmluvného štátu spôsobom nie nepriaznivejším, ako s podobnými službami a poskytovateľmi služieb z ktoréhokoľvek iného štátu. Toto sa považuje za „okamžitý“ a „bezpodmienečný“ záväzok.⁴ Výnimky pre jednotlivé členské štáty, povolené v čase nadobudnutia účinnosti Dohody, nemôžu v princípe trvať viac ako desať rokov. GATS obsahuje prostriedok nápravy v podobe Dohody WTO o riešení sporov (DSU – Dispute Settlement Understanding).

BITs a GATS sa v súvislosti so sektormi služieb prekrývajú len čiastočne. V európskom modeli BIT táto oblasť prekrývania spočíva najmä v režime RNV/RNZ (režimu najvyšších výhod/ režimu národného zaobchádzania) a riešenia sporov medzi štátmi v súvislosti s aktivitami vytvorenými prostredníctvom „obchodnej prítomnosti“. V americkom modeli BIT sa oblasť prekrývania vzťahuje aj na zriaďovanie obchodnej prítomnosti. Existujú aj oblasti prekrytia medzi inštrumentami OECD a GATS.

Na základe existujúcich konvencií o právach duševného vlastníctva ustanovuje Dohoda o aspektoch duševného vlastníctva súvisiacich s obchodom (TRIPS) režim národného zaobchádzania a režim najvyšších výhod za účelom ochrany špecifických kategórií duševného vlastníctva (autorské právo, patentové právo, ochranné známky atď.). Sú poskytované špecifické výnimky, nie sú však povolené žiadne výhrady krajín voči tomuto zaobchádzaniu. V skutočnosti uplatňovanie dohody závisí od značnej transparentnosti: vlády členských štátov sú povinné publikovať (alebo iným spôsobom sprístupniť) relevantné informácie týkajúce sa ich režimu ochrany duševného vlastníctva, vrátane „bilaterálnych dohôd v oblasti práv duševného vlastníctva“. Dohoda tiež podlieha DSU (Dispute Settlement Understanding – Porozumeniu o riešení sporov). Držitelia súkromných práv okrem toho môžu využívať určité štandardy v súvislosti s vnútroštátnym uplatňovaním práv duševného vlastníctva a ich práv v zmysle prístupu k občianskoprávnym súdnym konaniam. BITs a TRIPS sa do značnej miery prekrývajú najmä v oblasti ochrany nehmotných statkov a riešenia sporov medzi štátmi. Napriek tomu, že táto oblasť zrejme ešte nebola systematicky preskúmaná, zdá sa, že obe skupiny dohôd sú kompatibilné.

The Trade Related Investment Measures Agreement (TRIMs) – Dohoda o investičných opatreniach súvisiacich s obchodom zakazuje určité investičné opatrenia týkajúce sa obchodu s tovarom. Ide najmä o opatrenia, ktoré sú v rozpore so záväzkom GATT uplatňovať režim národného zaobchádzania (týka sa zaobchádzania importovaného tovaru v porovnaní s domácim tovarom) alebo ustanovení o zákaze kvantitatívnych reštrikcií. Do dnešného dňa však všetky nekonformné ustanovenia mali už byť odstránené. Najmenej rozvinuté krajiny mali termín do konca roka 2002. Niekoľkým krajinám boli však udelené dodatočné lehoty.

Spory vyplývajúce z TRIMs sa riešia prostredníctvom Dohody WTO o riešení sporov (DSU – WTO Dispute Settlement Understanding). Hlavným účelom Dohody TRIMs je zákaz diskriminácie medzi importovanými a domácimi tovarmi (oproti *de iure* diskriminácii medzi zahraničnými a domácimi firmami). Výkonnostné požiadavky sú spravidla upravené v osobitných ustanoveniach amerických BITs. V každom prípade by však s nimi nemali byť

⁴ www.wto.org/english/tratop_e/invest_e/invest_e.htm

spojené nejaké významnejšie problémy s inkompatibilitou s dohodou TRIMs. Formulácie používané v amerických BITs dohodách, najmä v ich novších verziách, majú svoj pôvod v ustanoveniach TRIMs.

Kým Dohoda o dotáciách a vyrovnávajúcich opatreniach (ASCM) obsahuje vo svojej definícii dotácií množstvo bežne používaných investičných stimulov, nezaobrá sa týmto problémom v zmysle diskriminácie medzi zahraničnými a domácimi investíciami. Z tohto dôvodu a z dôvodu, že investičné stimuly nie sú väčšinou zahrnuté v BITs, aj keď obsahujú ustanovenia o zriaďovaní investície, nezdá sa, že by tu existovalo výrazné prekrytie – čo by mohlo spôsobovať problémy s inkompatibilitou medzi ASCM a BITs.

Mnohostranná Dohoda o vládnom obstarávaní (GPA) sa zaoberá obstarávaním „právnických osôb“ osobitne upravených v tejto Dohode. Vyžaduje to transparentnosť a nediskriminačné zaobchádzanie v procesoch obstarávania. Tieto požiadavky sa nevzťahujú len na obstarávanie zahraničných tovarov alebo služieb, ale aj na tovary a služby vyrobené zahraničnými dodávateľmi, ktorí si zriadili sídlo v krajine obstarávania.

Dohoda GATs vylučuje služby verejného obstarávania a doterajšie diskusie o ich zahrnutí do úpravy GATs zatiaľ nezaznamenali výrazný pokrok. Inštrument OECD o národnom zaobchádzaní, na druhej strane, zahŕňa diskriminačné zaobchádzanie v súvislosti s vládou nakupujúcou od podnikov kontrolovaných zahraničnými osobami. Vysvetlenie Komisie o medzinárodných investíciách a multinacionálnych podnikoch upresnilo, ako treba chápať vzťah medzi GPA a NTI.

Literatúra:

1. Balaš, V./Šturma, P.: *Kurs mezinárodního ekonomického práva*, C.H. Beck, Praha 1997
2. Šturma, P.: *Mezinárodní dohody o ochraně investic a řešení sporů*, LINDE Praga a.s., Praha 2001
3. Šturma P., *Vybrané dokumenty ke studiu mezinárodního ekonomického práva*, Karolinum, Praha 1997
4. Seidl-Hohenveldern, I.: *Mezinárodní právo veřejné*, ASPI Publishing, Praha 1999, 2001
5. Craig P., De Búrca G., *EU Law: Text, Cases and Materials*, Oxford University Press, Oxford, 2003
6. www.oecd.org
7. www.worldbank.org/icsid/
8. www.oecd.org/dataoecd/22/54/33776546.pdf
9. www.wto.org/english/tratop_e/invest_e/invest_e.htm
10. www.ssd.com/publications/pub_detail.aspx?pubid
11. www.web.net/coc/maid.html
12. www.un.org
13. www.glaobalissues.org
14. www.virtual-institute.de
15. www.supremecourtus.gov
16. www.iie.com

Kontakt

Ing. Mgr. Katarína Lipková
extrená doktorandka
Katedra diplomacie a medzinárodných vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave

THE INTEGRATION OF THE CEE-COUNTRIES IN THE EU ACCORDING TO THE “MAIN MERCHANT ROADS – THEORY”

Georgij Chankov Georgijev

1 The “Main Merchant Roads – theory”

The division of Europe into West and East is not too old – it dates from the French revolution (1792) and is devoid of a serious foundation. The strong economic and cultural ties between West and East or North and South have been sometimes cut off and then inevitably restored. Exploring these ties within the last 1000 years German scientists (Prof. Peter Lang, University of Essen) develop the theory of the Main Merchant Roads, which connect the parts of the continent and direct the international division of labour. Envisaged are two main merchant roads: Novgorod – Santiago de Compostela (East – West) and London – Rome (North – South). Alongside these roads and especially on their crossing (the triangle Munich – Vienna – Prague) we find highest concentration of population and capital, the biggest and richest economic centers. The roads direct the specialization and division of labour either: due to the different resources and natural advantages prior to the industrial revolution the East develops more extensive agriculture, while the West specializes in intensive agriculture and more sophisticated handicrafts. The colonial age allows the west to specialize in industrial production, deepening so the division of labour between East and West.

There are local roads of local importance as well: The Mediterranean Sea – road, the prolongation of the Great Silk Road (Istanbul – Vienna), the Baltic Sea – road (connecting the former “Hansa” – participants. All these “axles” determine the direction and the potential of the economic integration of the continent.

2 Restoration of the merchant roads after 1990 – problems and new opportunities

The last great (though partial) division of Europe dates to the Cold War, with only one part of the main roads functioning – the London – Rome “axle”, the core of the emerging European Union. The concentration of resources, population etc. alongside this “axle”, the famous “Blue banana”¹ corresponds to the postulates of the theory.

From the economic point of view the end of the Cold war means restoration of the “East – West axle” and of the traditional trade connections. We can’t ignore the political consideration in the Eastward extension of the EU, but the main integrative factor for the CEE-countries is the Internal Market, which incorporates accession - countries into the to the Union long before 01.05.04. The speed, the sequence and the success of this incorporation depend to a great extend on the disposition of each country towards the main roads and especially towards their crossing.

The Eastward extension seems to follow the economical logic, but they’re some contradictions as well. It has been predicted in 1993, that “border” countries like Germany, Austria and Italy would benefit most, due to better logistic solutions, while the remote Atlantic countries would even loose through the relative shift of economic activity eastwards. Meanwhile the northern EU-members are most interested in revitalizing the old “Hansa” –

¹ Christopher Dickey, “Europe: The blue banana”, 11.12.2002, Newsweek
Gert-Jan Hospers, “Beyond the blue banana? Structural change in Europe’s geo-economy”, ERSa conference papers from European Regional Science Association, 2002-08

connections, while in the South the so called “Sun belt” is raising, so an internal redistribution of trade flows becomes more visible.

We should add the fears concerning the invasion of relative cheap “sensitive” goods, “Made in East”, like steel, textile, agriculture, etc. The resistance against opening the Internal Market for this goods has been and still is considerable (see the negative trade balance of the Czech Republic and Slovakia in agriculture, tables 6 and 9 at the end), impeding the restoration of the traditional division of labour.

3 The position and specialization of the CEE-countries within the Internal market

The latest development proves to a great extent the validity of the “Main Merchant Roads – theory”. Since reopening the Novgorod – Santiago de Compostela road (1990 –2003) the trade exchange between the CEE-countries and the EU has tripled, with an average growth rate of 14%. The EU-share in the CEE-trade exceeded 65% in 2000, while the CEE-share in the EU-trade rose from 5% to over 15%. In 2000 the CEE as a whole became the second largest trade-partner of the EU after the USA, while Poland, the Czech Republic, Hungary entered the list of the 10 biggest individual trade-partners. Meanwhile the amount of FDI exceeds 160 Bill. € (1990 – 2003).

According to the expectations the highest rates of growth shows the exchange between the CEE-countries and Germany (33% of the whole), followed by Italy and Austria. Total German trade increased 6% a year with CEE-10, but only 3,55 with euro zone between 1998 and 2003. The exchange between the CEE-countries and Germany rose by 5,2% even in 2002, when the whole German trade lost momentum by –1,1%. Biggest partners are, as expected, Poland, the Czech Republic and Hungary.

Table 1: German trade with some CEE-countries

	1993 Bill. DM	1994 Bill. DM	1995 Bill. DM	1996 Bill. DM	1997 Bill. DM	2002 Bill. €
Poland	20,4	23,6	26,3	31,8	37,8	30.2
Czech republic	16,3	19,7	24,2	26,1	30,8	32.2
Hungary	9,7	11,8	13,9	16,2	22,5	23.2

Source: Bundesamt für Statistik der BRD, Wiesbaden 2003

Meanwhile Austrian sources* noted, that the revitalized East-West exchange proved to be most profitable for Austria: in fact the opening of Eastern Europe has restored the natural economic sphere Vienna lost in 1918. In the age of most sophisticated transport and communication technology it sounds somehow surprising, that geography still determines the trade. Unlike Germany, Italy, Austria, Finland and Greece though the Eastward enlargement hardly affects the economy of the Atlantic coast (see table 2), with Spain and Portugal expected to be absolute losers.

At the end we notice the considerable weight of the trade among the CEE-countries with each-other: the closer to the „triangle“, the higher the interdependence (see the share of CEFTA for Slovakia and the Czech republik, tables 5 and 8).

Table 2: Trade between CEE-10 and EU, 1999

	Share of export %		Share of import %	
	to CEE - 10	to EU - 15	from CEE - 10	from EU - 10
Austria	14	63	9	69
Finland	8	56	4	58
Germany	8	56	8	54
Greece	8	55	3	67
Italy	5	56	4	62
Denmark	4	66	3	71
Sweden	4	55	4	64
France	3	63	2	62
Netherlands	3	73	2	54
Belgium	2	75	2	71
Luxemburg	2	83	1	89
Spain	2	70	1	68
UK	2	53	2	48
Ireland	1	68	1	54
Portugal	1	82	1	77
EU 15	5	61	4	59
CEE 10	14	64	10	64

Source: Brücker (2000), Ansgar Belke, Martin Hebler, "EU-Osterweiterung, Euro und Arbeitsmärkte", R.Oldenbourg Verlag, 2000 München, Wien, S. 162.

More questionable ist the initial notion, that the restoration of the Novgorod – Santiago de Compostela road would be accompanied by deepening the traditional division of labour, whereas the East would supply the West with cheap raw materials and work-intensive semi-fabricated products in exchange for western high-tech products. In 1998 this notion seem to be correct, as shown in table 3:

Table3: Top-10 in the trade-lists of EU-15 and CEE-10, 1998

CEE-exports	% of total volume	EU-15 exports	% of total volume
CLOTHES	12,0	Transport equipment	11,4
TRANSPORT	7,8	Electrical appliances	6,5
EQUIPMENT	7,6	Machinery	5,8
Electrical appliances	4,9	Special machines	4,2
Furniture	4,7	Other industrial ware	4,0
Ferrous metals	4,6	Office equipment	3,8
METAL WARE	3,5	Black metals	3,2
POWER-PLANT	3,3	Cloth	2,9
EQUIPMENT	3,1	Communications technique	2,9
Non-ferrous metals	3,0	Chemistry	2,8
Cloth			
Minerals			

Source: Emerson, Gros (1998), Ansgar Belke, Martin Hebler, "EU-Osterweiterung, Euro und Arbeitsmärkte", R.Oldenbourg Verlag, 2000 München, Wien, S. 230

According to this data the share of the industrial goods on both sides reaches 90% of the total volume, but even in 2002 the production in the East is still more work-intensive and in the West – more capital-intensive.² At the same time the CEE-10, being in a weaker position, records constant trade deficits (-15,3 Bill. € in 2000) and a raising foreign debt (see table 4):

Table 4: Total foreign debt, bill. \$

	1994 - 1998	2002
Bulgaria, Czech republic, Hungary, Poland, Romania, Slovakia, Slovenia	116,9	30,557

Source: Deutsche Bank, www.dbresearch.de/servlet/

It seems, that the integration of the CEE-countries passes according to the pessimistic view of Prof. Arno Tausch³, expressed in 1998.

The latest development, however, challenges this pessimism. Another notion proves to be valid, the notion, that at least the CEE-countries, which lie close to triangle Munich – Vienna – Prague, already benefit from the integration. In 2004 CEE-8 forms the Europe's fastest growing region with 3,8% average GDP-growth, following 3,1% in 2003. Polish GDP growth reached 5,8% in 2004 after 3,8% in 2003, industrial output 13%, after 8,8%. Referred to Slovakia, the data are as follows: 4,8% after 4,2%, 8% after 7,5%. Due to the FDI we do really observe a certain shift of the economic activity eastwards, where such a small country like Slovakia becomes one of the biggest car-producers in Europe, with an annual production of about 900 000 pcs. This development already results in higher standards of living: having in mind the purchasing power the biggest CEE centers like, Bratislava, Budapest, Prague and Warszawa have overtaken the EU-average⁴. Growth is also catching up in Bulgaria and Romania.

The fast growth is accompanied with positive changes of the trade structure: in the cases of Slovakia and the Czech republic we see the raising share of machinery, semi-finished products and miscellaneous manufactured articles in the trade with the EU-partners. More important, the whole trade balance and the balance in these sectors tend to become positive, especially after 2000 (tables 6 and 9), and the foreign debt (not only of Slovakia and the Czech republic) gives no reason for concerns, related to the values of the domestic reserves and the GDP (table 10 –14). There still remain two problems: The negative total trade balance (not only of Slovakia and the Czech republic, see tables 7 and 10) derives from the exchange with Russia, China, Japan and other Asiatic exporters. The high dependence on imported fuels is a problem of the whole EU, but CEE-10 still cannot fill the gap with exports to Russia.

The second problem derives from the CAP of the EU, i.e. from the still different levels of protection and financial support of the farmers. Despite of the natural advantages of the CEE-countries, they mark a constant negative balance in the trade with agricultural products. In Poland, for instance, reaching the agricultural standards required 70 Bill. € in 2000.⁵ The common problem prefaces a common political position of the CEE-countries and common pressure toward leveling the conditions for the all the farmers by reforming the CAP. If so, we can foresee an even more positive trade balance of these countries with their West-European partners.

² Bundesamt für Statistik der BRD, Wiesbaden 2003

³ Tausch, Arno. (1998) *Globalization and European Integration* Riverside, California: World Systems Archive, University of California, Riverside.

⁴ „East-West contact“, No 4, 2002

⁵ „Der Spiegel“ No 40/2000

At the end, we can prove validity of the “Main Merchant Roads – theory” by examining the economic development of Bulgaria, as well. The country still lags behind the new EU-members, as the main economic indicators, the trade structure and the trade balance demonstrate*, though we notice even here most of the overall positive tendencies. We can explain this laggard position partly to bad political and economical management, but there is one more important reason: Bulgaria lies on the Istanbul – Vienna merchant road. Once very important to Europe (as prolongation of the Great silk road), today this road is of second importance for the EU-economy and determines Bulgaria’s peripheral economic status. The shift of the economic activity eastwards nevertheless affects positively Bulgaria’s economic development, and the country is expected to gain even more by the revitalising of the Istanbul – Vienna road through a possible Turkey’s entry into the EU.

To summarize: there is still much disappointment and concern about the CEE-countries future within the EU, but 10 years ago the valid “Main Merchant Roads – theory” foresaw the positive tendencies we witness today. Admitting the slow progress, we can afford a little bit more optimism for the future.

Kontakt

Georgij Chankov Georgijev
Katedra medzinárodných vzťahov
Univerzita národného a svetvého hospodárstva
Sofia, Bulharsko
chankov-g@yahoo.com

doc. Dr. Ing. Vladimír Valach

Pavol Koyš (nápís v Múzeu v Martine): „Slovensko kde si bolo, keď Európa belmom pýchy nedovidelo Ťa Slovensko, nedovidelo si na hodokvas prevysokých trónov, na neviditeľných bohov v ligotavých oltároch, aj tvoj boh bol chudák, nemal ani za priehrštie úľavy, nedovidelo si na pódia Sorbony, fresky Benátok“.

Proces otvárania sa Slovenska svetu nebol ani jednoduchý ani priamočiary. Na tomto procese sa zúčastňovalo a zúčastňuje celé spektrum inštitúcií a osobností. Slovensko prešlo najmä v druhej polovici dvadsiateho storočia obrovským vývojom od postavenia ako objektu centralizácie a rôznych monopolov v rámci administratívno-prikazovacieho modelu riadenia ekonomiky a spoločnosti k pozícii subjektu štátnosti v integračných a globalizačných procesoch.

K zásadnému urýchleniu tohto procesu prispel viacprúdový transformačný proces v rokoch 1990 – 2004 najmä v jeho prúdoch ekonomickej a bankovej reformy, v prúde otvárania sa svetu a v prúde adaptácie na trendy vo svete. Pokračovanie v integračných a globalizačných procesoch je už zabezpečené inštitucionálne i generačne.

V tomto náročnom a zložitom procese význanú úlohu zohrali a zohrávajú banky. História bankovníctva na Slovensku má zvláštnu vypovedaciu schopnosť z hľadiska jeho zápasov o hodnoty demokratickej spoločnosti, ako aj z hľadiska štátnoprávneho vysporiadania národnej identity. Práve v druhej polovici dvadsiateho storočia prešlo bankovníctvo na Slovensku obrovskými zmenami dopredu, do hĺbky i do šírky.

Päťdesiate a šesťdesiate roky 20. storočia - tuhá centralizácia

Proces centralizácie v národnom hospodárstve Československej republiky vyvrcholil vznikom jednotnej štátnej banky československej (ŠBČS) k 1. júlu 1950, a to z Národnej banky československej ako emisnej banky a z dvoch prevádzkových bánk, a to zo Živnostenskej banky a Slovenskej Tatrabanky, ako aj z Poštovej sporiteľni. Logike veci a celkovému administratívno-byrokratickému systému riadenia národného hospodárstva zodpovedala aj tuhá a prísna centralizácia v ŠBČS s centrálou v Prahe. V praxi to znamenalo, že tzv. monopol zahraničného obchodu bol realizovaný podnikmi zahraničného obchodu (PZO) so sídlom v Prahe, resp. v Liberci a v Jablonci a tzv. devízový monopol predstavovali operácie v centrále ŠBČS v Prahe v tzv. SOZA (Správa pre zahraničné operácie), a to pre právnické i pre fyzické osoby. Všetky zahranično-obchodné a devízové operácie dovtedy realizované pre Slovensko v Bratislave boli delimitované do Prahy.

V podmienkach prísnych obmedzení vycestovania „na Západ“ pri nedostatku inštitúcií a špecialistov pre kontakty so zahraničím Slovensko najmä v päťdesiatych ale i šesťdesiatych rokoch nemalo možnosť priamej spolupráce a intenzívneho prijímania bezprostredných impulzov a podnetov z trendov vo svete.

Rok 1968 – prielom aj do monopolu zahraničného obchodu a devízového monopolu

Politické oteplenie spôsobené najprv „bratislavskou“ a potom aj „pražskou“ jarou prispeli k urýchlenému rozhodnutiu vytvárať inštitucionálne predpoklady k zvýšeniu podielu Slovenska na zahraničnom obchode celej ČSSR. Takto sa po 18 rokoch centralizácie zahraničného obchodu a príslušných bankových služieb v Prahe začali

vytvárať subjekty zahraničného obchodu a nadväzujúci bankový servis aj na Slovensku.

Začiatky budovania novej pobočky Československej obchodnej banky (ČSOB) na Slovensku počínajúc 4. marca 1968 naboli vôbec ľahké. Pri tvrdej byrokracii a centralizácii riadenia ekonomiky bolo všetko limitované a tým aj nedostatkové od kancelárskych miestností počínajúc cez nákup nábytku a kancelárskej techniky až po počty pracovníkov. Cítili sme však, že sa tu rodí čosi, čo ekonomike Slovenska veľmi pomôže, že je tu šanca vychovávať novú generáciu profesionálov v zaujímavej oblasti a že aj Slovensko výjde viac z tieňa Prahy. Postupne ako sa vytvárali a rozvíjali nové subjekty zahraničného obchodu so sídlom na Slovensku napr. pobočka Keramiky, neskôr Kerametal, Chemapol neskôr Petrimex, Drevoúnia, Omnia, Slovart, Technopol, Martimex, Chirana, Interal, Koospol a ďalšie museli sme rozširovať aj príslušné bankové služby.

Atmosféra v ČSOB za čias jej prvého generálneho riaditeľa Ľudovíta Kováčika, rodáka z Čierneho Balogu a nesmierne vzácneho človeka bola žičlivá. Generálny riaditeľ osobne dohliadal, aby nám v maximálnej miere vychádzali v ústrety všetky príslušné útvary v centrále, najmä pri zapracovávaní našich pracovníkov. Táto pomoc bola nesmierne potrebná, pretože na Slovensku chýbali profesionáli zdatní z oblasti devízových operácií.

Dnes naše banky realizujú denne stovky zahraničných devízových operácií, ale vtedy pred 36 rokmi sme začínali úplne od začiatku, dokonca hlboko v mínuse jazykovej a profesionálnej vybavenosti. Preto sme boli nesmierne hrdí na každý nový kontakt, na každú novú operáciu so zahraničím či už to boli hladké platby, šeky, dokumentárne inkasá, akreditívy, zmenárenské operácie, devízové a úverové operácie a pod. Medzi prvú výraznú devízovú operáciu patril revolvingový akreditív pre Contierz Dusseldorf v prospech Kerametalu v čiastke 17 mil. mariek.

Postupne sme nadväzovali kontakty aj so zahraničnými bankami i keď sme museli spočiatku vysvetľovať, že Bratislava nie je v Slovinsku a Ľubľana nie je na Slovensku.

Pobočka ČSOB v Bratislave v úzkej spolupráci s Federálnym ministerstvom zahraničného obchodu a ďalšími príslušnými inštitúciami na Slovensku aktívne prispievala k rozpracovaniu ďalšej koncepcie a rozvoja zahraničného obchodu na Slovensku. K výchove nových špecialistov účinne napomáhala spolupráca s Vysokou školou ekonomickou a Inštitútom zahraničného obchodu. Takto postupne vznikala a rozširovala sa v 70. a 80.-tych rokoch nová generácia špecialistov v zahraničnom obchode a v devízovej oblasti na Slovensku, čo v 90. rokoch prispelo k urýchleniu economickej reformy a intenzívnejšej internacionalizácii aj firiem na Slovensku.

Ďalšou križovatkou a posunom v bankovníctve aj na Slovensku bolo otvorenie prvej reprezentácie ČSOB na západe – v Paríži kam bol vyslaný dovtedajší riaditeľ pobočky ČSOB v Bratislave V. Valach. Päť rokov pobytu v tejto reprezentácii znamenalo nové výzvy a nové možnosti oboznámiť sa s progresívnymi trendami v bankovníctve priamo v podmienkach trhovej ekonomiky a možnosti prenášať ich aj na Slovensko. Reprezentácia v Paríži za prvých 5 rokov svojho pôsobenia mala 877 rokovaní s najrôznejšími prevažne bankovými partnermi a bolo spracovaných 676 správ, rozborov a informácií o kurzových a úrokových pohyboch, o platobných podmienkach a o možnostiach nášho exportu a importu. Francúzsko ako aj ďalšie vyspelé krajiny prežívali ešte neblahé dôsledky z prvého (1973)

a druhého ropného šoku (1979) schodky v platobnej bilancii v dôsledku rastu cien ropy dosahovali rekordné výšky, čo následne viedlo k poklesu výroby, k rastu nezamestnanosti a k rastu inflácie. Hospodárska kríza bola sprevádzaná menovou a finančnou krízou a rastom nadmernej zadlženosti v rozvojových krajinách, ako aj v strednej Európe.

Vo Francúzsku analyzovali danú realitu ekonomickú i spoločenskú a v nadväznosti na to rozpracovávali adaptačné opatrenia a mechanizmy na vyvedenie krajiny z krízy. Na základe skúseností z Francúzska reprezentant ČSOB napísal v roku 1981 knihu „Riziká na zahraničných trhoch“ a v roku 1989 knihu „Adaptácia – kritérium úspešnosti ekonomiky“.

Ak sedemdesiate roky vo svetovom hospodárstve boli predovšetkým rokmi šokov a nerovnováh, osemdesiate roky sa stali obdobím adaptácie aj na finančných trhoch a vôbec

v peňažníctve. V osemdesiatych rokoch sa prehĺbil proces globalizácie výrazným posilnením váhy svetových finančných centier. Sofistikácia a diverzifikácia produktov a nástrojov finančného trhu nadobudla obrovské rozmery spolu s výrazným procesom sekuritizácie, rozvoja derivátov, opcií, headgingu, swapových a termínových operácií. Obrovský rast objemu financovania a medzinárodných likvidít sa prejavil aj v nových produktoch financovania.

Potreba zásadných zmien a adaptácie na svetové trendy sa pociťovala v 80. tých rokoch aj v Československu. Vynútili si to nielen nové tendencie vo svete, nielen Gorbačovová perestrojka v ZSSR ale predovšetkým vlastné problémy nízkej výkonnosti a účinnosti riadenia ekonomiky.

Je preto zaujímavé, ako v tomto kvase nahromadených spoločenských a ekonomických problémov reagovala banková sústava.

V ČSOB už v tom období by sa bolo žiadalo od vedenia banky energetickejšie reagovať na zmeny vo svete ako aj na požiadavky organizácií zahraničného obchodu, u ktorých aj v dôsledku styku so zahraničnými bankami narastal profesionalizmus v oblasti nielen obchodnej ale aj finančnej a devízovej. Obrovský priestor existoval v zvládnutí nových finančných produktov a ich kombinácií pri financovaní diverzifikácie foriem obchodov, sofistikácie platobných podmienok ale aj v rámci pomoci výrobným podnikom, ktoré sa už čoraz častejšie dostávali na zahraničné trhy priamo i nepriamo, napr. prostredníctvom výrobných kooperácií, kompenzačných obchodov alebo devízovo-návratných úverov.

Postavenie ŠBČS aj v rokoch osemdesiatych bolo plné nedorozumení. V činnosti banky prevládala kontrolná a represívna činnosť. Centrálna sféra, politické i ekonomické orgány sa v tom období chovali ako zlodej, ktorý v snahe odpútať pozornosť od seba kričí: „chytte zlodeja“. Nepochopili základnú pravdu, ktorú ministerský predseda R. Barre v období hospodárskej krízy vo Francúzsku neustále opakoval a podľa toho aj konal, že „netreba hovoriť, čo by mali podniky robiť, ale treba vytvárať podmienky aby sa tak chovali“.

Ale vývoj sa už nedal zastaviť. Vo verejnosti a v masmédiách sa zdvihla obrovská vlna záujmu o nové javy, pojmy, kategórie a fenomény. Bol však z toho zjavný iba prínos v rozvoji ekonomického myslenia pokiaľ ide o rozširovanie pojmového aparátu o také pojmy ako je podnikanie, riziká, nerovnováhy, adaptácia, nové formy obchodov a pod. Bol to doslova priaznivé obdobie aj pre publikačnú činnosť.

V rokoch 1988 – 1989 tlak na zmeny v hospodárskom mechanizme už bol tak veľký, že bolo treba niečo robiť. Boli prijaté 3 zákony o ŠBČS, o bankách a devízovom hospodárstve, a to ešte pred 17. 11. 1989.

V devízovej oblasti sa už od 1.1.1989 zaviedli nové opatrenia akými boli jednozložkový kurz a devízové normatívy. Už v roku 1989 sa zaviedli aj tzv. devízové aukcie, kde v rámci zvláštneho postupu mohli záujemci voľne nakúpiť potrebné devízy. Uvedené 3 zákony mali byť začiatkom ďalších zmien, boli však nekomplexné a neúplné. Napr. devízové aukcie názorne ilustrovali značnú nerovnováhu medzi dopytom a ponukou po devízach a nereálny oficiálny kurz. Preto po „zamatovej revolúcii“ po 1.1.1990 sa muselo ísť omnoho ďalej a hlbšie.

Roky deväťdesiate – zásadný posun v otváraní sa Slovenska svetu

Dňom 1.1.1990 dostalo všetko rýchly spád. Na čele už novej emisnej federálnej banky sa vymenilo celé vedenie. Na poste predsedu vystriedal S. Potáča J. Tošovský. Miesto M. Zámečnika, J. Krejču a K. Hajka boli menovaní za prvého podpredsedu V. Valach a na posty podpredsedov J. Kerouš a J. Zahradník.

Takto začal neopakovateľný proces bankovej reformy, kvas hľadania nových ciest, postupov, prístupov a mechanizmov. Môžno tu pripomenúť aj slová predstaviteľa jednej

centrálnej banky, ktorý zdôrazňoval: „Ak vyriešite tieto problémy, objavia sa Vám ďalšie problémy, ktorých riešenie Vás priblíži k problémom vyspelých krajín.“ Bolo potrebné veľmi naliehavo a súčasne riešiť množstvo najrozličnejších oblastí problémov od vrcholne koncepcných až filozofických, ako je menová politika, jej zameranie a nástroje, filozofia poskytovania licencií novým bankám, stabilita koruny až po organizáciu intenzívnej výchovy a prípravy novej adekvátnej informačnej sústavy.

Zároveň bolo potrebné cestovať a konzultovať so zahraničnými centrálnymi bankami, pripravovať sa na vstup do Svetovej banky a MMF a riešiť otvorené finančné problémy s bankami RVHP po jej rozpade.

Kľbko týchto problémov nebolo vždy jednoduché rozmotat', pretože jednotlivé oblasti boli vzájomne prepojené a podmieňujúce sa. Napr. pre udržanie stability meny mali sa využívať aj mechanizmy MMF a Svetovej banky. Pre vstup do týchto významných medzinárodných inštitúcií v septembri 1990 bolo však potrebné zaviesť vnútornú konvertibilitu Kčs ale k tomu bolo nevyhnuté zjednodušiť a zrealniť oficiálny kurz, k čomu mali slúžiť tri postupné vlny devalvácie Kčs. Tým sa jej kurz zrealnil z oficiálneho 14,- Kčs za 1,- USD na 28,- Kčs. V dôsledku toho však došlo k rozkolísaniu finančnej situácii firiem rozdielne v dvoch častiach republiky, sa to mimoriadnych výnosov u exportujúcich prevažne v Čechách a opačne k značným stratám u importujúcich podnikov prevažne na Slovensku.

Bol to práve V. Klaus na českej strane, ktorý pochopil, že ekonomiky ČR a SR sa začínajú v dôsledku ekonomickej reformy a najmä bezprostredne po devalvácii Kčs v roku 1990 vyvíjať iným smerom. Dovtedy v podmienkach Slovenska snaha o otváranie sa svetu a presadzovanie aj vlastnej identity narážalo často na nepochopenie, čím vznikali rad nedorozumení.

A tak bola 23. júla 1992 uzatvorená politická dohoda o zániku federácie. V menovej oblasti to znamenalo, že už nešlo o posilňovanie kompetencií ústredia ŠBČS pre Slovensko, ale o vytvorenie vlastnej suverennej centrálnej banky SR. Česká strana mala jednoznačne predstih, pretože začala s prípravou na rozdelenie federácie ešte v roku 1991. Začiatkom roku 1992 bolo v riadiacej zložke ústredia ŠBČS pre SR 84 pracovníkov a na druhej strane federálne ústredie ŠBČS a ústredie ŠBČS pre ČR malo 1200 pracovníkov. Českej strane stačilo k 1.1.1993 prakticky iba vymeniť vývesnú tabuľu, pretože kontakty so svetom, intenzívne stáže a odbornú prípravu pracovníkov v Prahe začali už po 1.1.1990.

O to viac treba obdivovať a oceniť obrovskú a mimoriadnu prácu na Slovensku vykonanú v druhom polroku 1992 a v roku 1993 na vytvorenie NBS, jej plne fungujúcich útvarov, na menovej odluke a na vytvorení novej národnej meny SR. Menová odluka, vlastná mena, potvrdenie členstva SR v MMF a Svetovej banke, stabilita SK, úspešná príprava na vstup do OECD a do EU, to je iba niekoľko výrazných úspechov obrovskej práce celej galérie osobností, ktorí pri vzniku a rozvoji NBS prispeli mimoriadne k tomu, že NBS sa stala pevným pilierom inštitúcií novej samostatnej Slovenskej republiky.

S otváraním sa svetu úzko súvisia aj vysoko profesionálne opatrenia v devízovej oblasti najmä pokiaľ ide o prechod ku konvertibilite meny, kde možno vidieť zreteľne 4 stupne finančnej otvorenosti našej ekonomiky:

1. stupeň bola finančne uzatvorená ekonomika s nevymeniteľnou menou a s pomerne tvrdou centrálnou administratívnou reguláciou devízového hospodárstva a platných transférov. Táto etapa s koeficientom VRCV (vnútorné reprodukčné cenové vyrovnanie – 2,7), devízovou reguláciou v podstate u nás trvala do roku 1990.

2. stupeň finančnej otvorenosti začína po 1.1.1990 zavedením vnútornej konvertibility a nástupom na stratégiu transformácie k trhovej ekonomike.

3. pokročilejší stupeň finančnej otvorenosti sa začína už pod egidou NBS v roku 1995 postupným prechodom od vnútornej k vonkajšej konvertibilite, od liberalizácie devízových operácií na bežnom účte platobnej bilancie k postupnej liberalizácii aj na kapitálovom účte

4. a najvyšší stupeň finančnej otvorenosti našej ekonomiky bude predstavovať vstup do eurozóny a štandard európskej tržnej ekonomiky.

Výrazným medzníkom nášho otvárania sa svetu bol vstup do OECD v roku 2000, v ktorom sa angažovala veľmi úspešne aj NBS a samozrejme aj veľvyslanectvo SR v Paríži. Vstup SR do OECD v mnohom urýchlil a vhodne kanalizoval prípravu ako aj samotný vstup do EU. Posilnilo sa dobré meno SR vo svete ako 30 člena klubu najvyspelejších krajín vo svete – najvyspelejších na fantáziu a nápady. Prejavilo sa to prakticky aj vo zvýšení záujmu zahraničných investorov o investovanie na Slovensku.

Pravda identita národa a imidž krajiny sú veľmi krehké hodnoty, o ktoré je potrebné neustále usilovať cieľavedomo a systematicky. Nové výzvy prináša aj integrácia a globalizácia, na ktoré musí pohotovo reagovať pokiaľ možno v predstihu aj Slovenská republika.

Kontakt

doc. Dr. Ing. Vladimír Valach

bývalý veľvyslanec SR vo Francúzsku

externý spolupracovník Katedry diplomacie a medzinárodných vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

**BRIAN HOCKING A STEVE MCGUIRE: OBCHODNÁ POLITIKA
(TRADE POLITICS)**

Ing. Juraj Skovajsa

ISBN 0-415-31017-2

326 str.

Recenzovaná kniha *Trade politics* je druhým vydaním rovnomenného diela. Druhé vydanie prišlo po piatich rokoch od vydania prvej verzie. Kniha je dielom tímu autorov pozostávajúceho z odborníkov na jednotlivé témy. Kniha podáva prehľad vývoja v prostredí obchodnej politiky, s dôrazom na d'alekosiahle zmeny v dôsledku teroristických útokov zo septembra 2001 a Ázijskej finančnej krízy. Vedúcimi tímu sú Brian Hocking a Steven McGuire. Steven McGuire je profesorom na univerzite v Bath, jeho výskum je zameraný najmä na vzťah medzi firmami a netrhovými subjektami. Veľká časť jeho výskumu sa zaoberá vplyvom firiem na fungovanie a vývoj regulačných režimov na národnej a medzinárodnej úrovni. Taktiež sa bližšie zaoberá rozhodovaním v rámci WTO, vplyvu WTO na firmy a ich rozhodnutia v rámci výskumu a vývoja, obchodnými vzťahmi USA a EÚ, kozmickým priemyslom a NAFTA. Brian Hocking je profesorom medzinárodných vzťahov na univerzite v Coventry.

Kniha je rozdelená do štyroch častí, ktoré sa ďalej členia na jednotlivé kapitoly, napísané jedným alebo dvoma autormi. Prvou časťou knihy je časť *Prostredia a záležitosti*. Tu autori rozoberajú problematiku zmeny obchodnej agendy od konferencie WTO v Seattli, transatlantickými vzťahmi, obchodnou politikou v Ázii, združením NAFTA, voľným obchodom v Amerike a svetovým obchodom a Afrikou. Autori tu dospeli k záveru, že sa obchodná agenda stala kompletnejšou a náročnejšou ako kedykoľvek predtým. Prehľbovanie komplexnosti je dané rastúcim počtom a aktivitou krajín, ktoré sú účastníkmi multilaterálnych a regionálnych obchodných dohôd. V súčasnosti je len málo krajín na periférii svetového hospodárstva, pričom ich počet klesá. Taktiež prístupy k riešeniu problémov sa menia. Problém rozvoja a chudoby už nie je o pomoci ale o efektívnejšom zapojení rozvojových krajín do globálneho hospodárstva. Ďalej je rozobratá problematika WTO, súčasná a budúca úloha a zlyhania WTO, ktoré vyvrcholili vo forme protestov a násilností v Seattli v roku 1999. WTO nedokázala včas reagovať na nové problémy širšej politickej a obchodnej agendy a na spochybnenie jej legitímnosti pri riešení globálnych problémov antiglobalistami.

Obchodná agenda expanduje aj v dôsledku rozvoja multilateralizmu a súčasne regionalizmu. Zvláštna pozornosť je venovaná vzťahu USA a EÚ ako najdôležitejšiemu vzťahu v rámci svetového hospodárstva. V kontraste s vývojom na oboch stranách Atlantiku je regionalizácia v Ázii oveľa slabšie rozvinutá.

V tejto časti je taktiež rozobratá problematika NAFTA, ako najdôležitejšieho (popri EÚ) regionálneho zoskupenia. Autor sa zaoberá i dôsledkami útokov z 11. 9. 2001 na fungovanie NAFTA. V dôsledku prísnejších bezpečnostných opatrení sa mnohé firmy ocitli odrezané od svojich dodávateľov z iných krajín NAFTA. Je tu rozobratá i možnosť rozšírenia NAFTA na celú Severnú a Južnú Ameriku. Posledným okruhom je postavenie Afriky vo svetovom hospodárstve a vývoj za posledné roky. Kým niektoré krajiny sú na veľmi sľubnej ceste k rastu a blahobytu, iné stagnujú a stávajú ešte chudobnejšími. Ako hlavnú príčinu problémov autori identifikovali skorumpované a neschodné vlády niektorých afrických štátov.

Druhá časť knihy má názov *Politika WTO*. Konkrétne sa tu rozoberajú problémy perspektívy WTO, riešenie sporov v rámci WTO, rozvojové krajiny a WTO a WTO a občianska spoločnosť. WTO sa dostalo do povedomia ľudí najmä počas zasadania v Seattli v

roku 1999. WTO zaberá významné miesto pri regulovaní a rozvoji svetového obchodu. Kritici však poukazujú na nedostatok demokracie, keď rozhodnutia, významne ovplyvňujúce niektoré štáty, sú prijímané byrokratmi a technickými expertmi a nie demokraticky volenými zástupcami. Problémy WTO sa týkajú i zníženej schopnosti riešiť spory a rozhodovať. Taktiež zameranie sa na problémy bohatých krajín a veľkých firiem dáva WTO nádech akéhosi "klubu pre bohatých". V rámci WTO existujú prekážky, ktoré bránia rozvojovým krajinám plne sa zapojiť do fungovania WTO. Niektorým chudobným krajinám z Latinskej Ameriky, Afriky i Ázie sa však podarilo vymaniť z pasivity a stať sa plnohodnotným členom WTO. Svedčí o tom kolo rokovaní v Dohe, ktoré bolo nazvané i "rozvojovým kolom".

Tretia časť má názov *Obchodná agenda*. Konkrétne sa autori orientujú na problematiku obchodu s poľnohospodárskymi produktmi, právami intelektuálneho vlastníctva, obchodu a životného prostredia, ľudskými právami v súvislosti s právnymi štandardmi a problémom geneticky modifikovaných potravín. Obchodná agenda sa v posledných rokoch značne rozšírila a prehĺbila. Okrem tradičných otázok sa objavili i nové spojené s prehlbovaním globalizácie a technickými a technologickými zmenami. Novými položkami obchodnej agendy sú i životné prostredie a pracovné štandardy. Obe sú značne kontroverzné, príčinou je, že ide o hodnoty, ktoré nie sú vyčísliteľné či nahraditeľné peniazmi. Taktiež je otázne, či otvorenie niektorých otázok malo sledovať ochranu ľudí a zlepšenie životného prostredia alebo boli otvorené len za účelom zvýšenia stupňa protekcionizmu a ospravedlnenia zavádzania nových reštrikcii obchodu. Záverom je objasnený problém biotechnológií v poľnohospodárstve a efekt na svetový obchod. Biotechnológie sú taktiež novou položkou obchodnej agendy, je to komplexný interdisciplinárny problém konfrontujúci záujmy vlád, širokej spoločnosti, firiem a mimovládnych organizácií.

Poslednou časťou knihy je časť *Hráči a procesy*. Nová komplexnejšia obchodná agenda so sebou prináša i nových hráčov. Autori tu sledujú zmeny v prostredí svetového hospodárstva a prispôsobovanie sa starých hráčov(najmä štátu) novým podmienka a pôsobeniu nových hráčov. Štáty strácajú časť svojej politickej sily v prospech ostatných hráčov ako sú firmy, mimovládne organizácie či nadnárodné inštitúcie. štát však naďalej zostáva kľúčovým hráčom vo svetovom hospodárstve. Taktiež si svoj dominantný význam uchováva vzťah medzi štátom a firmami. Štát potrebuje zamestnanosť, technológie a investície, kým firmy uznávajú úlohu štátu v stanovovaní pravidiel a poskytovaní verejných statkov, ktoré prispievajú k vyššej konkurencieschopnosti firiem.

V závere poslednej časti je rozobraný a hodnotený proces tvorby obchodnej politiky USA a EÚ. Autori odhaľujú veľkú podobnosť medzi správaním EÚ a individuálnej krajiny, zároveň však odhalili i niektoré výrazné rozdiely. Pri USA je pozornosť zameraná na porovnanie pôsobenia Clintovovej a Bushovej administratívy ako i na vzťah medzi Bielym domom a kongresom. Poslednou rozoberanou témou je teroristický útok z 11.9.2001 a dôsledky, ktoré to prinieslo a následky novej bezpečnostnej politiky na voľný obchod.

Kontakt

Ing. Juraj Skovajsa

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

skovajsa@euba.sk

Ing. Dimitrij Zacharčenko

ISBN 5-94599-062-0, 592 s.

Publikácia *Medze globalizácie* s podtitulom *Problematické otázky súčasného vývoja* je výsledkom výskumu nadácie Michaila S. Gorbačova, mapujúceho globalizačný proces v Rusku a iných krajinách od konca deväťdesiatych rokov minulého storočia. Michail Gorbačov je nielen iniciátorom výskumu, ale aj vedúcim redakčného tímu tohto titulu. Za jeho podrobný obsah je zodpovedný početný a v skutočnosti kompetentný kolektív autorov, pozostávajúci z popredných ruských vedcov. Sám Michail Gorbačov je okrem iného aj autorom predslvu a doslovu k tejto obsažnej publikácii. Tu vysvetľuje dôvody, ktoré ho viedli k uskutočneniu tohto, v istom smere unikátneho, výskumu a prináša chronologický pohľad na vývoj globalizácie.

Samotný výskum mal komplexný charakter. Fenomén globalizácie bol analyzovaný z viacerých hľadísk – z ekonomického, sociálneho, politologického, psychologického, ekologického, demografického a kultúrneho. Globalizácia je preto prezentovaná ako zložitý a často doslova protikladný proces, predpokladajúci viac alternatívnych možností vývoja.

Globalizácia prináša nové možnosti ekonomického a politického vývoja a v spojení s revolučnými objavmi v oblasti informatiky a telekomunikácií umožňuje efektívnu spoluprácu medzi jednotlivými krajinami. Z druhej strany však prináša aj isté negatíva. Tento vo svojej podstate objektívny proces sa aktívne zneužíva Spojenými štátmi na presadzovanie vlastných ekonomických záujmov. Udalosti, ktoré sa odohrali 11.9. 2001 vyvolali zvýšený záujem o protikladnú podstatu globalizácie. O túto problematiku sa začala zaujímať i laická verejnosť, pojem globalizácia sa čoraz častejšie objavuje v médiách. Práve preto je potrebné presne definovať rozdiel medzi globalizáciou a politikou neoliberalného globalizmu (v praxi sa tieto dva pojmy často zamieňajú).

Začiatok publikácie je akýmsi úvodom do problematiky. Vysvetľuje a komentuje rôzne aspekty globalizácie a približuje čitateľovi základné teórie ekonomickej a politickej globalizácii. Druhá kapitola pojednáva o globálnych problémoch v kontexte globalizácie a detailnejšie rozoberá tento fenomén z kultúrneho hľadiska. Analyzujú sa tu aj ekologické, sociálne, demografické a etnické aspekty tohto zložitého procesu.

Väčší priestor je pochopiteľne venovaný úlohe Ruska v tomto celosvetovom procese a jeho vplyvu na túto krajinu. *Globalizácia a Rusko* je názov záverečnej kapitoly, ktorá sa zaoberá touto zaujímavou a pomerne zložitou otázkou. Okrem toho sa tu rozoberajú problémy novej štruktúry medzinárodnej bezpečnosti a možné spôsoby zaradenia Ruska do tejto štruktúry.

Publikácia je podrobným, ale zároveň adaptovaným dielom pre širšie masy. Prináša komplexný pohľad na fenomén globalizácie a určite zaujme aj čitateľov, ktorí sa o danú problematiku zaujímajú len okrajovo. Proces globalizácie vyvolal vlnu protestov a množstvo otázok zo strany odborníkov a verejnosti. Čo prináša vzájomná závislosť štátov a národov – vývoj alebo neočakávané nebezpečenstvá a konflikty? Na túto otázku sa snažia odpovedať autori publikácie *Medze globalizácie*.

Kontakt

Ing. Dimitrij Zacharčenko

Interný doktorand

Katedra diplomacie a medzinárodných vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Prehľad

DOKUMENTÁRNY AKREDITÍV – JEDEN ZO ZÁKLADNÝCH PLATOBNÝCH A ZABEZPEČOVACÍCH PROSTRIEDKOV V MEDZINÁRODNOM PLATOBNOM STYKU

Ing. Eva Jančíková, PhD.

Resumé

Dokumentárny akreditív je jedným z najznámejších a najlepšie prepracovaných platobných nástrojov v medzinárodnom platobnom styku. Akreditív predstavujú abstraktný záväzok vystavujúcej prípadne potvrdzujúcej banky, že ak budú splnené podmienky akreditívu, poskytnú oni určité plnenie – platbu, akceptáciu zmenky, odloženú platbu. Abstraktnosť tohto záväzku spočíva v tom, že zúčastnené strany sa zaoberajú výlučne dokumentmi požadovanými v akreditíve a sú striktne oddelené od kúpnych zmlúv. Splnenie podmienok akreditívu banka kontroluje na základe predložených dokumentov.

Význam akreditívu spočíva v tom, že dodávateľovi poskytuje istotu úhrady za dodaný tovar alebo službu, ak splní vopred dohodnuté podmienky a ochráni ho pred rizikom platobnej neschopnosti odberateľa. Rovnako ho ochráni aj pred rizikom, že odberateľ neprevezme dohodnutý tovar (je to dôležité hlavne pri tovare vyrábanom špeciálne na objednávku).

Odberateľovi akreditív zaručuje, že za objednaný tovar nezaplatí skôr, ako budú splnené všetky podmienky a predložené požadované dokumenty.

Summary

Documentary credit is one of the famous and the best adapted payment instrument of international payment system. A documentary credit is irrevocable independent undertaking of the issuing or confirming bank to pay to the beneficiary – by sight payment, by acceptance, or by deferred payment provided all documents as stipulated in the credit have been presented and all terms and conditions of the credit are complied with. A documentary credit is independent of goods, services and performances and any other consideration outside the actual credit as issued and is an undertaking which is enforceable against the issuing bank even if the buyer is unable or unwilling to pay the issuing bank.

The documentary credit offers to the beneficiary the assurance of the payment provided that the presented documents will comply with terms and conditions of documentary credit and protect him from the risk of insolvency of the buyer or his non willingness to pay or to take over the goods (this is very important when the delivered goods is specially produced for the concrete buyer. For the applicant the documentary credit offers the assurance that he will pay only after presentation of credit conform documents requested by him.

Dokumentárny akreditív je jedným z najznámejších a najlepšie prepracovaných platobných nástrojov v medzinárodnom platobnom styku.

Dokumentárny akreditív, vystavený na základe žiadosti klienta je písomným záväzkom banky, ktorá ho vystavila, že poskytne príjemcovi tohto akreditívu plnenie vo forme platby, pokiaľ tento príjemca splní v rámci určenej lehoty vopred stanovené podmienky uvedené v tomto akreditíve.

Akreditív je abstraktný dlžnícky záväzok. Akreditívy sú svojou povahou transakcie oddelené od kúpnych alebo iných zmlúv, ktoré môžu byť ich podkladom, ale banku takéto zmluvy nijako nezaväzujú. Pri akreditívoch sa všetky zúčastnené strany zaoberajú len

dokumentmi a nie tovarom, službami alebo inými činnosťami, ktorých sa dokumenty môžu týkať.

Splnenie podmienok akreditívu banka kontroluje na základe predložených dokumentov, čo znamená, že nemajú byť v akreditíve požadované žiadne podmienky nedokumentárne, t.j. také, ktorých plnenie by nebolo možné jednoznačne skontrolovať a overiť na základe predložených dokumentov. Kupujúci (žiadateľ, importér, príkazca) a predávajúci (vývozca, beneficiant), aj keď im ide v podstate o tovar, musia v styku s bankami svoje príkazy a inštrukcie dávať na podklade dokumentov. Hlavne, ak by malo dôjsť k odmietnutiu predložených dokumentov, jediným dôvodom by mali byť chyby v dokumentoch.

Dodávateľovi poskytuje akreditív istotu úhrady za dodaný tovar alebo službu, ak splní vopred dohodnuté podmienky a ochráni ho pred rizikom platobnej neschopnosti odberateľa. Rovnako ho ochráni aj pred rizikom, že odberateľ neprevezme dohodnutý tovar (je to dôležité hlavne pri tovare vyrábanom špeciálne na objednávku).

Odberateľovi akreditív zaručuje, že za objednaný tovar nezaplatí skôr, ako budú splnené všetky podmienky a predložené požadované dokumenty.

Akreditív je upravený Jednotnými pravidlami a zvykosťami pre dokumentárne akreditívy vydané Medzinárodnou obchodnou komorou v Paríži ako Publikácia č. 500, z roku 1994. Jednotné pravidlá a zvyklosti pre dokumentárne akreditívy boli po prvýkrát vydané v roku 1933. Potom boli prepracované v rokoch 1951, 1962, 1974 a 1983. Jednotlivé aktualizované verzie odrážali potrebu úpravy predchádzajúcich s ohľadom na zaistenie banky voči nesprávne poskytnutým inštrukciám (1951), dôraz na povinnosť kupujúceho uviesť svoje požiadavky a nároky na podmienky akreditívu (prvá celosvetovo prijatá revízia 1962, zmeny v dokumentácii a spôsoboch prepravy, najmä námornej (1974), rozšírenie kontajnerizovanej a kombinovanej prepravy, nové metódy vystavovania dokumentácie, nové telekomunikačné kanály medzi bankami, širšie použitie standby akreditívov a akreditívov s odloženým platením (1983), nový vývoj v dopravných odvetviach, snaha o zvýšenie integrity, spoľahlivosti a účinnosti dokumentárneho akreditívu ako platobného a zaistovacieho nástroja (1993).

Účastníci akreditívu:

- Príkazca - žiadateľ o vystavenie akreditívu, žiada svoju banku o otvorenie akreditívu, (kupujúci, importér)
- Vystavujúca banka - banka otvárajúca akreditív na základe žiadosti kupujúceho (banka importéra)
- Druhá banka - avizujúca alebo potvrdzujúca banka, ktorá oznamuje beneficiantovi vystavenie akreditívu v jeho prospech príj. banka, ktorá bola poverená potvrdením akreditívu (väčšinou banka predávajúceho)
- Beneficiant - predávajúci alebo exportér, ktorý od importéra požaduje otvorenie akreditívu s cieľom zabezpečiť platby.

Druhy akreditívov:

Odvolateľný akreditív

Akreditív je odvolateľný, ak je to v jeho texte výslovne uvedené. Vystavujúca banka má právo kedykoľvek zmeniť alebo zrušiť akreditív bez predchádzajúceho súhlasu beneficianta. Odvolanie je neúčinné, ak banka povinná zaplatiť, akceptovať alebo negociovat prevzala akreditívne dokumenty pred obdržaním správy.

Vzhľadom na nízky stupeň bezpečnosti pre exportéra je uplatnenie tohto druhu akreditívu v praxi veľmi zriedkavé. Používa sa medzi afiláciami a dcérskymi spoločnosťami

alebo pri zvláštnych obchodoch alebo ako náhrada platobného príslubu alebo platobného príkazu.

Neodvolateľný akreditív

Neodvolateľný akreditív predstavuje pevný záväzok vystavujúcej banky. Vystavujúca banka sa neodvolateľne zaväzuje, že poskytne plnenie uvedené v akreditíve, ak beneficient splní všetky podmienky. Tieto záväzky sa nemôžu zmeniť ani zrušiť bez súhlasu vystavujúcej banky, beneficienta a prípadne aj potvrdzujúcej banky.

Nepotvrdený akreditív

Pri nepotvrdenom akreditíve je v záväzku za platbu voči beneficientovi len vystavujúca banka. Avizujúcej banke nevzniká avizovaním žiadny vlastný platobný záväzok. Tento akreditív nekryje zahraničné politické a hospodárske riziko.

Potvrdený akreditív

Avizujúca banka preberá potvrdením akreditívu vlastný nezávislý platobný záväzok nezávisle od toho, či vystavujúca banka bude v stave poskytnúť potvrdzujúcej banke krytie za vykonanú platbu. Pre beneficienta je dôležité, že potvrdením akreditívu sú odstránené zahraničné politické a ekonomické riziká. V prípade sporu je príslušný súd v sídle potvrdzujúcej banky a použije sa právo platné v sídle tejto banky.

Špeciálne typy akreditívov a ich použitie:

Standby akreditív

Je takisto ako commercial letter of credit upravený UCP 500 ICC. Avšak má niekoľko zvláštnych čít, pre ktoré je úprava UCP 500 nevhodná. Od 1.1.1999 bola schválená nová právna úprava ISP 1998 (publ. MOK č. 590). Jej aplikácie (alebo UCP 500) závisí od dohody medzi zúčastnenými stranami (vôľa obchodných partnerov, pripravenosť banky na tieto nové pravidlá)

- jeho základným znakom je, že jeho použiteľnosti predchádza „default“ - nesplnenie dlžníkom platobných záväzkov alebo iných záväzkov, vyplývajúcich zo zmluvy (dodanie tovaru atp.) Je obvykle použiteľný proti prehláseniu beneficienta o vzniku defaultu „Default statement“ a prípadne kópiám dokladov, svedčiacim o splnení podmienok zo strany beneficienta tohto standby akreditívu

- vznik: v USA, nakoľko tamajšie banky nemohli až do nedávna vydávať záruky (môžu tak robiť až od r. 1996), podľa najnovších informácií však neamerické banky so sídlom v USA ako i mimo USA majú viac vystavených standby akreditívov než americké banky (Európa, Ázia).

Revolvingový akreditív

Obsahuje podmienku, ustanovenie, na základe ktorej môže byť automaticky zvyšovaný na pôvodnú sumu akreditívu až po dosiahnutie určenej maximálnej hodnoty.

- vzhľadom na to, že ostatné podmienky akreditívu sa nemenia (beneficiant, popis tovaru ap.), je vhodný pri obchodoch, ktoré sa opakujú počas určitého obdobia s rovnakým tovarom a tým istým obchodným partnerom.

Akreditív musí obsahovať detailný „mechanizmus revolvingu“:

- moment obnovenia akreditívnej čiastky
 - podmienka časová (vymedzenie dátumom)
 - podmienka predchádzajúceho čerpania
- osud nepoužitého zostatku

- pri kumulatívnom revolvingu sa nepoužitý zostatok prenáša do ďalšieho obdobia
- pri nekumulatívnom revolvingu nepoužitý zostatok prepadá musí stanoviť maximálnu hodnotu akreditívu a obvykle stanoví i počet obnovení čiastky

Prevoditeľný akreditív

Je upravený článkom 48 UCP 500 ICC - je to akreditív, na základe ktorého môže beneficiant požiadať banku, ktorá je poverená k platbe alebo inému plneniu z akreditívu, aby bol akreditív použiteľný vcelku alebo sčasti jedným alebo viacerými druhými beneficiantmi.

Prevoditeľný akreditív je teda nástrojom zaistenia pri obchode prostredníctvom sprostredkovateľa, ktorý nemusí použiť vlastné finančné prostriedky.

Technika prevodu:

- akreditív musí byť označený ako prevoditeľný
- akreditív môže byť prevedený na základe žiadosti prvého beneficianta za rovnakých podmienok, uvedených v pôvodnom akreditíve s výnimkou:
 - mena žiadateľa
 - zníženia sumy akreditívu a jednotkovej ceny
 - skrátenia lehoty platnosti, dátumu dodávky a lehoty na predloženie dokumentov
 - zvýšenia percentuálnej sadzby poistenia, aby zodpovedala požadovanému poisteniu v pôvodnom akreditíve
- obvykle sa požaduje jeho použiteľnosť u prevádzajúcej banky
- pri použití akreditívu druhým beneficiantom sú v dokumentoch ním predložené u prevádzajúcej banky vymenené faktúry a prípadné zmenky (prvým beneficiantom) s cieľom zinkasovať celú kúpnu cenu vrátane jeho provízie

Back-to-back akreditív

- použitie v rovnakých podmienkach ako prevoditeľný akreditív, keď však:
 - kupujúci nie je ochotný vystaviť prevoditeľný akreditív
 - subdodávateľ nie je ochotný akceptovať prevedený akreditív

Porovnanie s prevoditeľným akreditívom:

- nie je upravený UCP 500, nakoľko ide o dva samostatné akreditívy
- **jeho žiadateľ poskytuje preberaný akreditív ako formu zaistenia pre vystavujúcu banku.**
- Obsahuje riziko nezaplatenia v rámci pôvodného akreditívu.

Red clause (green clause) akreditív

- akreditív umožňujúci preplatu - akontáciu ešte pre naložením, naložením tovaru k odoslaniu, proti predloženiu dokumentov, ktoré ešte nesvedčia o splnení podmienok kontraktu
- táto akontácia je beneficiantom použitá na výrobu alebo nákup dodávaného tovaru alebo na úhradu výdavkou spojených s dodávkou (dopravné, poistné - ak tvorí vyššie percento pri veľkom objeme dodávky)

Pôvod názvu je v obchodoch s vlnou (Austrália, Nový Zéland, Južná Afrika), klauzula o monej predplatbe bola napísaná červene, obvykle na hornom okraji akreditívneho textu.

Remburzný (akceptačný) akreditív

predstavuje akceptačný úver zabezpečený akreditívom, ktorý sa opiera o medzibankovú úverovú linku akreditív je použiteľný akceptáciou lehotnej zmenky u banky beneficianta, ktorá ju po akceptácii odkupuje a vypláca ihneď z úverovej linky, ktorú poskytla banke žiadateľa. Platba na ťarchu žiadateľa sa uskutoční až pri splatnosti tejto zmenky.

Akreditív s odloženým platením

Pohľadávka exportéra je zaistená prísľubom vystavujúcej a prípadne potvrdzujúcej banky, že platba sa uhradí ku dňu jej splatnosti.

Vystavenie akreditívu

1. Kupujúci a predávajúci uzatvoria kúpno-predajnú zmluvu, ktorá ustanovuje platbu dokumentárnym akreditívom.
2. Kupujúci dá pokyn svojej banke - „vystavujúcej banke“ - vystaviť akreditív v prospech predávajúceho.
3. Vystavujúca banka požiadala inú banku, zvyčajne v krajine predávajúceho, aby avizovala akreditív predávajúcemu.
4. Avizujúca banka informuje predávajúceho o vystavení akreditívu.

Žiadosť o vystavenie akreditívu

Banky používajú vlastnú, obyčajne predtlačенú formu žiadosti, ktorej výhodou je možnosť voľby medzi ponúkanými možnosťami. Je veľmi dôležité vystaviť akreditív na prvýkrát tak, aby bol pre žiadateľa bezpečný, pretože následné zmeny podmienok nemusia byť beneficient prijateľ.

Náležitosti:

- **dátum a miesto platnosti** - pri dátume sa odporúča vychádzať z požiadavky kupujúceho na včasné dodanie tovaru, z ktorého po odpočítaní času potrebného na dopravu do miesta určenia dostávame posledný termín pre odoslanie tovaru z miesta odoslania, k tomuto termínu musíme pripočítať lehotu potrebnú pre obstaranie a predloženie dokumentov do banky. Ako miesto platnosti je všeobecne prijímaná krajina beneficianta, ktorá mu umožní mať kontrolu nad splnením podmienok akreditívu a teda možnosť využiť všetky ponúkajúce sa istoty akreditívu
- **spôsob vystavenia a zaslania akreditívu** - prenosom telekomunikačnými prostriedkami alebo poštou, (možnosť požiadať banku o eventuálne predavízo v prípade urgentnosti). Na výber môže mať vplyv cena rôznych spôsoboch zaslania, ale len v prípade časovej rezervy. Šetrenie v opačnom prípade môže mať za následok väčšie výdavky v súvislosti s nutným predĺžením platnosti.
- **sumu akreditívu je možné uviesť s toleranciou, pokiaľ ide o dodávku tovaru, ktorý nie je možné dodať v presnom, vopred určenom množstve, s ohraničením, že ide o maximálne prípustnú sumu, je možné k nej určiť dodatočnú sumu akreditívu, ktorou môže beneficient čerpať iné výdavky, napr.: poistné, dopravné, províziu agentovi ap.**
- **údaje pre odoslanie, nalodenie** - žiadateľ má možnosť stanoviť posledný termín na odoslanie tovaru, určiť miesto pre dodanie tovaru
- **čiasťkové dodávky** - dôvodom pre ich zakázanie môže byť nutnosť jednorazovej dodávky v určitom termíne, vo väčšine prípadov je však dôvod pre dovolené čiasťkové dodávky, nakoľko predstavujú istú formu flexibility pre beneficianta pri zasielaní tovaru

- **preloženie** - význam tohto výrazu je veľmi podrobne upravený v UCP 500 s ohľadom na jednotlivé druhy dopravy a požadované dopravné dokumenty.
- **popis tovaru** - musí detailne zodpovedať na faktúre, na iných dokumentoch môže mať všeobecný charakter, treba pamätať na toleranciu pri množstve, ak je uvedená aj v sume, popis tovaru by mal zodpovedať tovaru kontrahovanému
- **dokumenty** - výber musí zodpovedať charakteru tovaru
- **lehota na predloženie dokumentov** - určením tejto lehoty môže žiadateľ ovplyvniť čas, v akom dostane požadované dokumenty prostredníctvom banky. Toto je dôležité vtedy, keď sú prostredníctvom akreditívu predkladané všetky dispozičné dokumenty. Na druhej strane je potrebné nechať beneficiary rozumnú dobu na obstaranie a predloženie požadovaných dokumentov. Zároveň je potrebné dbať na zosúladenie posledného termínu pre odoslanie tovaru, uvedenej lehoty na predloženie dokumentov a dátumu platnosti akreditívu.

Vymedzenie dokumentov v Jednotných pravidlách a zvyklostiach pre DA - UCP 500

- ✓ jednoznačné a presné určenie výstavcov dokumentov (bez použitia nejasných pomenovaní ako prvotriedny, kvalifikovaný, nezávislý, miestny ap.)
- ✓ požiadavka na overenie, legalizáciu, potvrdenie, opatrenie vízom ap. je splnená, ak dokument obsahuje akýkoľvek podpis, pečiatku alebo označenie na dokumente
- ✓ opravy vykonané na dokumentoch sú overené výstavcom tohto dokumentu
- ✓ všetky iné dokumenty okrem obchodných faktúr, dopravných a poisťných dokumentov (nie sú upravené UCP 500) musia obsahovať požadovaný obsah a údaje o výstavcovi
- ✓ dátum vystavenia dokumentov - aj pred dátumom vystavenia akreditívu.

Správne vyplnenie žiadosti o vystavenie dokumentárneho akreditívu je základom funkčnosti celej operácie. Je najdôležitejšou časťou žiadateľových povinností. Po vystavení akreditívu hrá žiadateľ „pasívnu“ úlohu. Po predložení dokumentov beneficiary ich banka skúma a zisťuje ich súlad s akreditívnymi podmienkami. Ak ich uzná za dobré, vypláca na ťarchu účtu žiadateľa bez predchádzajúceho vyzvania alebo upozornenia.

Dokumentárny akreditív ako jeden z najbezpečnejších platobných prostriedkov, ktorý redukuje na minimum riziko predávajúceho tým, že zaplatenie zaisťuje záväzkom banky, čo pri jej bonite poskytuje istotu plnenia, a kupujúceho tým, že si môže vlastnou formuláciou akreditívnych podmienok zaistiť, aby dodávateľ nedostal zaplatené alebo nezískal iné plnenie bez toho, aby riadne splnil podmienky akreditívu, nachádza stále široké uplatnenie v medzinárodnom obchode. V našom zahraničnom obchode sme posledných rokoch zaznamenali mierny pokles v používaní akreditívov, ktorý bol vyvolaný tým, že sa akreditív u nás používal skoro výlučne len ako platobný prostriedok. Zmenené ekonomické podmienky našich podnikateľských subjektov môžu v krátkej dobe priniesť širšie používanie akreditívov hlavne v súvislosti s ich využitím ako prostriedkov na financovanie zahraničného obchodu.

Literatúra:

1. ANDRLE, P.: *Dokumentární akreditív v praxi*, 2. aktualizované vydanie, Praha, GRADA Publishing a.s., 2003
2. BUSTO, Ch.: *Sprievodca dokumentárnym akreditívom*, Bratislava, Slovenská obchodná a priemyselná komora, 1998

3. MARVANOVÁ, M. – HOUDA, M. : *Platební styk*, ECON, 1994
4. WICKREMERATNE, L. – ROWE, M.: *Trade Finance. The Complete Guide to Documentary Credits*, Canterbury, The Chartered Institute of Bankers, 1998
5. ICC *Jednotné zvyklosti a pravidla pro dokumentární akreditivy (UCP 500)* a Dodatek k UCP 500 pro elektronickou prezentaci (eUCP) verze 1.0, ICC Česká republika, Praha 2002

Kontakt

Ing. Eva Jančíková, PhD.

ČSOB, a.s. Bratislava

Lehotského 3

Bratislava

STRATÉGIA, POSTAVENIE A PRÍNOS UNIDO K ROZVOJU SVETOVÉHO PRIEMYSLU

Ing. Peter Vilčák

Resumé

Oblasti, ktoré si vyčlenilo UNIDO vo svojej stratégii „Zvýšením produktivity k sociálnemu rozvoju“ sa sústreďujú na vykonávanie aktivít v stredne dlhom období. Tieto aktivity zahŕňajú podporu investovania, transfer technológií, rozvíjanie manažérskych schopností, podpora obchodu a prístupu na trh, rozvoj súkromného sektora a podpora rozvoja multilaterálnych dohôd o ochrane životného prostredia medzi firmami. Základným bodom je presvedčenie, že priemysel môže podporiť rast produktivity podporu zručností, vedomostí a technológiami.

Uvedené aktivity, alebo ako sa nazývajú v prostredí UNIDO, služby, zahŕňajú široké spektrum aktivít namierených najmä na rozvoj v oblasti priemyslu a dôraz sa kladie pri tom na priemyselný rozvoj rozvojových krajín a najmenej rozvinutých krajín, vidieckych regiónov, podpora rozvoja malých a stredných podnikateľských subjektov, implementácia vhodných stratégií na zlepšenie prístupu na zahraničné trhy. Dôležitú súčasť tvorí aj podpora UNIDO, ktorá sa zameriava na vznik technických skúšobných laboratórií a certifikačných centier, na základe ktorých aj produkcia z rozvojových krajín dokáže preukázať zhodu s prísnyimi normami ktoré sú požadované od výrobkov na svetových trhoch.

V rámci UNIDO sa však nezabúda ani na výskum a vývoj. Na základe dvoch hlavných oblastí identifikovaných ako komparatívne výhody UNIDO organizácia rozbehla výskumný program zameraný na sledovanie a lepšie pochopenie procesov vedúcich k rastu produktivity a redukcii chudoby. Tento výskumný program zahŕňa komponenty ako priemysel a jeho príspevok rozvoju a redukcii chudoby, šírenie technológií na rozvoj produktivity, tvorba politík v novom ekonomickom systéme a rozvoj súkromného sektora.

Summary

The position selected by UNIDO in strategy „Productivity enhancement for social advance“ are concentrated on activities in a mid-term frame. These activities carried out by UNIDO include the support of investments, transfer of technologies, the development of managerial capabilities, support of trade and facilitation of market access, development of the private sector and the support of creating multilateral agreements on environmental protection. The main point is conviction that the industry can support productivity growth through supporting capabilities, knowledge and technologies.

The mentioned activities, or as in UNIDO terms known as services include a wide spectrum of activities focused basically on the development in the field of industry with an accent on the development in developing countries and least developed countries, rural areas, the support of small and medium size enterprises, implementation of appropriate strategies for facilitating the market access to foreign markets. An important part of services provided by UNIDO is the establishing of testing laboratories and certification centers that enable to prove conformity with the requirements on products set on world markets.

Research and development represents an important part of UNIDO's work. According to two comparative advantages, the organization set up research program for observing and understanding of processes that would lead to the growth of productivity and reduction of poverty. This research program includes components as industry and its contribution to the development and poverty reduction, spreading of new technologies for productivity growth, creation of policies in new economic systems and the development of

the private sector. Beside if this research programs UNIDO also develops strategies for the productivity growth of the industrial sector as whole.

Úvod

Rozvojové krajiny a krajiny tranzitívnou ekonomikou čelia mnohým výzvam v ich priemyselnom rozvoji a v modernizácii. Priemysel potrebuje vhodné prostredie na to, aby sa optimálne rozvíjal. Manažéri majú za úlohu viesť priemyselnú výrobu k vyššej konkurencieschopnosti a predať tak viac svojich produktov, najmä na zahraničné trhy. Rozvoj priemyslu nesie so sebou aj tvorbu nových pracovných miest a to sa všetko deje v globálnom meradle a za neustálych zmien.

S týmto sú však spojené aj problémy, ktorým musia čeliť nielen vlády, ale aj priemyselné odvetvia. Medzi tieto spoločne zdieľané problémy patrí:

- Zložité rozhodovacie procesy pri tvorbe politík;
- Potreba dobrého spravovania;
- Zastaraná technológia;
- Nedostatok investícií;
- Nedostatok špecializovaných pracovníkov, nárast nezamestnanosti;
- Nízka exportná výkonnosť;
- Sprisňovanie medzinárodných štandardov kvality;
- Prístup k informáciám;
- Kontrola znečistenia životného prostredia;
- Nespoľahlivé zdroje energie;
- Potreba poradenstva pre malé podnikateľské subjekty;
- Presadzovanie sa žien–podnikateliek;
- Potreba lepších spracovateľských procesov.

Jednou z úloh, ktoré spadajú pod OSN je pomoc pri urýchlíovaní rozvoja v rozvojových krajinách a v krajinách s tranzitívnymi ekonomikami a zároveň pomoc pri uplatňovaní sociálnych a ekologických princípov. Práve na tieto špecifické požiadavky slúžia špecializované agentúry OSN, pričom priemyselným rozvojom sa zaoberá UNIDO.

UNIDO ako špecializovaná agentúra OSN spolupracuje s vládami jednotlivých krajín, zástupcami veľkých priemyselných firiem, ako aj menšími podnikateľmi a rieši spolu s nimi ich problémy v oblasti priemyslu. Významnou súčasťou pomoci UNIDO podnikateľským subjektom je zabezpečenie ich sebestačnosti. Práve s rozmáhajúcou sa globalizáciou sa táto úloha stáva jednou z najdôležitejších.

A prečo práve UNIDO? Pretože v dnešnom svete, plnom komplikovaných väzieb sa vyskytujú problémy, ktoré môže najlepšie vyriešiť práve medzinárodná organizácia. Medzinárodný súkromný sektor investorov vyžaduje, aby pred tým, ako urobí svoje rozhodnutie o investícii, bol sektor zabezpečený z hľadiska riadiaceho aj inštitucionálneho. Medzinárodné štandardy kvality požadujú v stále zvyšujúcej sa miere nasadenie high tech technológií. A práve tu je potrebné zabezpečiť stabilnú a neustále zlepšujúcu sa priemyselnú infraštruktúru a vyššiu priemyselnú kultúru. S tým je spojený aj dostatok špecializovaných pracovných síl, ktoré sú pre rozvoj priemyslu v krajine nevyhnutné. Trhové sily samé osebe nie sú schopné vykonať takúto zmenu a posun vpred. UNIDO preto poskytuje pomoc práve v týchto oblastiach.

Vzhľadom na svoju dlhú históriu UNIDO¹ dokonale pozná potreby jednotlivých vlád, zástupcov priemyselného sektora a podnikateľov. V mnohých prípadoch si UNIDO vyslúžilo postavenie čestného a neutrálneho sprostredkovateľa. UNIDO je jednou z najskúsenejších špecializovaných agentúr v rámci OSN. Zaoberá sa nielen podporou priemyselného rozvoja, ale tvorí aj fórum a tlmí niektoré sociálne, ekonomické a technologické dôsledky rozvoja. Zo strany UNIDO existuje niekoľko jednoduchých odpovedí na zložité problémy svetového priemyselného rozvoja.

1 Stratégia UNIDO

Stratégia UNIDO „Zvýšením produktivity k sociálnemu rozvoju“ bola prijatá Radou pre priemyselný rozvoj v auguste 2003. Je založená na predpoklade, odvodenom od empirického výskumu a zo skúsenosti, že zvýšenie produktivity zohráva kľúčovú úlohu pri hospodárskom raste. Stratégia je tiež založená na presvedčení, že priemysel môže podporiť rast produktivity tým, že podporí zručnosti, vedomosti a technológiu. Korporatívna stratégia tak predstavuje nový prístup pri dosahovaní cieľov UNIDO, ktorá sa sústreďuje na rast produktivity a vedie k optimalizácii jeho efektívnosti a slúži zároveň aj ako strategický styčný bod. Tento nový prístup slúži na propagáciu udržateľného priemyselného rozvoja a posilňuje mnohostranné väzby medzi technológiou, produktivitou a rastom a pôsobí smerom k lepšej koncepcnej a operačnej forme podporných aktivít UNIDO.

Stratégia zvyšovania produktivity pre sociálny rozvoj je výzvou pre efektívnu integráciu koncepčných politík UNIDO, ktoré čelia výzvam v rozvojových a tranzitívnych krajinách. Je potrebné, aby bol vytvorený súlad medzi Globálnym fórom, ktoré tvorí UNIDO a technickou kooperáciou tak, aby bola dosiahnutá maximálna efektivita a optimálny dopad. V rámci globálneho fóra je taktiež dôležité, aby sa identifikovali základné oblasti, na ktoré budú sústredené aktivity UNIDO v rámci technickej spolupráce v rozvojových a tranzitívnych krajinách a aby sa identifikovali aj nedostatky.

Dôležitou úlohou Globálneho fóra je aj šírenie poznatkov o priemyselnom rozvoji, o jeho procese a s tým súvisiacimi otázkami. V rámci neho sú iniciované debaty na rôzne aktuálne témy, ktoré súvisia s agendou UNIDO. Funkciou Globálneho fóra je taktiež hodnotenie priemyselného výkonu a identifikácia optimálnych spôsobov na disemináciu a preberanie informácií od rôznych expertov a z rôznych regiónov.

Korporatívna stratégia sa vzhľadom na aktivity namierené na posilnenie technickej spolupráce venuje najmä dvom oblastiam:

- Rozširovaniu technologického rozvoja;
- Tvorba kapacít pre prístup a rozvoj trhu.

Tieto dve základné oblasti predstavujú hlavné body UNIDO smerom k rozvojovým krajinám a sú namierené na zmierňovanie chudoby a na dosiahnutie pokroku v oblasti hospodárskej i sociálnej. Ekologická udržateľnosť tiež ostáva v centre pozornosti a dôraz sa kladie na čisté technológie.

2 Nové moduly služieb

UNIDO rozčlenilo svoje služby do vzájomne prepojených modulov tak, aby každý z nich spĺňal základné požiadavky organizácie. Ako výsledok revízie vykonanej v roku 2003,

¹ UNIDO – The United Nations Industrial Development Organisation. Bola založená v roku 1965 a v roku 1985 sa stala súčasťou systému OSN. Má 171 členských krajín, hlavné sídlo je vo Viedni a je prítomná v 35 rozvojových krajinách.

boli tieto moduly služieb prispôsobené vyvíjajúcim sa podmienkam v rozvojových krajinách, ako aj v krajinách s tranzitívnymi ekonomikami. V rámci Miléniových rozvojových cieľov boli špecifikované nasledovné podskupiny: eradikácia extrémnej chudoby a hladu, rovnosť pohlaví a podpora žien, zabezpečenie environmentálnej udržateľnosti, tvorba globálneho partnerstva pre rozvoj. Rovnako však dôležité ostávajú aj ostatné ciele v oblasti zdravia a vzdelanosti, ktoré sú späté s rozvojom kľúčových priemyselných kapacít a infraštruktúry.

Revízia z roku 2003 vyčlenila 8 modulov služieb:

1. priemyselné riadenie a štatistika;
2. podpora investícií a technologického rozvoja;
3. podpora konkurencie v priemyselnom sektore a podpora obchodu;
4. rozvoj súkromného sektora;
5. rozvoj poľnohospodársko-priemyselného sektora;
6. udržateľné zmeny v životnom prostredí a energetike;
7. Montrealský protokol;
8. environmentálny manažment.

Všetky uvedené moduly úzko súvisia s činnosťou UNIDO v minulosti a jednotlivé služby boli ďalej členené do podskupín a zároveň boli prispôsobené novým globálnym prioritám.

Aktivity v rámci *prvého modulu služieb* sú nasmerované na pomoc rozvojovým krajinám a krajinám s tranzitívnymi ekonomikami rozvíjať ich systém riadenia priemyselnej výroby s cieľom zvýšiť ich konkurencieschopnosť a rast produktivity s ohľadom na globalizáciu a technologický pokrok. V tomto kontexte budú priority kladené na rozvoj ich kapacít, ktoré sa budú zaoberať zberom informácií a ich štatistickým spracovaním, tvorbou priemyselných prognóz na národnej a regionálnej úrovni. Uvedené má pomôcť týmto krajinám monitorovať ich priemyselný rozvoj a rast produktivity odvetví a taktiež má slúžiť na pomoc pri formulovaní stratégií a opatrení.

Z uvedeného boli špecifikované tieto oblasti:

- tvorba kapacít v štatistickom spracovaní priemyselných údajov;
- príprava národných a regionálnych strategických priemyselných postupov;
- tvorba kapacít pre priemyselné politiky a stratégie.

Globálne fórum a výskum

- štatistika;
- indikátory priemyselného rozvoja a bodové hodnotenie;
- ekonomické analýzy;
- správy zo stavu priemyselného rozvoja;
- sektorové štúdie;
- štúdie implementácie politik.

Len málo rozvojových krajín bolo schopných zvýšiť svoju priemyselnú výkonnosť a dobehnúť tak priemyselne rozvinuté krajiny. Rada pre hodnotenie priemyselného rozvoja uviedla, že alarmujúca je práve zväčšujúca sa priepasť medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami. Pridaná hodnota vo výrobe v industrializovaných ekonomikách bola 83 násobne väčšia ako v najmenej rozvinutých krajinách v roku 1985. V roku 1998 toto číslo však už predstavovalo 144 násobok.

V nových podmienkach globalizácie a neustálych technologických zmien je jedinou možnosťou zvýšiť produktivitu a dosiahnuť tak Miléniové rozvojové ciele formou implementácie nových technológií a procesov. Inovácia a proces učenia poháňajú rozvojové technologické schopnosti.

Implementácia nových postupov prebieha ja formou transferu technológií používaných v priemyselne rozvinutých krajinách. Uvedené je v zmysle stratégie LLL (linking, leveraging, learning), ktorá je založená na identifikácii a spolupráci s externými partnermi, ktorí majú potrebné skúsenosti a technológie na zvyšovanie hodnoty svojej produkcie a zároveň sú schopní svoje produkty a technológie inovovať. Nastáva teda presun informácií a technológií smerom od externých partnerov, pričom vzniká potreba investovať do vzdelania a adaptovať produkty a technologické procesy v priemysle.

Implementácia **druhého modulu služieb** slúži na zdôraznenie podpory investícií a propagácie technologického pokroku. Zahŕňa strategické poradenstvo v oblasti priamych zahraničných investícií do rozvojových krajín a krajín s tranzitívnymi ekonomikami a podporuje ich aktivity namierené na propagáciu prílevu PZI do krajiny. V rámci tohto modulu sú krajiny podporované aj v tvorbe manažérskych systémov tak, aby mohli prekonať negatívne javy v ekonomike. V tomto module sú zahrnuté služby v nasledovnom rozsahu:

Podpora investičných aktivít

- strategické poradenstvo v oblasti PZI;
- inštitucionálna tvorba kapacít;
- propagácia PZI cez aliancie podnikov a podnikateľov.

Podpora technologického rozvoja

- podpora služieb na posilnenie národného systému technologického a systémového manažmentu;
- prognózy v oblasti technológii s ohľadom na rozvoj;
- tvorba kapacít v nových technológiách.

Celkový obnos priamych zahraničných investícií v roku 1980 predstavoval 50 miliárd USD a v roku 1990 sa zvýšil na 1,3 bilióna USD. Táto suma bola však nerovnomerne rozdziľovaná, pričom 2/3 z nich prúdili do vyspelých krajín. Priame zahraničné investície, ktoré v roku 2000 prúdili do rozvojových krajín predstavovali 230 miliárd USD, čo predstavuje približne 19% celkovej sumy. Z toho v Ázii bolo alokovaných 143,5 miliárd USD, v Latinskej Amerike a v Karibskej oblasti 86,2 miliardy USD a v Afrike len 8,2 miliardy USD.

Tento modul služieb identifikuje kritické faktory, ktoré znemožňujú rozvojovým krajinám stať sa viac konkurencieschopnými v boji o priame zahraničné investície. Pomoc spočíva najmä v prekonávaní bariér pre vstup priamych zahraničných investícií.

V rámci podpory organizuje UNIDO stretnutia a semináre medzi jednotlivými národnými partnerskými inštitúciami ako je napríklad Asociácia agentúr na podporu investícií, Zahraničný investičný poradenský servis, Medzinárodná záručná investičná agentúra a UNCTAD. Zástupcovia jednotlivých organizácií tvoria poradný tím expertov a dopracovávajú metodológiu UNIDO.

UNIDO koordinuje aj vznik základných pracovných skupín na národnej úrovni, ktoré zahŕňajú účastníkov z rôznych subjektov súkromného sektora (banky, konzultanti) a verejný sektor (úrady, ministerstvá, národné agentúry a pod.) a slúžia na koordinovanie priemyselných aktivít vzhľadom na investície. Príkladom takéhoto usporiadania môže byť Tanzánia, kde sa vytvorila miestna sieť pod vedením Národnej dozornej rady pre investície, ktorá slúži ako hlavné teleso na koordináciu investičných aktivít v krajine. Podobne je tomu aj v Nigérii, kde na investičné aktivity dohliada Združenie výrobcov spolu s Obchodnou komorou Nigérie.

V rámci **tretieho modulu služieb** je zahrnutá podpora konformity infraštruktúry s cieľom podporiť konkurencieschopnosť, produktivitu a kvalitu. Prijemcovia pomoci z UNIDO budú podporení aj v rámci rozvoja ich regulačných systémov a v rozvoji ľudských

zdrojov tak, aby mohli dosiahnuť širokú škálu technických, zdravotných, bezpečnostných a environmentálnych štandardov, ktoré sú nevyhnutné pri prenikaní na zahraničné trhy. V rámci tohto modulu bude krajinám tiež poskytnutá pomoc, ktorá bude nasmerovaná na zvyšovanie kvality produkcie, najmä v oblasti rozhodovacích mechanizmov založených na informačných systémoch. Uvedený systém služieb bol implementovaný v kontexte s memorandom podpísaným medzi UNIDO a WTO v septembri 2003, ktoré je venované najmä posilneniu vzájomnej spolupráce, rozvoju obchodu a odstraňovaniu prekážok.

Špeciálne služby v tomto module zahŕňajú:

- podporu rámcovej regulácie pri dodržiavaní konformity;
- podporu operačných komponentov infraštruktúry potrebnej na dodržanie požadovanej konformity;
- rozšírenie konkurencieschopnosti cez zvyšovanie kvality produkcie;
- umožnenie prístupu na sieť dodávateľov a subdodávateľov.

Služby, ktoré poskytuje UNIDO v tomto smere zahŕňajú partnerstvo v subkontraktačnej oblasti a podporu pri vzniku partnerských reťazcov:

- založenie centier technických informácií a centier pre subkontraktačné partnerstvo medzi dodávateľmi a kupujúcimi. Slúžia na zjednodušenie vzťahu medzi malými, strednými a veľkými podnikateľskými subjektami a majú väzbu smerom na globálne trhy a hodnotové reťazce v príbuzných odvetviach priemyslu;
- v súčasnosti tento program partnerstva zahŕňa viac ako 56 subjektov z viac ako 30 krajín a napomáha tak zlepšiť efektívnosť a rozvoj subdodávateľských sietí. V uplynulých 20 rokoch bolo zriadených viac ako 65 partnerstiev, z ktorých ešte 56 je v súčasnosti aktívnych na báze samofinancovania.

Dva hlavné okruhy, ktoré rieši **štvrtý modul služieb** zahŕňajú prípravu nástrojov na uskutočňovanie jednotlivých politík v rozvoji súkromného sektora a v podpore tvorby exportných konzorcií malých a stredných podnikov. Nástroje na tvorbu politík majú formu akéhosi dokumentačného centra, v rámci ktorého je aj internetová stránka venovaná otázke tvorby politík. Rozvoj tvorby exportných konzorcií malých a stredných podnikateľov dopĺňa rozvojový program UNIDO, ktorý je zacielený na pomoc malým a stredným podnikateľom dostať sa na zahraničné trhy.

Služby poskytované v rámci tohto modulu sú tieto:

- poskytovanie informácií;
- program partnerstva medzi podnikmi;
- vytvorenie siete malých a stredných podnikateľov;
- podpora podnikateliek-žien a podpora podnikania vo vidieckych oblastiach.

Príklady z priemyselne rozvinutých krajín ukazujú, že práve pre malé a stredné podniky je optimálne rozvíjať partnerstvá v rámci siete viacerých firiem. Práve takéto siete podnikov môžu aj ľahšie uspokojovať špecializované požiadavky externých nákupcov. V rozvojových krajinách je však veľmi dôležité toto vytváranie partnerstiev koordinovať, pretože nie sú schopné ich efektívne vytvárať bez impulzov zvonka.

UNIDO preto začalo s vytváraním siete pre malých a stredných podnikateľov, ktorá bola aplikovaná vo viacerých krajinách ako aj v rôznych sektoroch. Projekt sa ukázal ako úspešný najmä vzhľadom na odstraňovanie chudoby v niektorých regiónoch a na rozšírenie produkcie. Na implementáciu tejto služby sa UNIDO spojilo aj s ďalšími partnermi a s ILO

a Svetovou bankou ako aj s niekoľkými donormi (Rakúsko, Taliansko a i.) a s niektorými inštitúciami (IDS Sussex).

Prioritou v rámci **piateho modulu služieb** je spracovanie poľnohospodárskej produkcie v rámci potravinárskeho priemyslu t.j. spracovanie vlákniin, inovácia produktov a diverzifikácia produkcie na zlepšenie prístupu na trh, rozvoj vidieckych komunít na základe dodávateľských reťazcov. Tieto služby sú zamerané najmä na minimalizáciu poľnohospodárskych strát pri spracovaní produkcie a zlepšovanie technologických procesov, zvyšovanie zamestnanosti a rast miezd v poľnohospodárstve. Pomoc je taktiež poskytovaná v oblastiach ako sú marketing a tvorba produktov a podpora budovania kapacít na opravy poľnohospodárskych zariadení.

Základné prvky piateho modulu:

- dizajn produktov a ich rozvoj;
- tvorba technologických centier;
- ukázkové postupy;
- technicko-ekonomické hodnotenia.

Implementácia **šiesteho modulu služieb** je zameraná na používanie energie, s dôrazom na obnoviteľné zdroje a energetickú úspornosť. Uvedené súvisí aj so vznikom inštitúcií distribujúcich energiu a s identifikáciou možnosti akumulácie príjmov. V rámci tohto modulu bude pomoc zameraná aj na efektivitu tvorby, distribúcie a použitia energie.

Služby poskytované v rámci tohto modulu sú zamerané na nasledovné oblasti:

- získavanie energie pre vidiecke oblasti s dôrazom na obnoviteľné zdroje
- energetická efektivita
- klimatické zmeny

Prioritné oblasti pre implementáciu v rámci **siedmeho modulu služieb** sú zamerané na pomoc vládám pri rozvoji a implementácii národných plánov priemyselného rozvoja, čo zahŕňa aj identifikáciu a aplikáciu technológií i tvorbu kapacít. Druhou prioritnou oblasťou je tvorba databázy na monitorovanie dopadov aktivít v rámci Montrealského protokolu.

Služby zahŕňajú:

- pomoc s tvorbou politík, stratégií a programov;
- posilnenie pozície podporných inštitúcií;
- podpora podnikov o období prechodu na iné technológie;
- tvorba databáz monitorujúcich dopady ustanovení Montrealského protokolu.

V **ôsmom module služieb** je priorita kladená na čistú a udržateľnú produkciu a manažment vody. V rámci jednotlivých krajín boli vytvorené špeciálne programy zamerané na čistú produkciu tak, aby boli zahrnuté konkrétne potreby krajiny a jednotlivých regiónov, čo korešponduje s prístupom propagovaným UNIDO na podporu čistých technológií. Tento prístup je výzvou k zavedeniu čistej produkcie v celom produkčnom cykle na firemnej i sektrovej úrovni. Uvedené sa týka aj používania vody a vodných zdrojov, zahŕňajúc remeselnú výrobu, ťažbu zlata v malom, medzi hraničné ekosystémy ako aj podporu manažmentu rybolovu. Tento modul zahŕňa služby:

- propagácia čistejšej a udržateľnejšej produkcie;
- vodný manažment;

- likvidácia neodbúrateľných organických a iných toxických materiálov.

Záver

Všetky tieto problémy a mnohé ďalšie vznikajú v procese priemyselného rozvoja. Riešenia aplikované v jednej krajine sa môžu transformovať a aplikovať v inej krajine. Nie je potrebné znovu objavovať koleso, keď už tento objav jestvuje. Ale aj tam, kde potrebné know how nie je k dispozícii UNIDO, môže významne prispieť k jeho vytvoreniu. UNIDO má k dispozícii viac know how ako ktorákoľvek iná medzinárodná organizácia.

UNIDO poskytuje ucelené služby. Ich spektrum sa začína od jednoduchých rád a konzultácií až k otázkam dohôd o znižovaní znečistenia ovzdušia v priemyselnej výrobe. Pomáha ženám v Afrike, ktoré vyrábajú odevy začať s veľkovýrobou, pomáhajú transferu technológií z jednej krajiny do druhej. UNIDO pomohlo vybudovať lokálne kapacity a pomohlo riešiť problémy s odpadovým manažmentom. Pomohlo vytvoriť nové pracovné miesta.

Služby poskytované UNIDO sú prispôbené podmienkam v danej krajine a sú integrované v balíkoch tak, aby mohli najlepšie pokryť komplexné potreby krajiny. Jednotlivé postupy sa môžu optimalizovať a vznikne tak špecializovaný komplex služieb, na ktorom sa môžu podieľať rôzni špecialisti UNIDO.

UNIDO samozrejme úzko spolupracuje s priemyselnými združeniami, akademickými a výskumnými inštitútmi, mimovládnyimi organizáciami a inými medzinárodnými agentúrami tak, aby nedošlo k duplicite pri poskytovaní služieb v krajine.

Misia UNIDO je pomôcť krajinám presadiť kontinuálny priemyselný rozvoj. Predstavuje to špecifické miesto v systéme OSN a jeho úloha je kľúčová: Priemyselný rozvoj napomáha ekonomický rozvoj, ekonomický rozvoj generuje príjmy z daní a umožňuje vládam sociálny pokrok a potláčanie chudoby.

Udržateľný priemyselný rozvoj však nie je ľahké dosiahnuť. Pozostáva z troch pilierov, ktoré musia byť v rovnováhe:

- Konkurencieschopné hospodárstvo;
- Zdravé životné prostredie;
- Produktivita a zamestnanosť.

Súčinnosť týchto troch pilierov je nevyhnutná najmä pri dnešných obavách o sociálne dopady a dopady na životné prostredie, ktoré priemyselný rozvoj so sebou prináša.

Sociálna dimenzia industrializácie sa odráža v takmer všetkých aktivitách. Sociálne otázky sú spojené so zamestnanosťou, pohlavím, generovaním bohatstva, verejným zdravím, bezpečnosťou pri práci, priemyselnou ziskovosťou, partnerstvom medzi súkromným a verejným sektorom, ekonomickým a priemyselným plánovaním a podporou priemyslu.

Z praktického hľadiska podporuje UNIDO priemyselný rozvoj v troch základných kategóriách:

- Úloha priemyslu v ekonomickej štruktúre;
- Technológie, výrobný proces a efektívnosť;
- Priemyselný rozvoj a životné prostredie.

UNIDO teda poskytuje špecializované služby podľa potrieb krajiny, pričom kladie dôraz na dialóg s klientom. Mnoho klientov má svoje potreby detailne vyšpecifikované, a potrebuje len pomoc pri uplatňovaní jednotlivých politík v praxi a pri doladovaní plánov. Vo všetkých prípadoch však musia byť identifikované možné zlyhania trhu. Vypracovávajú sa štúdie, ktoré poukazujú na rozdiely medzi tým, čo v skutočnosti v oblasti priemyslu existuje

a tým, čo daná krajina potrebuje. Zahŕňa to v sebe analýzu podmienok, skúseností, vybavenia, technológií a techník. UNIDO pôsobí práve v smere zmiernenia tohto rozdielu.

Reputácia UNIDO ako dôveryhodnej organizácie je nesmierne dôležitá pri koordinácii projektov a kooperácii. Ako sprostredkovateľ prepája vlády, podnikateľský sektor a inštitúcie spolu s investormi a napomáha transferu technológií.

Rola UNIDO ako Globálneho fóra je však tiež veľmi dôležitá. Predstavuje základňu na šírenie informácií a vedomostí v oblasti priemyselnej výroby. V rámci tohto fóra sú prístupné aj všetky dobré praktiky a skúsenosti, ktoré sú takto disseminované medzi jednotlivé subjekty pomoci. UNIDO organizuje aj stretnutia a konferencie na medzinárodnej úrovni a má širokú publikačnú činnosť.

UNIDO má však ešte jednu zvláštnosť, ktorou sa odlišuje od iných medzinárodných organizácií - zaoberá sa problematikou najmenej rozvinutých krajín. Týka sa to najmä krajín Afriky, ktoré potrebujú najväčšiu pomoc pri rozvoji priemyslu. V uplynulých 30. rokoch bolo UNIDO aktívne v rámci svojich služieb v niektorej z afrických krajín. Riešenie problémov najmenej rozvinutých krajín predstavuje najväčšiu výzvu pre ďalšie pôsobenie UNIDO.

Použitá literatúra:

1. The Role of Industrial Development in the Achievement of the Millennium Development Goals, Proceedings of the Industrial Development Forum and Associated Round Tables, Vienna, 1-3 December 2003, UNIDO 2004
2. Janusz Kaczurba: Industries of the New Market Economies of Central and Eastern Europe in the Age of Globalization: Major Policy Options, UNIDO, Viedeň, 2000
3. Mojmir Mrak: Globalization: Trends, Challenges and Opportunities for Countries in Transition, UNIDO, Viedeň, 2000
4. United Nations Industrial Development Organization at a Glance, UNIDO, Viedeň, 2004
5. Annual report of UNIDO 2003
6. Industrial Technology in the 1980s and 1990s: The contribution of UNIDO to the Vienna programme of action on science and technology for development, UNIDO, Viedeň, 1989
7. UNIDO Integrated programmes, UNIDO, Viedeň, 2000
8. Unido Service Modules, UNIDO, Viedeň, 1999
9. www.unido.org

Kontakt

Ing. Peter Vilčák
interný doktorand
Katedra svetovej ekonomiky
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
vilcak@euba.sk

REGIONÁLNA POLITIKA EURÓPSKEJ ÚNIE - SEKTOROVÝ OPERAČNÝ PROGRAM ĽUDSKÉ ZDROJE

PhDr. Ivan Hromada

Abstrakt

Článok obsahuje základné informácie o Európskom sociálnom fonde (ESF), najstaršom štrukturálnom fonde a spôsobe jeho implementácie na Slovensku predovšetkým v oblasti vzdelávania. ESF je hlavným nástrojom sociálnej politiky EÚ. Zámerom EÚ je prostredníctvom ESF rozširovať možnosti zamestnania a zvyšovať geografickú a profesijnú mobilitu pracovníkov v rámci Únie a uľahčovať ich adaptáciu na priemyselné zmeny a zmeny vo výrobných systémoch najmä odborným vzdelávaním a rekvalifikáciou. ESF je prioritne určený na podporu, investovanie do ľudských zdrojov. V rezorte školstva podpora z ESF smeruje do odborného vzdelávania jednak na úrovni stredných škôl a jednak na úrovni vysokých škôl, do ďalšieho vzdelávania a do rozvoja ľudských zdrojov vo výskume a vývoji a do oblasti kariérneho poradenstva. Európsky sociálny fond sa na Slovensku implementuje pomocou troch programových dokumentov.

Summary

The article contains basic information on the European Social Fund (ESF), the oldest structural fund, and on its implementation in the Slovak Republic, mainly in the field of education. ESF is the main tool of the EU social policy. ESF is designed to increase the employability and geographical and professional mobility of workers within the Union and to make easy their adaptation for industrial and production system changes particularly by education, vocational training and retraining. In the field of education, the intervention of ESF is oriented into the vocational education and training in secondary and tertiary education, continuous education, career guidance and human resources development in R&D. The European Social Fund is in Slovakia implemented by three programming documents. Sektorový operačný program Ľudské zdroje (SOP LZ) definuje globálny cieľ, špecifické ciele, priority a opatrenia v oblasti rozvoja ľudských zdrojov, ktoré budú podporované v rámci Cieľa 1 v období rokov 2004 – 2006 zo zdrojov Európskeho sociálneho fondu. Z geografického hľadiska pokrýva celé územie Slovenskej republiky s výnimkou Bratislavského kraja, pre ktorý bude spracovaný Jednotný programový dokument NUTS II. Bratislava Cieľ 3. Podľa NUTS III (nomenklatúra územných štatistických jednotiek na úrovni krajov) ide o Trnavský, Trenčiansky, Nitriansky, Žilinský, Banskobystrický, Prešovský a Košický kraj.

Operačný program bol vypracovaný **v súlade so zameraním Národného rozvojového plánu a zosúladený s ostatnými sektorovými operačnými programami.**

Stratégia Sektorového operačného programu Ľudské zdroje vychádza z politiky vlády v oblasti zamestnanosti a rozvoja ľudských zdrojov, tak ako je uvedená v **Programovom vyhlásení vlády z novembra 2002 a v stratégii rastu zamestnanosti prostredníctvom zmien v sociálnom systéme a v trhu práce.**

Stabilizácia zamestnanosti, jej postupný rast a znižovanie nezamestnanosti predstavuje strategický cieľ vlády SR. Vláda sa zaviazala pripraviť a zaviesť opatrenia na zvýšenie motivácie osôb nájsť a udržať si zamestnanie, najmä osôb, ktorých mzdy na trhu práce sú nízke.

Navrhnutá politika je plne v súlade s **Európskou stratégiou zamestnanosti**. Slovensko podporuje **závery Predsedníctva Európskej rady prijaté v marci 2000 v Lisabone**, kde Rada dospela k dohode o **novom strategickom celi EÚ stať sa dynamickou a najkonkurencieschopnejšou ekonomikou na svete založenou na vedomostiach** schopnou neprestajného ekonomického rastu s väčším počtom a lepšími pracovnými miestami a silnejšou sociálnou kohéziou.

Pri vypracovaní SOP EZ sa zároveň vychádzalo z **Memoranda o celoživotnom vzdelávaní vypracovaného Európskou komisiou v roku 2000** a predloženého na celoeurópsku diskusiu o vytvorení komplexnej stratégie celoživotného vzdelávania na úrovni jednotlivcov a inštitúcií, ako aj vo všetkých oblastiach života na obdobie 10 – 15 rokov, ku ktorému bola vypracovaná Národná správa za Slovenskú republiku.

Osoby bez zamestnania budú profitovať z efektívnej a profesionálnej pomoci a poradenstva pri hľadaní si zamestnania alebo zvyšovaní ich zamestnateľnosti. Ponuka pracovnej sily, ktorá je momentálne zamestnateľná a motivovaná udržať si zamestnanie bude popri opatreniach v oblasti daní a sociálnych príspevkov zvyšovať motiváciu zamestnávateľov vytvárať pracovné miesta. Samospráva a podnikatelia, ktorí budú zaangažovaní na tvorbe pracovných miest, budú profitovať z rozsiahleho systému podpory, ktorá bude založená na jasných a transparentných princípoch. **Podpora zamestnávania bude doplnená opatreniami na zvyšovanie jeho kvality, najmä prostredníctvom aktivít v oblasti vzdelávania**. V prípade zamestnávateľov dosahujúcich zisk bude podpora kombinovaná so schémami štátnej pomoci pre zamestnávanie a vzdelávanie a schémou pomoci de minimis. Získanie práce alebo inej zmysluplnej činnosti bude iba prvým krokom pre osoby a rodiny v hmotnej núdzi na ich ceste k lepšej kvalite života.

Navrhnuté ciele SOP EZ vychádzajú z analýzy súčasnej ekonomickej a sociálnej situácie, zamestnanosti, nezamestnanosti a možností rozvoja ľudských zdrojov. V prvom rade sa zameriavajú na zlepšenie situácie, ktorú charakterizujú nasledujúce slabé stránky: vo všeobecnosti nie je kvalifikácia pracovnej sily dostatočne prispôbena potrebám spoločnosti založenej na vedomostiach; nezamestnanosť, ktorá je vysoká najmä medzi mladou populáciou, má výraznú štrukturálnu povahu, a je zvýraznená vysokou úrovňou dlhodobej nezamestnanosti, ktorá sa čiastočne vzhľadom na existujúcu demotiváciu v mzdovej oblasti a v systéme daňového a sociálneho zabezpečenia a neefektívnu politiku trhu práce dotýka najmä menej kvalifikovanej skupiny populácie. Ekonomickou a sociálnou exklúziou trpia znevýhodnené skupiny populácie, najmä Rómska minorita.

Prostredníctvom týchto cieľov sa zároveň zabezpečuje väzba na päť oblastí politik, ktoré je možné podporovať z Európskeho sociálneho fondu v zmysle nariadenia Európskeho parlamentu a Rady č. 99/1784/ES o Európskom sociálnom fonde.

Ako **globálny cieľ** operačného programu bol stanovený **„rast zamestnanosti založený na kvalifikovanej a flexibilnej pracovnej sile“**.

Zámery v oblasti podpory zamestnateľnosti je možné charakterizovať tromi hlavnými akčnými líniami definovanými podľa charakteristík skupín a ich konkrétnych situácií pokiaľ ide o trh práce. Tieto línie sú nasledovné:

- preventívne kroky – zamerané na ľudí vo vzdelávacom procese, a tých, ktorí sú už zamestnaní. Tieto kroky prispievajú k zlepšeniu flexibility a adaptability na potreby trhu práce a spoločnosti založenej na vedomostiach,
- včasné kroky – postihuje ich sústava krokov predstavujúcich včasné zasahovanie pri nezamestnaných spôsobom, ktorý by umožnil ich rýchle opätovné zaradenie na trh práce, aby sa predchádzalo dlhodobej nezamestnanosti,

- obnovujúce kroky – postihuje ich sústava krokov zameraných na sociálnu inklúziu znevýhodnených skupín prostredníctvom ich reintegrácie na trh práce.

Na základe načrtnutého prístupu a SWOT analýzy situácie v SR existujú tri špecifické ciele operačného programu, ktoré ďalej rozvíjajú globálny cieľ:

1. Zvýšenie zamestnateľnosti a flexibility trhu práce;
2. Rozvoj inkluzívneho trhu práce a rovnosti príležitostí;
3. Zvýšenie kvalifikačného potenciálu a adaptability zamestnancov.

Na základe týchto cieľov sú definované tri priority programového dokumentu:

Priorita 1: Rozvoj aktívnej politiky trhu práce

Priorita 2: Posilnenie sociálnej inklúzie a rovnosti príležitostí na trhu práce

Priorita 3: Zvýšenie kvalifikácie a adaptability zamestnancov a osôb vstupujúcich na trh práce

Priorita 1 sa orientuje na prvú oblasť politiky zamestnanosti, najmä na cieľ rozvíjať a podporovať aktívnu politiku trhu práce (APTP) so zámerom bojovať proti nezamestnanosti, predchádzať nezamestnanosti, predchádzať tomu, aby sa tak ženy ako i muži stávali dlhodobo nezamestnanými, podporovať reintegráciu dlhodobo nezamestnaných do trhu práce a podporovať u mladých ľudí a osôb, ktoré sa vracajú na trh práce po dlhšej prestávke začlenenie do pracovného života.

V rámci tejto priority sa budú podporovať programy, projekty a aktivity, ktoré uľahčujú integráciu a reintegráciu uchádzačov o zamestnanie a uchádzačov o zamestnanie zo znevýhodnených skupín na trh práce prostredníctvom nástrojov aktívnej politiky trhu práce. Každý nástroj APTP spadá pod osobitné opatrenie, ktoré sa zameriava na špecifickú cieľovú skupinu. Opatrenie tvorí základ pre tzv. národný projekt, ktorý sa realizuje celoplošne na celom území Slovenska.

Národné projekty budú realizovať úrady práce, sociálnych vecí a rodiny. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny zastáva úlohu konečného prijímateľa pomoci pri väčšine národných projektov iniciovaných Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny SR. MPSVR SR bude realizovať projekty cez sieť úradov práce, sociálnych vecí a rodiny (ďalej len "Úrady") alebo organizovať zadávanie projektov formou verejného obstarávania a výziev iným subjektom. Vytváranie miest pre samostatne zárobkovo činné osoby je nástroj určený uchádzačom o zamestnanie, ktorí majú predpoklady založiť si vlastný podnik. Takáto podpora bude preto spätá so vzdelávaním v podnikaní a viazaná na predloženie podnikateľského plánu.

Vzdelávanie a školenie sa považuje za hlavný nástroj v podpore zlepšovania zamestnateľnosti uchádzačov. Úrady práce, sociálnych a rodiny vecí budú organizovať formou verejného obstarávania výzvy na regionálne a lokálne projekty vzdelávania a prípravy pre trh práce pre nezamestnaných v súlade so špecifickými vzdelávacími potrebami príslušného regiónu. Vzdelávacie programy môžu iniciovať i zamestnávateľa a vzdelávacie inštitúcie.

V rámci tejto priority sa budú podporovať aj opatrenia zamerané na aktiváciu, sprostredkovanie zamestnania a poradenské programy pre nezamestnaných ako nástroje zvyšovania zamestnateľnosti. Súčasťou tejto priority sú i investície do skvalitnenia a zdokonalenia služieb zamestnanosti. Služby zamestnanosti musia poskytovať nezamestnanému klientovi maximálne účinnú pomoc, aby mu pomohli integrovať sa opätovne do trhu práce. Dôraz sa bude klásť na individuálne akčné plány, ktoré zaručujú individuálny prístup ku klientovi. Pri príprave plánov budú do procesu zapojení profesionálni poradcovia, ktorí budú s klientom vypracovávať ciele programy, umožňujúce ich opätovnú integráciu do trhu práce a odstránenie bariér v ich zamestnateľnosti.

Prístup orientovaný na klienta bude podporovaný zavádzaním nových foriem služieb, ako je „elektronický trh práce (e-trh práce)“ či služby poskytované telefonicky. Za týmto účelom sú pre e-trh práce plánované investície do elektronických a telefonických služieb a na celkové zlepšenie hardvérového a softvérového vybavenia používaného v službách zamestnanosti. Cieľom je dosiahnuť integráciu sociálnych služieb a služieb zamestnanosti a sprístupniť tak nezamestnaným klientom komplexné služby.

Priorita 1 obsahuje nasledovné opatrenia:

Opatrenie 1.1: Modernizácia a zvýšenie rozsahu a kvality služieb zamestnanosti a rozvoj aktivačných programov uchádzačov o zamestnanie

Opatrenie 1.2: Uľahčenie vstupu a návratu uchádzačov o zamestnanie na trh práce s osobitným dôrazom na znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie prostredníctvom podpory tvorby pracovných miest a samostatnej zárobkovej činnosti

Opatrenie 1.3: Rozvoj vzdelávania a prípravy uchádzačov o zamestnanie s cieľom zlepšiť ich možnosti na trhu práce

Prioritou 2 sa sleduje naplnenie oblasti 2 zamerania Európskeho sociálneho fondu na podporu rovnosti prístupu na trh práce, princípu rovnosti príležitostí, s dôrazom na zamestnanosť potenciálne sociálne vylúčených skupín a jednotlivcov. Ďalej sa priorita orientuje na oblasť 5 - špecifické opatrenia, ktoré majú umožniť vyššiu participáciu žien na trhu práce, vrátane ich kariérneho vývoja, zabezpečiť rovnocenný prístup žien k zamestnaniam a k možnosti samostatnej zárobkovej činnosti, ako i redukovať vertikálnu i horizontálnu segregáciu na trhu práce z hľadiska rodov.

Na Slovensku je pomerne vysoký celkový podiel ekonomicky aktívnej pracovnej sily. Z celkového počtu ekonomicky aktívnej pracovnej sily veľký podiel tvoria dlhodobo nezamestnaní a veľmi dlhodobo nezamestnaní, ktorí majú v dôsledku svojej nízkej zamestnateľnosti veľmi malé predpoklady umiestnenia sa na trhu práce a sú vystavení riziku sociálneho vylúčenia a marginalizácie na trhu práce.

Sociálne vylúčenie na Slovensku je späté takmer výlučne s nezamestnanosťou a tak by malo byť riešené primárne prostredníctvom politiky zamestnanosti. Väčšina rozličných nástrojov je zahrnutá do opatrení aktívnej politiky trhu práce v rámci Priority 1. Tieto nástroje podporujú zvýšenie zamestnateľnosti a reintegrácie na trh práce týchto skupín, a tým posilňujú ich sociálnu inklúziu.

V záujme zohľadnenia špecifických okolností vyžadujú znevýhodnené skupiny zvýšenú pomoc oproti štandardným opatreniam aktívnej politiky trhu práce. V rámci Opatrenia 2.1 tejto priority sa bude preto podporovať špecifický prístup k ekonomicky neaktívnym ľuďom na jednej strane a k evidovaným nezamestnaným vystaveným riziku sociálneho vylúčenia na druhej strane. Takéto opatrenia sa budú implementovať hlavne prostredníctvom Fondu sociálneho rozvoja, ktorý bude zameraný na sociálnu inklúziu a rozvoj komunit v najzaostalejších oblastiach.

Aj otázka rovnosti príležitostí sa zohľadňuje v rámci všetkých priorít ako horizontálny aspekt, a preto umožňuje špecifické zameranie tejto priority na zosúladenie práce a rodiny, ktoré predstavujú nevyhnutnú podmienku rovnosti medzi mužmi a ženami na trhu práce.

V rámci Priority 2 sa realizujú dve opatrenia:

Opatrenie 2.1: Zlepšenie zamestnateľnosti skupín ohrozených sociálnym vylúčením

Opatrenie 2.2: Odstránenie prekážok rovnosti mužov a žien na trhu práce s dôrazom na zosúladenie pracovného a rodinného života

Priorita 3

Vláda SR neustále deklaruje, že školenie a vzdelávanie je jednou z permanentných priorít a zdrojom dlhodobej prosperity spoločnosti. S cieľom zabezpečiť kontinuálny rozvoj vzdelávania schválila vláda **Národný program vzdelávania Millennium pre nasledujúcich 15 až 20 rokov**. Ciele Priority 3 sú plne v súlade s programom Millennium a s „**Koncepciou celoživotného vzdelávania v Slovenskej republike**“.

Predpokladá sa, že **Priorita 3 absorbuje zhruba 24 % z celkového objemu finančných prostriedkov** alokovaných na Sektorový operačný program Ľudské zdroje.

Hlavným zámerom priority je zabezpečiť, **aby pracovná sila disponovala schopnosťami, ktoré vyžaduje trh práce**. Toto sa dosiahne zvyšovaním spolupráce medzi systémom vzdelávania a službami trhu práce, podporou adaptability zamestnancov prostredníctvom ďalšieho vzdelávania a celoživotného vzdelávania, a zabezpečením súladu plánov vzdelávania podľa potrieb trhu práce.

Aktivity na zlepšenie kvality odborného školstva a vzdelávania posilňujúce jeho prispôsobenie meniacim sa potrebám moderného priemyslu, ako aj aktivity na zlepšenie adaptability ľudí budú **základom splnenia všetkých troch špecifických cieľov SOP ĽZ**.

Stratégia SOP ĽZ v rámci priority 3 nadväzuje na **štrukturálne reformy vlády SR v oblasti vzdelávania**, ktoré sú zamerané na dosiahnutie transparentného finančného rámca a zvýšenie konkurencieschopnosti na všetkých úrovniach, so zvláštnym dôrazom na **decentralizáciu základného a stredného školstva a ich reštrukturalizáciu**.

V rámci týchto cieľov súčasná vláda pokračuje v **reforme vysokoškolského vzdelávania**, ktorá odštartovala v roku 2001/2002. Cieľom reformy je zvýšenie konkurencie, vyšší počet študentov a zvýšenie nezávislosti riadenia univerzít. Podpora z verejných zdrojov v prospech univerzít sa v rokoch 1999 až 2002 reálne a podstatne zvýšila. Zároveň začali fungovať niektoré súkromné univerzity. Vláda sa prostredníctvom systémových krokov v súčasnosti snaží najmä zvyšovať kvalitu a prístup k vysokoškolskému vzdelaniu.

V oblasti stredného vzdelávania zaviedla vláda **nový rozpočtový systém** založený na počte študentov tak, že spoločne s nedávnou decentralizáciou riadenia stredných škôl v regiónoch sa predpokladá zrýchlenie reštrukturalizácie škôl ako reakcia na rýchlo sa meniace demografické a trhové požiadavky. Dá sa očakávať, že reforma povedie k podstatnej zmene v inštitúciách stredného odborného školstva.

Tieto reformy sú nevyhnutné pre zavedenie podstatných stimulov na **efektívne využívanie zdrojov vzdelávacími inštitúciami** a trhovo orientovaný výber rodičov, študentov a miestnej samosprávy. Súčasne je potrebné **urobiť ďalšie reformy, aby sa vyriešil súčasný nesúlad v existujúcich a potrebných zručnostiach**, čo je obzvlášť dôležité v ekonomike, ktorá prechádza náročnými štrukturálnymi zmenami a stáva sa úzkym miestom pre rast a rozvoj zamestnanosti. Je potrebné urobiť kroky tak na zmenu ponuky, ako aj dopytu vo vzdelávacom procese. Tak v strednom, ako aj v ďalšom vzdelávaní je potrebné vyvinúť nové vzdelávacie programy, zmeniť učebné osnovy a vyškoliť učiteľov. Súčasne tí študenti a zamestnanci, ktorým hrozí nezamestnanosť alebo sociálne vylúčenie vzhľadom na ich súčasný súbor zručností, potrebujú pomoc v prístupe k príprave a vzdelávaniu.

Priorita je zameraná na osoby v sekundárnom a terciárnom vzdelávaní. Hlavným zámerom priority je predchádzať nezamestnanosti, podporou a zdokonaľovaním vzdelávania, prípravy, kariérneho poradenstva ako súčasť politiky celoživotného vzdelávania s cieľom zabezpečiť adaptabilnú a flexibilnú pracovnú silu, spôsobilú reagovať efektívne na zmeny v požiadavkách trhu práce. V rámci tejto priority sa budú uplatňovať aj opatrenia, ktoré pomáhajú rozvíjať, zdokonaľovať a rozširovať **možnosti ďalšieho vzdelávania**, ktoré umožnia zvyšovať kvalifikáciu a adaptabilitu ľudí v pracovnom procese.

Táto priorita zahŕňa 3 opatrenia:

Opatrenie 3.1: Prispôsobenie odborného vzdelávania a prípravy požiadavkám spoločnosti založenej na vedomostiach

Hlavný cieľ opatrenia je zameraný na transformáciu systému odborného vzdelávania a prípravy s cieľom dosiahnuť lepšie prepojenie odborného vzdelávania a prípravy s požiadavkami trhu práce, aby sa tak umožnilo lepšie uplatnenie absolventov na trhu práce. Pozornosť sa venuje rozvíjaniu tzv. kľúčových kompetencií, najmä IKT (informačno-komunikačné technológie) zručností a napr. podnikateľských zručností. Bude sa podporovať širšie zapojenie zamestnávateľov do procesu prípravy osnov vzdelávania, ako aj do samotného priebehu vzdelávania. Opatrenie sa zameriava aj na uľahčenie prístupu k vzdelaniu osobám ohrozeným sociálnou exklúziou a osobám pochádzajúcim zo znevýhodneného prostredia, vrátane rómskej menšiny.

Opatrenie 3.2: Zvýšenie rozsahu, zlepšenie a širšie poskytovanie ďalšieho vzdelávania s cieľom zlepšiť kvalifikáciu a adaptabilitu zamestnancov

Toto opatrenie sa zameriava na podporu ďalšieho vzdelávania zamestnaných osôb, s cieľom zvyšovať adaptabilitu pracovnej sily najmä u osôb s nízkou úrovňou vzdelania a zručností a u osôb ohrozených nezamestnanosťou. Cieľom je motivovať pracovnú silu k účasti na celoživotnom vzdelávaní a zamestnávateľov k poskytovaniu ďalšieho vzdelávania zamestnancom, aj prostredníctvom nových foriem celoživotného vzdelávania, ako napr. dištančné vzdelávanie a e-learning.

Opatrenie 3.3: Rozvoj poradenstva o povolaniach a zamestnaniach a systémov na predvídanie zmien kvalifikačných potrieb trhu práce

Podopatrenie 3.3.A Rozvoj poradenstva o povolaniach a zamestnaniach

Podopatrenie 3.3.A je zamerané na zvýšenie extenzity aj intenzity poskytovania kariérneho poradenstva žiakom posledných ročníkov ZŠ, študentom SŠ a študentom v terciárnom vzdelávaní, s cieľom dosiahnuť väčšiu prepojenosť ich voľby povolania s potrebami trhu práce.

Podopatrenie 3.3.B Systémy na prepojenie odborného vzdelávania a prípravy s trhom práce.

Ide o systémové podopatrenie, ktorého cieľom je poskytnúť krajine národný systém, ktorý bude vzájomne prepájať odborné vzdelávanie a prípravu s potrebami trhu práce a produktívneho sektora ekonomiky prostredníctvom vytvorenia a nepretržitého fungovania spoľahlivého a efektívneho systému výskumu, zaznamenávania a mapovania potrieb trhu práce, obzvlášť týkajúcich sa úrovne kvalifikácií početných profilov a špecializácií odborného vzdelávania a prípravy a premietnutia týchto potrieb do systému vzdelávania a odbornej prípravy. Toto podopatrenie sa bude realizovať prostredníctvom MŠ SR, Štátneho inštitútu odborného vzdelávania a Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny.

Použitá literatúra:

1. Hromada, I. - Sulínová, E.: Finančné zdroje pre školy, Raabe, Bratislava, 2005
2. Nariadenie (ES) Európskeho parlamentu a Rady EÚ 1784/1999, čísla o Európskom sociálnom fonde
3. Sektorový operačný program Ľudské zdroje 2004 - 2006. Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny, Bratislava 2004

Kontakt

PhDr. Ivan Hromada
Ministerstvo školstva SR
Bratislava
hromada@education.gov.sk

PROGRAM LEONARDO DA VINCI Č. F/03/B/P/PP-151023

Ing. Martin Grešš, PhD - Mgr. Boris Mattoš

Program Európskeho spoločenstva (ES) na podporu odborného vzdelávania a odbornej prípravy Leonardo da Vinci sa začal uskutočňovať v roku 1994. Momentálne sa tento program nachádza v tretej, záverečnej, etape druhej fázy, ktorá prebieha od 1. januára 2000 do 31. decembra 2006. Tento program plynulo nadväzuje na aktivity, ktoré prebiehajú v ES v odbornej príprave a odbornom vzdelávaní už takmer 20 rokov.

Po vstupe desiatich nových členských krajín do Európskej únie v máji 2004, medzi ktorými bola aj Slovenská republika, sa program Leonardo da Vinci začal aplikovať aj na tieto krajiny.

Jedným z hlavných cieľov, resp. ústredných motívov realizácie programu Leonardo da Vinci, je prispieť k budovaniu tzv. „Európy vedomostí“.

Všetky projekty, ktoré sú podané prostredníctvom tohto programu, musia byť koncipované a realizované v súlade s cieľmi programu, pričom dôležitou podmienkou je aktívna participácia viacerých partnerov z viacerých účastníckych štátov na projekte. Základným cieľom je tak podpora kooperácie, ktorá bude viesť k vzniku nových prístupov v odbornom vzdelávaní a v odbornej príprave. Program Leonardo da Vinci má tak výrazný nadnárodný charakter, ktorý presahuje národné hranice členských štátov EÚ.

Prostredníctvom programu Leonardo da Vinci sa EÚ snaží o aktívnu podporu politiky celoživotného vzdelávania v členských štátoch. Tento program podporuje inovácie vo všetkých nadnárodných iniciatívach, ktoré sú zamerané na rozširovanie vedomostí, schopností, zručností a návykov potrebných a nevyhnutných jednak pre úspešné začlenenie sa do pracovného života a jednak pre plnoprávne občianstvo.

Okrem programu Leonardo da Vinci sa v rámci EÚ realizujú aj ďalšie programy a iniciatívy EÚ, ktoré podporujú projekty v oblastiach príbuzných oblastiam programu Leonardo da Vinci. Sú to najmä programy "Socrates" a "Mládež a iniciatíva" Európskeho sociálneho fondu. Informácie o všetkých aktivitách v rámci EÚ, ktoré sa týkajú odborného vzdelávania a odbornej prípravy, sú dostupné aj na internetových stránkach jednotlivých programov a iniciatív. Pomocou podpory spoločných akcií medzi programom Leonardo da Vinci, Socrates a Mládež je poskytovaný priestor na realizáciu projektov, ktorý slúži na vytváranie väzieb medzi jednotlivými programami a iniciatívami EÚ. Nielen orgány EÚ, predovšetkým Európska komisia, ale aj jednotlivé členské štáty sa snažia o zosúladenie a vzájomné pôsobenie medzi programom Leonardo da Vinci a ostatnými príbuznými programami, pričom sa zohľadňujú najmä priority stanovené v smerniciach týkajúcich sa zamestnanosti.

Program Leonardo da Vinci si stanovil predovšetkým tri hlavné ciele, ktoré by mali byť splnené pri realizácii jednotlivých projektov:

1. zvýšenie kvality zručností a kompetencií najmä mladých ľudí v počiatočnej odbornej príprave na všetkých úrovniach hlavne prostredníctvom odbornej prípravy, ktorá je spojená s prácou a učňovskej prípravy zameranej na zvýšenie zamestnanosti a uľahčenie integrácie a reintegrácie na trhu práce v jednotlivých členských štátoch,
2. zvýšenie kvality a umožnenie prístupu k ďalšej odbornej príprave a celoživotnému získavaniu zručností a kompetencií, čím bude dochádzať k ďalšiemu zvyšovaniu a rozvíjaniu prispôsobovania sa novým technologickým a organizačným zmenám,
3. podporovanie a posilnenie podielu odbornej prípravy v procese inovácií, čím dôjde k zvýšeniu konkurencieschopnosti a k zvýšeniu podnikavosti, čo zároveň bude

vplývať na vytváranie nových pracovných miest. Osobitná pozornosť by sa mala venovať predovšetkým posilňovaniu kooperácie medzi inštitúciami odbornej prípravy, vrátane vysokých škôl, a podnikmi, pričom dôležité z tohto hľadiska sú najmä malé a stredné podniky.

Aby sa tieto tri ciele podarilo dosiahnuť a naplniť, je potrebné, aby sa špeciálna pozornosť venovala najmä tým návrhom projektov, ktoré sa zaoberajú predovšetkým rozvojom metód, ktoré uľahčujú prístup k odbornému vzdelávaniu hlavne pre osoby znevýhodnené na trhu práce, pričom táto skupina zahŕňa aj zdravotne postihnuté osoby. Ďalšou oblasťou, ktorá bude špeciálne posudzovaná, je aj podpora rovnakých príležitostí pre ženy a mužov a boj proti diskriminácii pri poskytovaní odborného vzdelávania.

Dňa 6. decembra 1994 prijala Rada ministrov EÚ program Leonardo da Vinci na implementáciu odborného vzdelávania a prípravy. Program bol prijatý na obdobie 5 rokov – 1995 – 1999 – pričom kľúčovým cieľom bola podpora rozvoja politik a inovačných akcií v členských štátoch prostredníctvom podpory projektov nadnárodného partnerstva v spolupráci s rôznymi organizáciami a inštitúciami, ktoré sa zaoberajú vzdelávaním.

Celkový rozpočet programu na toto obdobie bol 620 mil. ECU. Program bol určený nielen 15 členským štátom, ale aj bývalým 10 kandidátskym štátom a 3 štátom z Európskeho hospodárskeho priestoru.

Prvá fáza programu Leonardo da Vinci sa začala práve v období, keď *Biela kniha o raste, konkurencieschopnosti a zamestnanosti* výrazne zdôrazňovala význam pracovných školení ako kľúčového faktora v boji proti nezamestnanosti a pri posilňovaní konkurencieschopnosti európskych podnikov.

Program sa zameral predovšetkým na podporu dopytu po nových schopnostiach, vzhľadom na vývoj spoločnosti a technológií ako aj na boj proti nezamestnanosti v Európe. Toto bol aj prioritný cieľ *Bielej knihy o učení a vedomostiach* – K poznatkovo orientovanej spoločnosti, ktorá bola prijatá Európskou komisiou v novembri 1995.

V súčasnosti prebieha druhá fáza programu, ktorá sa začala 1. januára 2000. Rámcové podmienky pre túto fázu sú uvedené v rozhodnutí Rady EÚ z 26. apríla 1999. Pre implementáciu programu v tejto fáze je kľúčová myšlienka podpory Európy vedomostí, pričom sa program v tejto fáze zameriava aj na konsolidáciu európskej spolupráce v oblasti odborného vzdelávania a prípravy.

Výzvy na predkladanie projektov pre túto fázu sa uskutočňovali v obdobiach 2000 – 2002, 2003 – 2004 a 2005 – 2006. V súčasnosti teda prebieha posledné obdobie na predkladanie projektov v rámci druhej fázy programu.

Pre potenciálnych záujemcov, ktorí majú záujem o participáciu na tomto programe sú dostupné viaceré dokumenty, ktoré prispievajú k zvýšeniu kvality vypracovaných projektov:

- rozhodnutia Rady EÚ,
- výzvy na predkladanie projektov,
- všeobecné príručky pre záujemcov,
- 5 špecifických príručiek pre jednotlivé aktivity,
- formuláre na vypísanie žiadosti,
- administratívne a finančné príručky.

Druhá fáza programu sa realizuje prostredníctvom 5 hlavných aktivít, ktoré môžu získať finančnú podporu:

1. mobilita,
2. pilotné projekty, vrátane „tematických akcií“,

3. jazykové kompetencie,
4. nadnárodné siete,
5. referenčné materiály.

Každá výzva na predkladanie návrhov projektov obsahuje aj priority, pomocou ktorých sa realizujú programové ciele. V poslednej Výzve na roky 2005 – 2006 sú stanovené tieto priority:

- podpora transparentnosti kvalifikácií,
- rozvoj kvality systémov a praxe odborného vzdelávania a odbornej prípravy,
- rozvoj relevantného a inovačného obsahu e-learningu,
- ďalšie vzdelávanie učiteľov a školiteľov/trénerov.

Z iniciatívy Pole Universitaire Européen de Lorraine vo Francúzsku sa v roku 2003 začal realizovať v rámci programu Leonardo da Vinci projekt „Sieť tréningových kurzov o kultúrach krajín strednej a východnej Európy“. Do projektu je zapojených 11 subjektov zo 7 členských štátov Európskej únie. Koordinátorom projektu je Pole Universitaire Européen de Lorraine Univerzity v Nancy vo Francúzsku, ktorá projektom reagovala na proces rozširovania Európskej únie.

V roku 2004 sa Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave prostredníctvom Fakulty managementu Univerzity Komenského zapojila do medzinárodného výskumného projektu *Réseau de stages et cultures Pays d'Europe Centrale et Orientale* (Sieť tréningových kurzov o kultúrach krajín strednej a východnej Európy).

Projekt je kofinancovaný Európskou komisiou v rámci programu Leonardo da Vinci 2003 - 2006, číslo F/03/B/P/PP-151023.

Do projektu sú zapojené zo Slovenska Fakulta managementu Univerzity Komenského v Bratislave a Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. Medzinárodný projekt sa paralelne realizuje v rámci riešiteľských kolektívov v Belgicku (Educonsult, www.educonsult.be), v Poľsku (Dom Europy, www.domeuropy.lubelskie.pl), v Českej republike (Europeum, www.europeum.cz), vo Francúzsku (Pole universitaire de Lyon, www.univ-lyon.asso.fr), Réseau européen EURES - ANPE de Metz, www.anpe.fr), Union des Chambres de Commerce et d'Industrie Françaises a l'Étranger - UCCIFE, www.uccife.org), v Rumunsku (Univerzita v Bukurešti CNR - DC, www.unibuc.ro), v Portugalsku (Univerzita Madeira, www.uma.pt), v Maďarsku (Univerzita Veszprém, www.vein.hu) a Litve (Valodu Centrs, www.vmc.lv).

Vzájomný vzťah medzi "starými členskými krajinami" a "novými členskými krajinami" Európskej únie - výmena študentov a stážistov vo všetkých oblastiach, či už v politickej, ekonomickej alebo obchodnej, sú vzájomne determinované kultúrnymi osobitosťami. Zámerom projektu *Sieť tréningových kurzov a kultúr krajín strednej a východnej Európy* je snaha uľahčiť, napomôcť, resp. zlepšiť dostupnosť informácií o jednotlivých štátoch strednej a východnej Európy pre záujemcov zo západnej Európy o mobility v týchto krajinách. Forma poskytnutia informácií je založená na „informačnom tréningu“ v on-line internetovej forme (<http://www.testforces.net>). Formálna štylizácia je skôr vedecká, ako informácie v turistickom sprievodcovi, ale na druhej strane o nič menej informačne kompletná a precízna, ako všeobecná encyklopédia.

Prezentácia jednotlivých krajín je členená na špecializačné moduly v týchto kategóriách:

- kultúra a každodenný život (zvyky a obyčaje, umenie, náboženstvo, kulinárske špeciality atď.);
- politický život a inštitúcie (legislatívna, výkonná a súdna moc; politický život a volebný systém, administratívne členenie, zahraničná politika a obrana atď.);
- ekonomika a biznis (makroekonomické ukazovatele, analýza a hodnotenie poľnohospodárskeho, priemyselného sektora a služieb, domáceho obchodu atď.);
- geografia (reliéf krajiny, prírodné zdroje, obyvateľstvo atď.);
- história (zrod národa, stredovek, 15.-19. storočie, 20. storočie, aktuálny vývoj atď.).

Každá kapitola je zakončená testom, za pomoci ktorého si užívateľ môže overiť získané vedomosti. Projekt má svoje logo a internetovú stránku www.euromost.org.

EUROMOST

EUROMOST (EURÓpa MOBilita STáže)

priamo nadväzuje na vstup krajín strednej a východnej Európy do Európskej únie.

Koordinátor:

- Pôle Universitaire Européen de Lorraine (Francúzsko)

Partneri:

- Dóm Europy (Poľsko)
www.domeuropy.lubelskie.pl
- Educonsult (Belgicko)
www.educonsult.be
- Europeum (Česká Republika)
www.europeum.cz
- Pôle Universitaire Européen de Lyon (Francúzsko)
www.univ-lyon.asso.fr
- Réseau européen EURES-ANPE de METZ (Francúzsko)
www.anpe.fr <http://europa.eu.int/eures>
- Union des Chambres de commerce et d'Industrie Françaises à l'Etranger – UCCIFE (Francúzsko)
www.uccife.org
- Univerzita Komenského v Bratislave (Slovensko)
www.uniba.sk
- Univerzita v Bukurešti – CNR – DC (Rumunsko)
www.unibuc.ro
- Univerzita Madeira (Portugalsko)
www.uma.pt
- Univerzita Veszprém (Maďarsko)
www.vein.hu
- Valodu Centrs (Lotyšsko)
www.vmc.lv

EUROMOST má za cieľ:

- Informovať všetkých študentov, mladých absolventov škôl a iných záujemcov zo západnej Európy o možnostiach stáží alebo o možnostiach profesionálnej mobility v krajinách strednej a východnej Európy a naopak.
- Uľahčiť profesionálnu mobilitu z/do regiónu strednej a východnej Európy, najmä prostredníctvom stáží. Poskytovať záujemcom možnosti ako objaviť alebo lepšie spoznať ekonomický potenciál, pracovné možnosti a kultúrne prostredie týchto krajín.

Použité nástroje:

- Príručky s praktickými radami, ktoré uľahčujú mobilitu stáží a práce z/do krajín strednej a východnej Európy:
 - Nástroje
 - Postupy
 - Techniky vyhľadávania
 - Užitočné informácie
- Internetová databáza ponúka kontakty medzi ponukou a dopytom po stážach a pracovných možnostiach z/do regiónu strednej východnej Európy.

A navyše:

- Sprievodné kultúrne pomôcky:
47 tréningových modulov o spoločenskom prostredí strednej a východnej Európy, zameraných na históriu, geografiu a geopolitiku, hospodárstvo a obchod, politický život a inštitúcie, kultúru a každodenný život.
- Sprievodné jazykové pomôcky:
 - LELA «Learning Eastern Languages = Učiť sa východné jazyky» ponúka veľa informácií a možností ako sa naučiť po maďarsky, poľsky, rumunsky, slovensky alebo bulharsky.
 - «Ecouter pour Comprendre = Počúvaj, aby si rozumel» napomáha učeníu a porozumeniu cudzích jazykov, presnejšie čestiny, poľštiny a maďarčiny, pomocou 6 metodologických DVD-Rom, ktoré možno

Kontakt

Ing. Martin Grešš, PhD. - Mgr. Boris Mattoš
Katedra diplomacie a medzinárodných vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5
e-mail: gress@dec.euba.sk, mattos@dec.euba.sk

